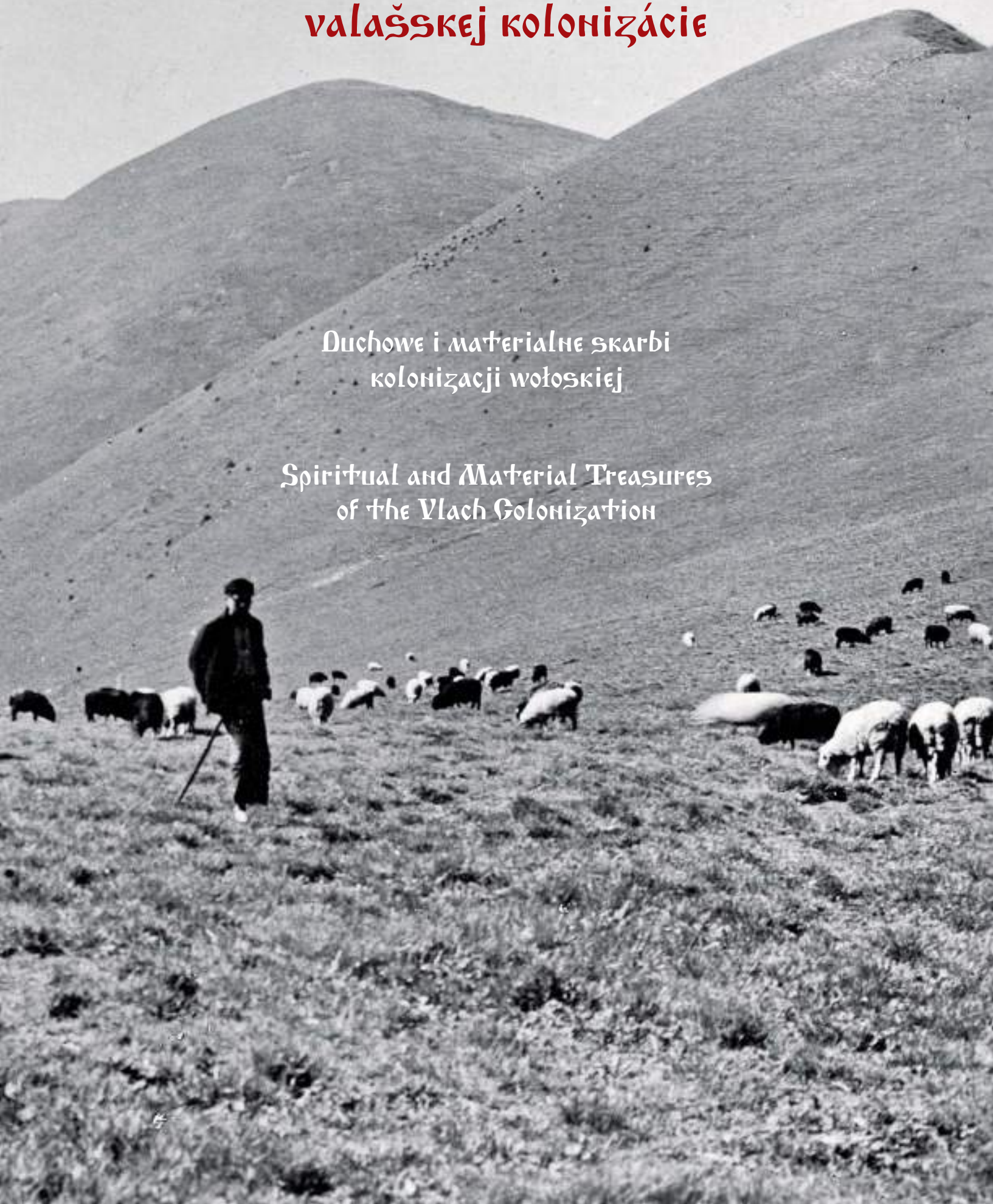

Duchovné a materiálne poklady valašskej kolonizácie

Duchowe i materiałne skarbi
kolonizacji wołoskiej

Spiritual and Material Treasures
of the Vlach Colonization

Duchovné a materiálne poklady valašskej kolonizácie
Duchowe i materialne skarbi kolonizacji wołoskiej
Spiritual and Material Treasures of the Vlach Colonization

Autori textov: Pre náš Horný Šariš, Mgr. Peter Ignác, Ivan Čižmár
Jazyková úprava: Mgr. Ingrid Fedorkovičová
Preklady: Pre náš Horný Šariš
Foto: Pre náš Horný Šariš, Paweł Jakubowski
Výroba: ADIN, s.r.o.

Pre Regionálnu rozvojovú agentúru Svidník vydal v roku 2018 ADIN, s.r.o.

Projekt Trasa valašskej kultúry, č. projektu PLSK.01.01.00-18-0068/16 realizovaný z Programu cezhraničnej spolupráce INTERREG V-A PL-SK 2014-2020.

Regionálna rozvojová agentúra Svidník
 MUDr. Pribulu 1, 089 01 Svidník
 e-mail: rras@vl.sk
 www.rrasvidnik.sk

„Výtlačok zdarma“

Výhradnú zodpovednosť za obsah tejto publikácie nesú jej autori a nedá sa stotožniť s oficiálnym stanoviskom Európskej únie.

ISBN 978-80-89957-11-8

Obsah

Treść

CONTENT

Úvod	5	Vstęp	5	Introduction	5
Valašská kolonizácia	8	Kolonizacja wołoska	9	Vlachs colonization	9
Prví Valasi na Slovensku	15	Pierwszy Wołosi na Słowacji	16	The first Vlachs in Slovakia	17
Osídľovanie pohraničia v severovýchodnom Šariši	24	Zasiedlenie pogranicza na północno-wschodnim Szaryszu	26	Settlement of the border area in north-eastern Šariš	27
Zakladanie nových osád	33	Lokacja nowych osad	33	Foundation of new settlements	34
Valašské domácnosti	38	Wołoskie gospodarstwa domowe	38	Vlach households	39
Valašské právo	44	Prawo wołoskie	44	Vlach law	44
Vojvodstva a vojvodovia	46	Województwa i Wojewodowie	46	Duchies and dukes	47
Pravoslávne náboženstvo	54	Religia prawosławna	55	Orthodox religion	55
Ludová kultúra	61	Kultura ludowa	61	Folk culture	62
Cyriło-metodská tradícia	69	Tradycja św. Cyryla i Metodego	69	Cyril-Methodius tradition	70
Bohoslužobný jazyk	73	Język liturgiczny	73	Liturgical language	74
Drevené cerkvy	76	Cerkwi drewniane	77	Wooden tserkvas	77
Skanseny	111	Skanseny	111	Open-air museum	111
Remeslá	119	Rzemiosła	119	Crafts	119
Ludový folklór	121	Ludowy folklor	121	Folklore	121
Kroje	124	Stroje	124	Folk costumes	124

Норнѣ Šariš

Územie regiónu Horného Šariša ležiace na severovýchode Slovenska v slovensko-poľskom pohraničí disponuje neoceniteľnými historickými pamiatkami, z ktorých niektoré sú zaradené do Svetového zoznamu kultúrneho dedičstva UNESCO. I takéto významné ocenenie svedčí o výnimočnosti regiónu, kde na tak malom území je výrazná identita dvoch kultúr - východnej a západnej. Prienik týchto kultúr sa nachádza práve v regióne Horného Šariša. Na jednej strane drevené cerkvy - perly Karpát (20 cerkví), z ktorých Bodružal a Ladomirová boli v roku 2008 zaradené do Svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Na druhej strane historické mesto Bardejov, ktoré je pre

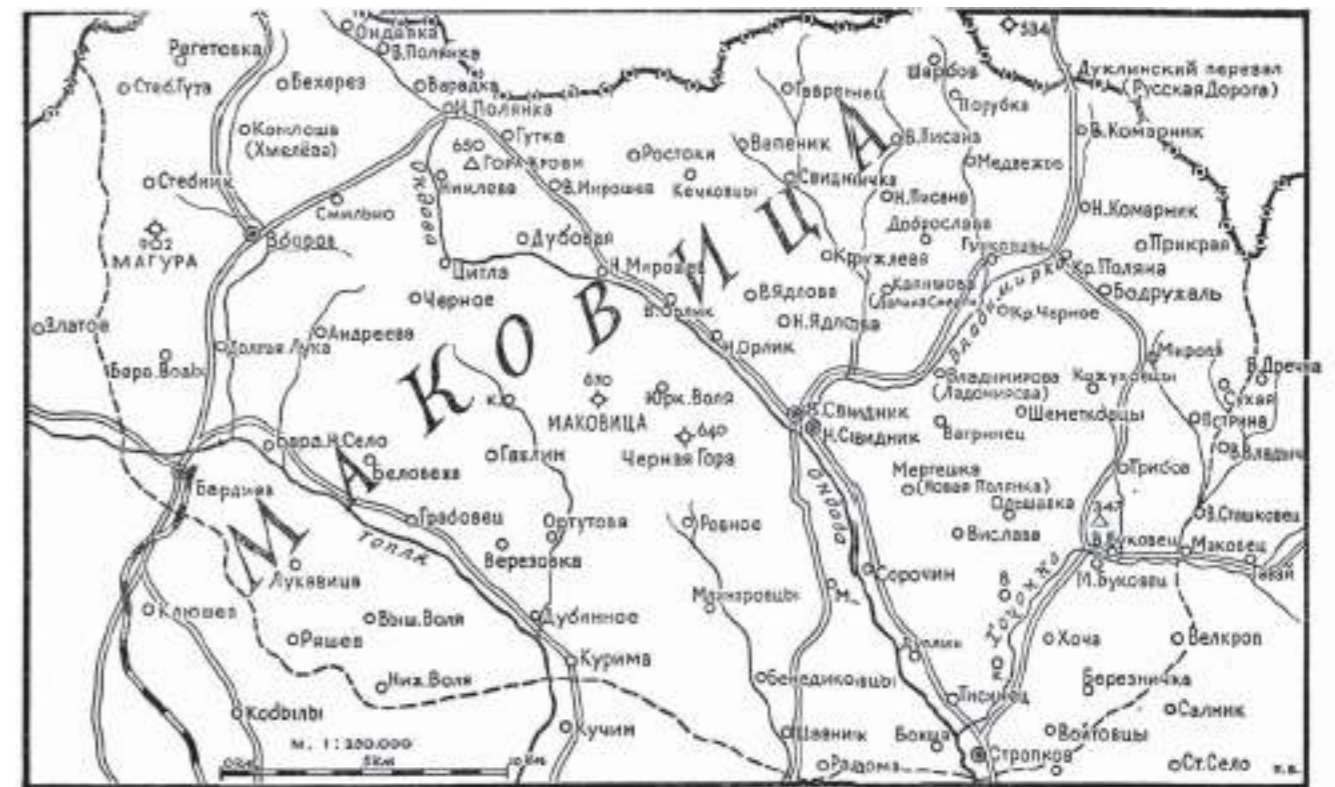

Гóрнѣ Szarysz

Terytorium regionu Górnego Szaryszu, położonego w północno-wschodniej części Słowacji na pograniczu słowacko-polskim, posiada bezcenne zabytki historyczne, z których niektóre znajdują się na Liście Światowego Dziejic-

Цррер Šariš

The territory of Upper Šariš, lying in the northeast of Slovakia in the Slovak-Polish border region, has priceless historical landmarks, some of them inscribed on the UNESCO World Heritage List. Such an award, too, proves the uniqueness of the region, where, in such a small territory, there is a strong identity of two cultures – the Eastern and Western ones. The intersection of those cultures is present in the region of Upper Šariš. On the one hand, there are wooden tserkvas – pearls of the Carpathians (20 tserkvas) – out of which the Bodružal and Ladomirová ones were included in the UNESCO World Heritage in 2008. On the other hand, the historical town of

svoje zachované stredoveké centrum od roku 2000 zapísané medzi lokality Svetového dedičstva UNESCO. Do UNESCO bol v roku 2008 začlenený aj jeden z najstarších rímskokatolíckych drevených kostolov na Slovensku, Kostol sv. Františka z Assisi v Hervartove.

Región s krásnou a bohatou klenotnicou priam nevyčerpatelných prírodných, krajinársko-ekologických krás je pomerne málo objavený turistami. Jeho územie je predurčené na rozvoj turistiky vo všetkých jej podobách.

Horný Šariš dostal názov od hradu Šariš, podľa ktorého sa pomenovala aj historická stolica, ne-

twa UNESCO. Właśnie taka nagroda świadczy o wyjątkowości tego regionu, gdzie na tak niewielkim terytorium istnieje wyraźna tożsamość dwóch kultur – Wschodu

Bardejov, which, for its preserved medieval centre, has been inscribed among UNESCO World Heritage sites. One of the oldest Roman Catholic churches in Slovakia, the St. Francis of Assisi Church in Hervartov, was also inscribed on the UNESCO list in 2008.

The region, with a beautiful treasure trove of virtually inexhaustible natural, landscape and environmental beauties, is relatively little discovered by tourists. Its territory is predestined for the development of tourism in all its forms.

Upper Šariš got its name from Šariš Castle, according to which a historical seat and later county

i Zachodu. Przeniknięcie tych kultur jest właśnie w regionie Górne Szaryszu. Z jednej strony drewniane cerkiewki – perły Karpat (20 cerkwi), z których Bodružal i Ladomirová zostały wpisane na Listę Światowego Dziejstwa UNESCO w 2008 r. Z drugiej strony, zabytkowe miasto Bardejów, które zostało wpisane na wymienioną listę UNESCO dzięki swemu zachowanemu średniowiecznemu centrum od 2000 r. W 2008 r. na Listę UNESCO został włączony również jeden z najstarszych drewnianych kościołów rzymskokatolickich na Słowacji Kościół pw. św. Franciszka z Asyżu w Hervartowie.

Region z piękną i bogatą skarbnicą prosto niewyczerpalnych przyrodniczych, krajobrazowo-ekologicznych piękności jest stosunkowo mało odkryty przez turystów. Jego terytorium jest predestynowane do rozwoju turystyki we wszystkich jej formach.

Górny Szarysz został nazwany w poczet Zamku Szarysz, wg którego również nazwano historyczny komitat, później żupa. Granice żupy ustabilizowały się w XIV w. i wraz z drobnymi zmianami trwały do 1922 r., kiedy to żupy zniknęły. Terytorium Szaryszu było na stałe zamieszkiwane już z czasów prahistorycznych. Układ osiedlenia północnego Szaryszu był w 15 i 16 w. wyraźnie oznakowany przez kolonizację ludności pasterskiej na prawie wołoskim.

Najstarsze pisemne dokumenty, które wyjaśniają historię tego regionu, łączą się z dokumentami włości Makovica. Pochodzą z okresu panowania króla Beli IV. Na początku XV w. do włości Makovica należało do najobszerniejszych posiadłości feudalnych. W tym czasie majątek składał się z 1500 gospodarstw domowych i 65 miejscowości.

was called. The boundaries of the county stabilized in the course of the 14th century and, with small changes, lasted until 1922, when counties ceased to exist. The territory of Šariš has been continually settled since the Stone Age. The settlement picture of Upper Šariš in the 15th and 16th centuries was significantly marked by the colonization by pastoral people on the basis of the Vlach law.

The oldest written historical records that clarify the history of the region are linked to the documents of the Makovica estate. They originate in the period of the rule of King Béla IV. At the beginning of the 15th century, the Makovica estate ranked among the largest feudal estates. 1,500 households and 65 villages belonged to the estate at that time.

Valašská kolonizácia

V severnej oblasti Karpát, v slovanskom prostredí, sa až do dnešnej doby zachovala kultúra a tradície poukazujúce na pastiersky spôsob života tunajšieho obyvateľstva v minulosti a s ním spojené tradície a lexikálny fond pochádzajúci z Balkánu. Pôvodnými nositeľmi tejto kultúry boli Valasi, pastieri z rumunských oblastí, ktorí žili nomádskeho spôsobom života. Presídľovali sa so svojimi stádami horského dobytku (ovce a kozy) pri hľadaní nových pastvísk. Vytlačaní boli postupom Turkov na Balkánsky polostrov pod neustálym vojnovým nebezpečenstvom.

Išlo o pomalú rumunskú pastiersku migráciu z oblastí Maramurešu a severu Moldavska (budúcej Bukoviny) na sever a severozápad až po južné poľské oblasti (niektoré sú dnes súčasťou juhozápadnej Ukrajiny), južné a severné oblasti Slovenska a východnú Moravu. Migrácia začala niekedy v 12. - 14.

Kolonizacja wołoska

stor. a koncom tohto obdobia je o nej zmienka v historických prameňoch a neskôr aj v súpisoch feudálnych panstiev. Celých štyristo rokov tiahli Valasi v niekoľkých vlnách Karpátmi z východu na západ a do konca 16. a začiatku 17. stor. kolonizovali horské oblasti. Založili tam mnoho usadlostí na základe valašského práva. O valašskom práve (ius valahicum), ktorým sa

riadili valašské usadlosti v týchto oblastiach, sa zmieňujú pramene z 15. - 18. stor.

Od slovanských národov dostali títo pastieri mená vlahi, volohi, valahi, v latinských dokumentoch sú pomenovaní ako blachi, valachi. Samotné slovo valach vzniklo vloženíím prvého „a“ medzi dve spoluhlásky slova vlach.

Na ceste k severným Karpátom pod vplyvom spolunažívania s Rusínmi, Poliakmi a Slovákmi sa v dôsledku postupnej asimilácie stratila ich etnicita. Naopak, časť týchto, spočiatku najmä Rusínov, prevzala valašský pastiersky spôsob života a do svojej lexikálnej výbavy aj pojmy s ním súvisiace. Môžeme predpokladať, že na úze-

Na pólnocnym obszarze Karpát, w środowisku słowiańskim, zachowała się do dziś kultura i tradycje, wskazujące na pasterski styl życia miejscowej ludności w przeszłości oraz związane z nią tradycje i leksykalne tło pochodzenia z Bałkanów. Pierwotnymi nosicielami tej kultury byli Wołosi, pasterze z regionów rumuńskich, którzy żyli w koczowniczym stylu życia i osiedlali się ze swoimi stadami bydła górskiego (owce i kozy) w poszukiwaniu nowych pastwisk. Wypychani były również postępowaniem Turków na Półwyspie Bałkańskim i związanym z tym niebezpieczeństwem wojny.

Była to powolna migracja pasterska z obszarów rumuńskiego Marmarozu i pólnocnej Mołdawii (przyszła Bukowina) na pólnoc

Vlachs colonization

i pólnocny-zachód aż do południowych regionów Polski (niektóre z nich są obecnie częścią południowo-zachodniej Ukrainy), południowych i pólnocnych regionów Słowacji i Wschodnich Moraw. Migracja rozpoczęła się gdzieś w XII-

In the northern area of the Carpathians, in the Slavic environment, a culture and traditions pointing to the pastoral way of life of the local population in the past and traditions connected with it, and a lexical fund originating from the

mie dnešného východného Slovenska už prenikol pôvodný rumunský živel len v ojedinelých prípadoch

-XIV w. i pod koniec tego okresu są zmianki w źródłach historycznych, a później w inwentarzach

Balkans, have been preserved until the present time. The original bearers of the culture were the Vlachs, pastoralists from Romanian areas, who lived in a nomadic way and moved with their herds of mountain livestock (sheep and goats) in the search of new pastures. They were also pushed out by the advance of the Ottomans in the Balkans and by the danger of war connected with it.

It was the case of a slow Romanian pastoral migration from the regions of Máramaros and the north of Moldova (future Bukovina) to the north and northwest, up to the southern Polish areas (some of which are part of south-western Ukraine nowadays), southern and northern areas of Slovakia, and eastern Moravia. The migration started in around the 12th – 14th centuries and, at the end of that period, there is record of them in historical sources and,

a od počiatkov valašskej kolonizácie v prvej polovici 15. stor. môžeme v tejto oblasti hovoriť už o kolonizácii rusínskej.

Existenciu aj rumunského etnika medzi Valachmi na východnom Slovensku dokladajú názvy dedín ako Miková a Ňagov. Ich analógie možno nájsť v Maramurošskej

panów feudalnych. Przez czterysta lat Wołosi były rozciągane w kilku falach przez Karpaty ze wschodu na zachód i do końca XVI i początku XVII w. skolonizowali obszary górskie i ulokowali tam wiele osad na prawie wołoskim. Prawo wołoskie (ius valahicum), przez które prowadzono zarządzanie osadami wołoskimi na tych obszarach, jest wymienione w źródłach z XV – XVIII w.

Od narodów słowiańskich ci pasterze otrzymali imiona „vlahi”, „volohi”, „Valami”, w łacińskich dokumentach nazwano ich „blachi”, „Valach”. Samo słowo „Valach” powstało przez wstawienie pierwszego „a” między dwie spółgłoski słowa „vlach”.

Po drodze do Karpat Północnych pod wpływem współistnienia z Rusinami, Polakami i Słowakami, z powodu stopniowej asymilacji,

later, on the lists of feudal estates. During four hundred years, Vlachs moved through the Carpathians in several waves, from the east to the west, and, by the end of the 16th century and the start of the 17th century, they colonized mountainous areas and started many settlements there on the basis of the Vlach law. The

stolici, ale nájdeme tam aj niektoré mená Valachov, ktoré sa zachovali v dochovaných prameňoch. Predpokladá sa, že Valasi prenikali na územie Slovenska z horských oblastí Východných Karpát a cestou sa zmiešali s rusínskym obyvateľstvom. Na Slovensko prišli zo severného Sedmohradska, z Maramurešu, Beregu a Ugoče. Toto valašsko - rusínske obyvateľstvo prešlo cez Zemplín a Šariš a kompaktné osídlilo horské oblasti najmä na Spiši, Orave, vo vyššie položených častiach Liptova, na severe gemer-

SK PL

Vlach law (*ius valahicum*), according to which Vlach settlements were governed in those areas, are mentioned by sources dated to the 15th – 18th centuries.

From Slavic nations, the pastoralists got names Vlaha, Volohi, and Valahi; in Latin documents, they are named as Blachi and Valachi. The word Valach itself was created by the insertion of the first “a” between two consonants of the word Vlach.

On their road towards the northern Carpathians, under the influence of co-habitation with Rusyns, Poles and Slovaks, as a consequence of gradual assimilation, their ethnicity was lost. Contrary to that, part of them, initially in particular Rusyns, adopted their pastoral way of life and the terms related with it into their vocabulary. We can assume that the original Romanian life reached the territory of the present-day eastern Slovakia only in rare cases and, from the beginning of the Vlach colonization, by the mid 15th century, we can already speak about the Rusyn colonization in that area.

The existence of the Romanian ethnic group among the Vlachs in eastern Slovakia is proved by the names of the villages, such as Miková and Ňagov. Their analogies can be found in Máramaros County, but also in some names of Vlachs, which have been preserved in the surviving records. It is assumed that Vlachs reached the territory of Slovakia from the mountainous areas of the Eastern Carpathians and mixed with the Rusyn population on their way. They came to Slovakia from northern Transylvania and from Máramaros, Bereg, and Ung Counties. That Vlach-Rusyn population moved through the Zemplín and Šariš Counties and colonized mountainous areas in particular in Spiš, Orava and higher-placed

PL EN

skej stolice a na iných miestach. Tu sa postupne usadili na základe dohody s majiteľmi feudálnych panstiev a rýchlo splynuli s domácim obyvateľstvom.

V dobových dokumentoch vystupujú ako Rutheni (*Valachos seu Ruthenos*). Od Rusínov - roľníkov, ktorí v tom istom období kolonizovali najmä severovýchodnú časť Slovenska na základe nemeckého práva, sa nelíšili ani jazykom, ani náboženstvom (pravoslávny), ale práve spôsobom života, ktorý si osvojili od valašského pastierskeho obyvateľstva. Boli preto prevažne pastiermi horského dobytku - najmä valašských oviec, ale aj hovädzieho dobytku, kôz a sviň a riadili sa takzvaným valašským právom, nazývaným aj rusínskym. Toto im dávalo oveľa väčšiu mieru osobnej slobody, akú mali na základe zákupného (nemeckého) práva usídlení roľníci.

Postupne na valašský spôsob života prechádza aj časť obyvateľov poľského a slovenského pôvodu žijúcich pôvodne usadlým spôsobom

tiach Liptova, na pôlnocy regionu Gemer i w innych miejscach. Tu stopniowo osiedlali się na podstawie porozumienia z właścicielami feudalnych dóbr i szybko asymilowali się z ludnością miejscową.

W dokumentach tamtych czasów pojawiają się oni jako Rutheni (*Valachos seu Ruthenos*). Od Rusinów rolników, którzy w tym samym okresie skolonizowali zwłaszcza północno-wschodnią część Słowacji na podstawie prawa niemieckiego, nie różnili się ani językiem ani religią (prawosławną), ale sposobem życia, nabytym od ludności pasterskiej wołoskiej. Byli więc głównie pasterzami bydła górskiego – zwłaszcza owiec wołoskich, ale także bydła, kóz i świń, i postępowali wg tzw. prawa wołoskiego, zwanym także rusińskim. Dało im to o wiele większą swobodę osobistą, niż jaką mieli na podstawie emfiteuzy, czyli prawa niemieckiego osiedleni rolnicy.

Stopniowo na wołoski sposób życia przechodzi również część mieszańców pochodzenia pol-

parts of Liptov Counties, the north of Gemer County, and other places. There they gradually settled on the basis of an agreement with the owners of feudal estates and they quickly assimilated with the domestic population.

In historical documents, they are referred to as Ruthenians (*Valachos seu Ruthenos*). They did not differ from Rusyn peasants, who, at the same time, colonized in particular the north-eastern part of Slovakia on the basis of the German law, by their language or religion (Orthodox), but by their way of life, which they adopted from the pastoral Vlach population. They were therefore mostly herders of mountain livestock – in particular of the Vlach sheep, but also of cattle, goats and pigs, and they followed the so-called Vlach law, also called the Rusyn one. That gave them much greater degree of personal freedom than settled peasants had on the basis of the purchased (German) law.

Part of the population of the Polish and Slovak origin, originally

SK PL

PL EN

života v dedinách riadených na základe nemeckého práva. Bolo to v dôsledku silnejšieho feudálneho útlaku roľníkov, ako aj v ich snahe žiť slobodnejšie.

Názov valašská kolonizácia teda viac ako osídľovanie na etnickom princípe označuje v prípade Slovenska skôr kolonizáciu na valašskom práve. Viac ako príslušníka románskeho etnika znamenal pojem „valach“ nositeľa valašského práva, neskôr akéhokoľvek pastiera oviec.

Valasi sa na poľsko-slovenskom pohraničí pri hľadaní lepších životných podmienok a lepších pasienkov na chov dobytku pohybovali na oboch stranách hraníc. Preto aj pastiersky spôsob života tu vychádzal z tých istých základov a bol založený na tom istom valašskom práve, pastierskych tradíciách, valašskom spôsobe života, špecifickej výrobe ovčiarskych produktov, krojoch, folklóre, pastierskej slovnnej zásobe, toponymách a onomastikách.

skiego i slowackiego, żyjących pierwotnie osiadłym stylem życia w wioskach podlegających prawu niemieckiemu. Było to spowodowane siniejącym feudalnym uciskiem chłopów, a także ich wolą życia bardziej swobodnego.

Nazwa „kolonizacja wołoska” zatem bardziej niż zasiedlanie wg zasady etnicznej, wskazuje, w przypadku Słowacji, na kolonizację na prawie wołoskim. Więcej jak członka romańskiej grupy etnicznej, określenie „Wołoch” oznaczało po prostu posiadacza prawa wołoskiego, a później każdego pastersza owiec.

Wołosi na pograniczu polsko-słowackim w poszukiwaniu lepszych warunków życia i lepszych pastwisk dla hodowli zwierząt ruszali się po obu stronach granicy. Dlatego też pasterski styl życia opierał się na tych samych podstawach i opierał się na tym samym prawie wołoskim, tradycjach pasterskich, wołoskim stylu życia, specyficznej produkcji produktów owczarskich, strojach, folklorze, słownictwu pasterskim, toponimiach i nazewnictwie.

living in a settled way in villages ruled on the basis of the German law, gradually moved to the Vlach way of life. It happened as a consequence of the strengthening of the feudal oppression of peasants, as well as in their effort to live more freely.

The name Vlach colonization, i.e. more than settlement on an ethnic principle, in the case of Slovakia refers more to the colonization on the basis of the Vlach law. More than a member of the Roman ethnic group, the term “Vlach” meant simply a bearer of the Vlach law and, later, any shepherd.

Vlachs in the Polish-Slovak border area, in their search for better living conditions and better pastures to keep their herds, moved along both sides of the border. Therefore, the pastoral way of life there originated from the same foundations and was based on the same Vlach law, pastoral traditions, Vlach way of life, specific production of sheep products, costumes, folklore, pastoral vocabulary, toponyms, and onomastics.

Prví Valasi na Slovensku

Prvý doklad o Valachoch na Slovensku sa vzťahuje k dedine Koromľa pri Sobranceiach v Užskej župe a je z roku 1337. V júni tohto roku šľachtici z Michaloviec protestovali proti Viliamovi Drugetovi a kastelánovi i správcovi jeho hradného panstva Nevické, že na majetku v hornej časti údolia Orechovského potoka patriacom šľachticom z Michaloviec usadil Valachov. Táto správa vznikla ako súčasť protestu v majetkoprávnej záležitosti šľachticov. Z toho vyplýva, že týchto Valachov nemožno považovať za vôbec prvých Valachov na území Užskej župy, lebo ak zemepáni usadili

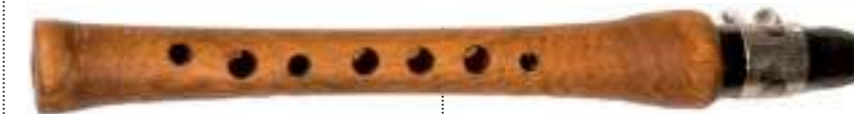

Valachov na vlastných majetkoch, nevznikli dôvody na protesty. Treba teda predpokladať, že sa Valasi v Užskej župe usadzovali už skôr, a to v prvej štvrtine 14. stor.

Názov dediny Koromľa, založenej Valachmi, sa považuje za rusínsky, čo znamená, že obyvateľstvo, ktoré tu preniklo, bolo už zrejme valašsko-rusínske. Už v roku 1338 pochádza zmienka o Valachoch aj z majetku Tibava.

Drugethovi boli šľachtici talianskeho pôvodu, ktorí prišli do Uhorska s panovníkom Karolom Róbertom začiatkom 14. stor. Za svoje služby získali veľké majetky na Spiši, v Šariši, v Zemplínskej

UHORSKO A POESKO V 14. A 15. STOROČÍ

a Užskej stolici. Na ich panstvách na horných prítokoch Laborca, Cirochy a Uhu, vyvierajúcich spod južných hrebeňov Karpát, sa nachádzali na slovenské pomery ešte rozsiahle neosídlené lesy. Snaha o ich využitie viedla Drugetovcov k tomu, že pravdepodobne ako prví feudáli na Slovensku pochopili výhody plynúce z chovu valašského dobytká, z hospodárskeho využitia dovtedy zalesnených plôch a z toho pochádzajúcich ziskov.

Juhovýchodné Slovensko a jeho časť, Užská stolica s dedinou Koromľa, boli už začiatkom 14. stor. tak husto obývané, že tu nebolo väčších plôch pre nomádsky chov valašského dobytká. Preto Valasi pre chov

Pierwszy Wołosi na Słowacji

Pierwszy dokument dot. Wołochów na Słowacji odnosi się do wsi Koromľa kolo Sobranec w żupie Użockiej i datowany do 1337 r. W czerwcu tego roku szlachcice z Michalowec protestowali przeciwko Viliamowi Drugethowi oraz kasztelanowi i administratorowi jego zamku Nevice, że na nieruchomości w górnej części doliny Orechovskiego Potoka, należącej do szlachcica z Michalowec, osiadł Wołochów. Wiadomość ta pojawi-

svojich stád hľadali nové, redšie osídlené, resp. neobývané lesné oblasti. Rýchlo postupovali na sever i západ a cez Zemplínsku, Šarišskú, Užskú, ale aj cez východnejšie stolice - Berešskú a Maramurošskú. Už v druhej polovici 14. stor. sa Valasi dostali na severné svahy Karpát, do Poľska. Po nich postupovali na západ až do Sliezska, aby sa potom spätne vracali na Slovensko - na Oravu, Spiš, Šariš a do Zemplína. Aj najstarší priamy doklad o valašských Rusínoch v Zemplínskej župe vznikol v dôsledku sporov medzi šľachticmi. Jeden takýto spor viedli medzi sebou v štyridsiatych a päťdesiatych rokoch 14. stor. šľachtici z Rozhanoviec (Rozgonyi), vlastníci panstva Čičava (Čičva) a Lorand, syn Mikčbána z rodu Ákošovcov a vlastníci panstva Stročin a Modré Pole.

Keď po bitke pri Rozhanovciach v roku 1312 skonfiškoval kráľ Karol Róbert majetky odbojného šľachtica Petra Peteňa, daroval ich listinou z roku 1317 svojmu prívržencovi slavónskemu bánovi Mikčovi z rodu Ákošovcov, županovi a kastelánovi Šarišského hradu. Jednalo sa o panstvo Stročin s tu už dávnejšie zriadeným mýtom, Malú a Veľkú Domašu, Modré Pole a Ohradzany. Už pred rokom 1347 sa časť ich majetku na pravom brehu rieky Ondava usilovali získať šľachtici z Rozhanoviec, majitelia hradu Čičava a jeho panstva. Títo šľachtici, pravdepodobne okolo roku 1340, začali zakladať nové dediny vo svojom susedstve. Na strategicky významnom mieste, pri prechode z údolia Ondavy, zo Zemplína, do údolia Tople, do Šariša, založili na princípoch nemeckého práva dedinu Lomné. Túto dedinu dal Lorand v roku 1347 vypáliť. Až v listine z roku 1357 sa uvádza, že na zločine sa podieľali aj Valasi - Rusíni

The first Vlachs in Slovakia

ła się w ramach protestu dot. kwestii praw własności szlachciców, z czego wynika, że Wołochów tych nie można traktować za w ogóle pierwszych Wołochów na terytorium żupy Użockiej, ponieważ jeśli ziemianie osiedlili Wołochów na własnej posiadłości ziemskiej, nie było powodu do protestów. Należy zatem założyć, że Wołosi w żupie Użockiej osiedlili się wcześniej, tj. w pierwszym kwartale XIV w.

Nazwa miejscowości Koromľa, ulokowanej Wołochami, uważana jest za rusińską, co oznacza, że ludność, która tu była, była prawdopodobnie wołosko-rusińska. Już z 1338 r. pochodzi wzmianka o Wołochach z włości Tibava.

Rod Drugethów to szlachcicowie włoskiego pochodzenia, którzy przybyli na Węgry z cesarzem Karolem Robertem na początku XIV w. i za swe usługi otrzymali wielkie dobra na Spiszu, Szaryszu, w żupie Zemplińskiej i Użockiej. Na ich włości w górnych dopływach Laborca, Cirochy i Uhu, źródła pod południowymi grzbietami Karpat,

The first record of Vlachs in Slovakia is connected with the village of Koromľa near Sobrance in Ung County and it is dated to 1337. In June of that year, noblemen from Michalowce protested against William Drugeth and castellan and administrator of his Nevické Castle estate over their settling of Vlachs on the property belonging to the noblemen from Michalowce, in the upper part of the Orechovský Stream Valley. That message was made as part of a protest in a property ownership matter of noblemen, which implies that those Vlachs could not be considered to be the first Vlachs in the territory of Ung County, because, if lords settled Vlachs on their own estates, no reasons for protests arose. It should therefore be assumed that the Vlachs in Ung County had settled there earlier, i.e. in the first quarter of the 14th century.

The name of the village, Koromľa, founded by Vlachs, is considered to be Rusyn, which means that the population that reached the place

z Lorandových panstiev. Po tom, ako ju Lorand z rodu Ákoš v roku 1347 prepadol, vypálil a spustošil, prepadli na odvetu šľachtici z Rozhanoviec jeho dediny Veľkú a Malú Domašu. Ákošovci preto na obranu svojich majetkov niekedy po roku 1347 postavili južne od Stropkova

znajdowali się w słowackich relacjach wciąż rozległe, niezamieszkałe lasy. Wysiłek ich wykorzystania doprowadził do tego, że prawdopodobnie jak pierwszy feudalowie na Słowacji zrozumieli korzyści wynikające z hodowli bydła wołoskiego, z zagospodarowania do wtedy zalesionych obszarów i wynikających z tego zysków.

Południowo-wschodnia Słowacja i jego część, żupa Užocká z wsią Koromľa, były już na początku XIV w. tak gęsto zaludnione, że nie było tutaj większych obszarów dla koczowniczej hodowli bydła wołoskiego. Dlatego Wołosi do hodowli swoich stad szukali nowych, mniej zaludnionych, lub niezamieszkałych obszarów leśnych. Szybko postępowali na północ i na zachód i przez żupy Zemplinská, Szaryszská i Užocká, ale również poprzez bardziej na wschodzie – Berešská

was likely to be Vlach-Rusyn. A record of Vlachs from the Tibava estate is dated to as early as 1338.

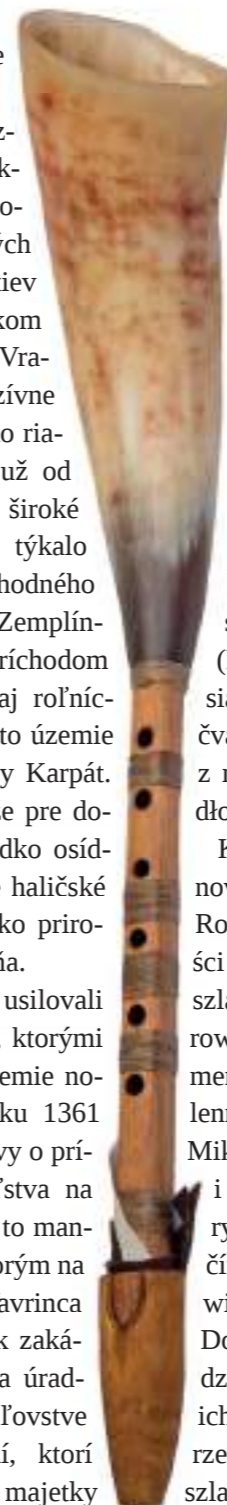
The Drugeths were noblemen of the Italian origin, who came to the Kingdom of Hungary together with the ruler Charles Robert at the beginning of the 14th century and, for their services, gained large estates in Spiš, Šariš, Zemplín and Uh (Ung) Counties. On their estates in the upper tributaries of the Laborec, Cirocha, and Uh Rivers, springing below the southern ridges of the Carpathians, vast in the Slovak standards previously unsettled forests were located. The effort to use them led to the fact that, probably as the first feudals in Slovakia, they understood the advantages coming from the husbandry of Vlach herds, economic use of the previously forested areas, and profits originating from that.

nad dedinou Modré Pole malý opevnený hrádok.

Napriek stálym hrozbám ozbrojených konfliktov šľachtici z Rozhanoviec so zakladaním nových osád na hranici panstiev neprestávali. Na Čičavskom panstve s centrom vo Vranove prebiehalo intenzívne dosídľovanie panstva ako riadený a cielený proces už od polovice 14. stor. Toto široké dosídľovacie hnutie sa týkalo celej oblasti severovýchodného Slovenska, teda nielen Zemplínskej župy. Bolo späté s príchodom rusínskeho valašského aj roľníckeho obyvateľstva na toto územie najmä zo severnej strany Karpát. Neprekvapuje to, pretože pre dosídľovanie tohto iba riedko osídleného územia sa blízke haličské a poľské kraje núkali ako prirodzená populačná základňa.

Páni z Rozhanoviec sa usilovali získať aj ďalšie výhody, ktorými by prilákali na svoje územie nových obyvateľov. V roku 1361 máme aj konkrétne správy o príchode nového obyvateľstva na panstvo. Upozorňuje na to mandát kráľa Ľudovíta I., ktorým na žiadosť Ladislava a Vavrinca z Rozhanoviec panovník zakázal svojim kastelánom a úradníkom kdekoľvek v kráľovstve vyberať mýto od ľudí, ktorí prichádzali osídľovať majetky týchto šľachticov a ktorí, ako sa v listine výslovne zdôraznilo, pochádzali aj z Poľska a Haliče („... de partibus Polonie et Rutenie...“; MOL DL 5 061).

Je zrejme, že v severnej časti Zemplínskej stolice sa valašskí Rusíni usadzovali už pred rokom 1347. Podľa rusínsko - valašského pôvodu zakladateľov a prvých obyvateľov dostala názov napr.

i Marmaroszką Wołosi już w drugiej połowie XIV w. dotarli do północnych stoków Karpat, do Polski. Następnie udali się na zachód na Śląsk, by potem powrócić na Słowację – Orawę, Spisz, Szarysz i Zemplin. Również najstarszy bezpośredni dokument o Rusinach wołoskich w żupie Zemplinskiej powstał w wyniku sporów między szlachciami. Jeden z takich sporów prowadzili w latach 40 i 50 XIV w. szlachcice z Rozhanovec (Rozgonyi), właściciele posiadłości ziemskiej Čičava (Čičva) i Lorand, syn Mikčbána z rodu Ákos, właściciel posiadłości Stročín i Modré Pole.

Kiedy po bitwie pod Rozhanovcami w 1312 r. król Karol Robert skonfiskował posiadłości ziemskie buntowniczego szlachcica Piotra Peteňa, podarował ich na podstawie dokumentu z 1317 r. swemu zwolennikowi sławońskiemu Banu Mikčovi z rodu Ákos, żupanowi i kasztelanowi Zamku Szarysz. Była to posiadłość Stročín z tutaj od dawniej ustanowionym mytom, Malá i Veľká Domaša, Modré Pole i Ohradzany. Już przed 1347 r. część ich dóbr na prawym brzegu rzeki Ondava starali się uzyskać szlachcice z Rozhanovec, właściciele Zamku Čičava i jego posiadłości. Ci, prawdopodobnie około 1340 r., zaczęli lokować nowe miejscowości w ich sąsiedztwie. W strategicznie ważnym miejscu, przy przejściu z doliny Ondavy, od Zemplina, do doliny Topli, na Szarysz, ulokowali na zasadach prawa niemieckiego miejscowość Lomné. Wieś tą dał Lorand w 1347 r. spalić. Dopiero w dokumencie z 1357

South-eastern Slovakia and its part, Ung County with the village of Koromľa, as early as at the beginning of the 14th century, were so densely populated that there weren't larger areas for nomadic keeping of Vlach livestock. Therefore, to keep their herds, the Vlachs looked for new, more sparsely populated or unpopulated forest areas. They advanced quickly to the north and west, through the Zemplín, Šariš, and Uh (Ung) Counties, but also through the more eastern counties, Bereg and Máramaros, as early as in the second half of the 14th century, the Vlachs reached the northern slopes of the Carpathians in Poland. Along them, they advanced westward as far as Silesia, only to return back to Slovakia – to Orava, Spiš, Šariš and Zemplín. The oldest direct record of Vlach Rusyns in Zemplín County was created as a consequence of disputes between noblemen. One such dispute, in the 40s and 50s of the 14th century, was between the noblemen from Rozhanovce (Rozgony), owners of the Čičava (Čičva) estate, and Lorand, son of Mikčbán of the Ákos family, owner of the Stročín and Modré Pole (Blue Field) estates.

When, after the Battle of Rozgony in 1312, King Charles Robert confiscated the property of the rebellious nobleman Peter Peten, he, by a letter dated to 1317, donated it to his supporter, Slavonia bán Mikč of the Ákos family, county administrator and castellan of Šariš Castle. It was the case of the Stročín estate, with a toll station established there a longer time before, Malá and Veľká Domaša, Modré Pole and Ohradzany. Already before 1347, noblemen from Rozhanovce (Rozgony), owners of Čičava Castle and its estate, tried to get part of their property on the right bank of

dedina Kazimír, ktorú v roku 1363 charakterizovali ako Rusínsky Kazimír. Najviac dedín založili rusínski Valasi v severnom Zemplíne, teda v časti hradného panstva Brekov, z iniciatívy alebo so súhlasom šľachticov Drugetovcov a v severnom Zemplíne vôbec. Najstarší priamy doklad a dôkaz o tamojších Rusínoch je až z roku 1379 a vzťahuje sa ku pravoslávne drevenému chrámu Rusínov v Radvani nad Laborcom.

Začiatkom 15. stor. bolo už na Zemplíne viac dedín založených na valašskom práve, Valasi - Rusíni žili aj v starších dedinách a početnejší i v lesoch Drugetovských panstiev. Z incidentu medzi Valachmi, poddanými Drugetovcov a Cudarovcov, ktorí ukradli Valachom z dedín Remety a Úbrež v Užskej stolici 442 oviec, a ktorý sa odohral v blízkosti valašskej osady Pichne ležiacej nad Humenným v roku 1413, sa dozvedáme, že tu bola fungujúca inštitúcia valašských vojvodov. Tým prostredníctvom šoltýsov

r. podano, že v prestěpství brali udział také Wołosi – Rusini z jego włości. Po tym jak Lorand z rodu Ákos w 1347 r. przeprowadził napad, spalił i zdewastował wieś, napadli w odwecie szlachcice z Rozhanovec jego wioski Velką i Malą Domaše. Rod Ákos do obrony swoich dóbr, jakiś czas po 1347 r. pobudowali na południe od Stropkowa, powyżej wsi Modré Pole mały zamek obronny.

Mimo ciągłego zagrożenia konfliktami zbrojnymi szlachcice z Rozhanovec z ulokowaniem nowych osad na granicy pomiędzy włościami nie zaprzestawali. W posiadłości Čičava z centrum w Vranowie toczyło się intensywne osiedlanie się włości, jako kontrolowany i ukierunkowany proces już od połowy XIV w. Ten szeroki ruch zasiedlania dotyczył całego obszaru północno-wschodniej Słowacji, więc nie tylko Zemplinskiej żupy, i wiąże się z przybyciem na ten obszar ludności rusińskiej wołoskiej i chłopskiej, szczególnie z północnej części Karpat. Nic dziwnego, ponieważ ziemie galicyjskie i polskie były postrzegane jako naturalna baza populacyjna do zasiedlenia tego tylko słabo zaludnionego obszaru.

Panowie z Rozhanovec starali się uzyskać również inne korzyści, by poprzez nie przyciągnąć nowych mieszkańców na swe terytorium. W 1361 r. mamy również konkretne wiadomości o przybyciu takiej ludności do włości. Zwraca na to uwagę powiernictwo króla Ludwika I, który na prośbę Ladislava i Vavrinca z Rozhanovec zakazał swoim kasztelanom i urzędnikom gdziekolwiek w całym królestwie pobierania opłat od ludzi, którzy przybyli, aby skolonizować włości tych szlachciców i którzy, jak wyraźnie podkreślono w dokumencie,

the Ondava River. They, probably in around 1340, started to found new villages in their neighbourhood. In a strategically important place, at a pass from the Ondava Valley, from Zemplín, to the Topľa Valley, to Šariš, they founded the village of Lomné on the principles of the German law. Lorand ordered it to be burned down in 1347. Only in a document dated to 1357 it is stated that Vlachs – Rusyns from his estates – participated in the crime. Then, after Lorand from the Ákos family had ambushed, burned down and pillaged it, the noblemen from Rozhanovce (Rozgony), in revenge, ambushed his villages of Velká and Malá Domaša. The Ákos's therefore, for the defence of their property, sometimes around 1347, built a small fortified castle south of Stropkov, above the village of Modré Pole.

Despite constant threats of armed conflicts, noblemen from Rozgony did not end with the founding of new settlements on the boundaries of their estates. On the Čičava estate, with its centre in Vranov, intensive completing settlement of the estate took place as a controlled and targeted process from as early as the 14th century. That wide completing settlement movement concerned the whole area of north-eastern Slovakia, i.e. not just Zemplín County, and it is connected with the arrival of Rusyn Vlach and peasant population to that territory, in particular from the northern side of the Carpathians. That is not surprising since for the completing settlement of that only sparsely populated territory only the nearby Galicia and Polish regions were offered as a natural population base.

The masters from Rozhanovce (Rozgony) also tried to get other advantages, with which they at-

pochodzili również z Polski i Galicji („... de partibus Polonia et Rutenie...”, MOL DL 5 061).

Oczywiste jest, że w północnej części Zemplinskiej żupy Rusini wołoscy osiedlali się już przed 1347 r. Według rusińsko-wołoskiego pochodzenia założycieli i pierwszych mieszkańców otrzymała nazwę, np. wieś Kazimír, którą w 1363 r. scharakteryzowano jako Rusínsky Kazimír. Najwięcej wsi ulokowali Wołosi rusiński w północnym Zemplinie, więc w części włości zamkowej Brekov, z inicjatywy lub za aprobatą szlachciców rodu Drugethów. Najstarszy bezpośredni dokument i dowody o rodzimych Rusinach dopiero z 1379 r. i odnosi się do prawosławnej drewnianej cerkwi Rusinów w Radvani nad Laborcem.

Na początku XV w. było już na Zemplinie więcej wsi ulokowanych na prawie wołoskim, Wołosi – Rusini mieszkali również w starszych osadach i liczni w lasach rodu Drugethów. Z incydentu pomiędzy Wołochami chłopami pańszczyźnianymi rodu Drugethów i Cudarów, którzy ukradli Wołochom z miejscowości Remety i Úbrež w żupie Užockiej 442 owiec, i który miał miejsce w pobliżu osady wołoskiej Pichne położonej nad Humenné w 1413 r. dowiadujemy się, że tu istniała czynna instytucja wojewodów wołoskich. Takim czynem pośrednictwem sołtysów podlegała ludność wołoska osiedlona w wsiach starszych przez Wołochów zasiedlonych i ulokowanych, ale również migrująca i przeważnie w lasach żyjąca ludność wołoska. W tym pierwotnie rejonie pogranicza, którego centrum był Zamek Jasenov, wojewoda wołoski mimo wszelkich zwyczajów prawa wołoskiego nie wybierał na wspólnym posiedzeniu członków wołoskich

tracted new inhabitants to their territory. We have specific reports dated to 1361 about the arrival of such population on the estate. Attention to that is brought by a mandate by King Luis I, by which, upon a request from Ladislaus and Lawrence of Rozgony, the ruler banned his castellans and officers anywhere in the kingdom to collect toll from people who arrived to settle the lands of those nobles and who, as it was explicitly stressed in the document, also came from Poland and Galicia („...de partibus Polonie et Rutenie...”; MOL DL 5 061).

It is apparent that, in the northern part of Zemplín County, Vlach Rusyns had settled already before 1347. For example, the village of Kazimír, characterized in 1363 as Rusyn Kazimír, got its name according to the Rusyn-Vlach origin of its founders and first inhabitants. Most villages were founded by Rusyn Vlachs in northern Zemplín, i.e. in the part of the Brekov Castle estate, upon the initiative of or with a consent from the Drugeth nobles and in the northern Zemplín as such. The oldest direct document and proof of the local Rusyns is dated to as late as 1379 and it is connected with the wooden Orthodox tserkva of Rusyns in Radvaň upon Laborec.

At the beginning of the 15th century, there were more villages in Zemplín founded on the Vlach law, Vlachs – Rusyns also lived in older villages and more numerous also in the forests of the Drugeth estates. From an incident in 1413 between Vlachs, serfs of the Drugeths and Cudars, who stole 442 sheep from the villages of Remety and Úbrež in Ung County, which took place near a Vlach settlement of Pichne, lying north of Humenné, we learn that there was a functioning institu-

podliehalo valašské obyvatelstvo usadené v starších Valachmi doosídlených a nimi založených dedinách, ale aj migrujúce, prevažne v lesoch žijúce valašské obyvatelstvo. V tomto pôvodne pohraničnom dištrikte, strediskom ktorého bol hrad Jasenov, sa valašský vojvoda napriek všetkým zvyklostiam valašského práva nevolil na spoloč-

SK PL

tion of Vlach dukes. They were the rulers, through schultheises, of the Vlach population settled in older villages, additionally settled by Vlachs or newly founded by them, but also of migrating Vlach population, mostly living in forests. In that, originally border district, the centre of which was Jasenov Castle, the Vlach duke, despite all customs of the Vlach law, was not elected by an assembly of inhabitants of Vlach villages or their representatives, but was appointed by the landlord, which proves the limitations of the self-government of such Vlachs.

The oldest record of the Rusyns in Šariš County is dated to 1357. It is connected with the then village of Rusinec in the north-eastern Šariš, which existed in the area of the present-day village of Jurkova Voľa near Svidník. As a consequence of Polish military incursions, it ceased to exist before 1492. But Rusyns – peasants – used to live there and it was founded on the German law. According to some data, in the second half of the 14th century, Rusyns founded as many as 17 settlements only on the Makovica estate alone.

The first direct proof of Vlachs settled in Šariš County is dated to the very beginning of the 15th century. In 1402, we find Vlachs (quosdam olahos) on the western slopes of the Slanské Hills, in the area of the village of Kokošovce, who be-

PL EN

nom zhromaždení príslušníkov valašských obcí alebo ich predstaviteľov, ale ho ustanovoval zemepán, čo svedčí o obmedzení samosprávy týchto Valachov.

Najstarší doklad o Rusínoch v Šarišskej stolici pochádza z roku 1357. Vzťahuje sa ku vtedajšej dedine Rusinec v severovýchodnom Šariši, ktorá bola v chotári dnešnej obce Jurkova Voľa v blízkosti Svidníka. Táto dedina v dôsledku poľských vojenských vpádov zanikla už pred rokom 1492. Žili v nej ale Rusíni - roľníci a bola založená na nemeckom práve. Podľa niektorých údajov založili Rusíni len na Makovickom panstve v druhej polovici 14. stor. 17 osád.

Prvý priamy doklad o Valachoch usadených v Šarišskej župe je až zo samého počiatku 15. stor. V roku 1402 nachádzame Valachov (quosdam olahos) na západných svahoch Slanských vrchov v chotári Kokošoviec. Títo Valasi sa stávajú spoluzakladateľmi novej dediny – (Ruskej) Novej Vsi.

Na severný Spiš prišli Valasi z Haliče koncom 14. a začiatkom 15. stor. a odtiaľ sa mnohí presunuli na juh do Gemera a Slovenského Rudohoria. Najstaršou usadlosťou s valašským obyvateľstvom v tejto oblasti bola obec Uhorná pri Smolníku. Valasi sa nezastavili a putovali ďalej do Liptova, Turca, Zvolenskej a Trenčianskej župy a zo Slovenska sa presunuli na Moravu a do okolia Valašského Meziříčí, Radhošť, Vsetín a indej.

blízu Svidníka. W wyniku polskich inwazji wojskowych zaprzestala istnieć już przed 1492 r. Mieszkali w niej Rusini – rolnicy i została ulokowana na prawie niemieckim. Według niektórych danych Rusini ulokowali tylko w posiadłości Makovica w drugiej połowie XIV w. 17 osad.

Pierwszy bezpośredni dokument o Wołochach osiadłych w Szaryszskiej żupie pochodzi z samych początków XV w. W 1402 r. znajdujemy Wołochów (quosdam olahos) na zachodnich stokach pogórza Slanské vrchy, w obrębie Kokošovce, którzy są współzałożycielami nowej wsi – (Ruskiej) Novej Vsi.

Na północny Spisz przybyli Wołosi z Galicji pod koniec XIV i na początku XV w. i stamtąd wielu ruszyło na południe na Gemer i Słowackie Rudohorie. Najstarszą osadą z ludnością wołoską tam była wieś Uhorná koło Smolníku. Wołosi nie zatrzymali się i wędrowali dalej na Liptów, Turzec, do Zvolenskiej i Trenčianskiej župy, oraz ze Słowacji przenieśli się na Morawy i do okolic Valašské Meziříčí, Radhošť, Vsetín i indziej.

came co-founders of a new village – (Ruská) Nová Ves (Rusyn New Village).

Vlachs from northern Galicia arrived in northern Spiš at the end of the 14th and start of the 15th centuries and, from there, many moved southwards into Gemer and Slovak Ore Mountains. The oldest settlement with Vlach population there was the village of Uhorná near Smolník. Vlachs did not stop there and moved further to Liptov, Turiec, Zvolen and Trenčín Counties and they crossed from Slovakia to Moravia, to the area around Valašské Meziříčí, Radhošť, Vsetín, and elsewhere.

SK PL

PL EN

Osídľovanie pohraničia v severovýchodnom Šariši

Osídľovanie prihraničného územia prinieslo so sebou už v 14. stor. mnohé špecifiká. Nové dediny vznikali na okrajoch staršieho osídlenia v podhorskom prostredí, najmä však v dolinách Nízkych Beskýd a boli zakladané na základe nemeckého práva. Obyvatelia dedín boli roľníci, ktorí kultiváciou dovtedy zalesnených častí tohto kraja zväčšili roľnícky obrábané plochy. Do etnicky slovenského prostredia prišli zemepánmi získavaní prisťahovalci poľskej a rusínskej národ-

nosti. Poliaci boli rímskokatolíci, ale Rusíni tu navyše priniesli pravoslávie (byzantský obrad), ktoré nábožensky spestrilo dovtedy rímskokatolícke prostredie. Svedčí o tom aj pápežská listina z roku 1340 o založení františkánskeho kláštora v Križovanoch (neďaleko Prešova), kde sa pripomínajú „Rutheni, qui sunt schismatici“ (v dobových prameňoch ako schizmatikov označovali pravoslávnych Rusínov).

V druhej polovici 14. a začiatkom 15. stor. došlo vo veľkej časti východného Slovenska k rýchlemu demografickému rastu. Existujúce dediny boli často doosídlené prichádzajúcim obyvateľstvom, vzniklo aj veľa nových osád. Toto všetko sa udialo vďaka druhej vlne rusínskej kolonizácie, teraz valašskej, keď tu začínajú prenikať spomínaní pastieri so svojimi stádami horského dobytku.

Po počiatčom živelnom prenikaní valašského obyvateľstva do slovenských Karpát v prvej polovici 14. stor. ich počet postupne narastal. V posledných desaťročiach 14. a začiatkom 15. stor. začalo cieľavedomé úsilie feudálov využívať prostredníctvom Valachov svoje dovtedy neosídlené a hospodársky nevyužitú majetky k zväčšeniu svojich príjmov. Vrchnosti, ktorá mala najmä v uhorsko-poľskom pohraničí rozsiahle lesy, ktoré im však neprinášali veľký úžitok, ale hodili sa na pasenie dobytku, nezáležalo na tom, kto sa na ich pôde usadí, či Rumun, Rusín alebo poprípade kolonista iného národa, ani akého je vierovyznania, len keď po uplynutí určenej lehoty platil dohodnuté platby a vykonával robotu na panstvom.

Zemepáni radi prijímali Valachov na svoje panstvá a poskytovali im privilégia, ktoré domáce roľnícke

Zasiedlenie pogranicza na rólnosno-wschodnim Szaryszu

Osadnictwo obszaru przygranicznego przyniosło z sobą już w XIV w. wiele szczegółów. Nowe wioski powstały na obrzeżach starszych osad na przedgórzu, szczególnie jednak w dolinach Beskidu Niskiego i zostały ulokowane na prawie niemieckim. Mieszkańcy tych wiosek byli więc rolnikami, którzy poprzez wykarczowanie do wtedy zalesionych obszarów tego regionu powiększyli przestrzeń uprawianą rolniczo. Do etnicznie słowackiego środowiska wstąpili przez ziemian uzyskiwani imigranci narodowości polskiej i rusińskiej. Polacy byli rzymsko-katolicy, ale Rusini tu ponadto przynieśli prawosławie (obrzędek bizantyjski), które religijnie urozmaiciło ówczesne środowisko rzymsko-katolickie. Świadczy o tym papieska

Settlement of the border area in north-eastern Šariš

obyvateľstvo nemalo. Predovšetkým boli na určitý čas (10 - 20 rokov) oslobodení od daní a poplatkov za využívanie pasienkov. Pastieri po uplynutí stanovenej doby (lehoty, voli) obyčajne so svojimi stádami odchádzali na iné panstvá. V snahe usídliť Valachov na svojej pôde natrvalo im majitelia panstiev dávali pôdu do užívania za pomerne výhodných podmienok. Relatívne skoro tak získali na vypálených a vykľčovanych miestach i chudobné políčka či „kopanice“, i lúky a začali sa venovať roľníctvu. Aj po tom, ako sa Valasi roľnícky usadili, zaoberali sa aspoň

The settlement of the border region brought with it a number of specifics already in the 14th century. The new villages were created on the boundaries of the older settlement in the sub-mountainous environment, but in particular in the valleys of the Low Beskyds, and they were founded on the basis of the German law. Inhabitants of those villages were therefore peasants, who, by the cultivation of previously forested parts of the region, enlarged the areas cultivated by peasants. Immigrants of the Polish and Rusyn ethnicity, gained by lords, arrived in an ethnic Slo-

spôčiatku roľníctvom len okrajovo a chov dobytká ostal naďalej ich hlavným zamestnaním. Iba časom sa z nich stali sedliaci.

Bula z 1340 r. o založení kláštora franciszkańského w Križovanach (koło Preszowa), gdzie wspomina- no „Rutheni, qui sunt schismatici”

vak environment. The Polish were Roman Catholic, but the Rusyns, in addition, brought the Orthodoxy (Byzantine Rite), which religiously diversified the until then Roman Catholic environment. It is also proved by a Papal document dated to 1340 about the foundation of a Franciscan monastery in Križovany (near Prešov), where they are referred to as “Rutheni, qui sunt schismatici” (in historical sources, Orthodox Rusyns were referred to as schismatics).

In the second half of the 14th and start of the 15th century, fast demographic growth took place in a large part of eastern Slovakia. The existing villages were often additionally settled by the arriving population and many new settlements were created. All that happened thanks to the second wave of Rusyn col-

Začiatkom druhej polovice 14. stor. vytvorili Cudarovci obrovský majetkový komplex, ktorý zaberá prevažnú časť severovýchodného Šariša. Vznikol postupným spojením panstiev Radoma, Kurima, Smilno a Stročin s hradným panstvom Makovica.

Cudarovci sa výrazne pričínili o dobudovanie makovického panstva. Peter Cudar, ktorý zastával v rokoch 1354 - 1373 funkciu župana Šarišskej stolice, mohol poddaným poskytnúť isté úľavy, ak ich chcel na svoje makovické panstvo získať. Intenzívnu kolonizáciu ried-

(w źródłach historycznych jako schizmatykach mówiono o prawosławnych Rusinach).

W drugiej połowie XIV i na początku XV w. nastąpił szybki wzrost demograficzny w znacznej części Wschodniej Słowacji. Istniejące wioski były często dodatkowo zaludnione przez napływającą populację, powstało również wiele nowych osad. Wszystko to stało się dzięki drugiej fali kolonizacji rusińskiej, teraz wołoskiej, kiedy zaczynają przenikać tutaj wspomnienie pasterzy z swoimi stadami górskiego bydła.

onization, this time Vlach, when the mentioned pastoralists started to reach them with their herds of mountain livestock.

After the initial spontaneous Vlach population's penetration of the Slovak Carpathians in the first half of the 14th century, their numbers gradually increased. In the last decades of the 14th and beginning of the 15th century, focused effort by feudals started to use, through Vlachs, the previously unsettled and economically unused estates, in order to increase their income. The nobility, which, especially in the Hungarian-Polish border area, had vast forests, which did not bring them much benefit, but were suitable for grazing livestock, did not care who would settle on their land, whether a Romanian, a Rusyn, or a colonist of other nation, or what religion he/she was, only that, after the passing of a specified period, they paid the agreed payments and provided work on the lord's land.

Landlords liked to accept Vlachs on their estates and provided them with privileges that the domestic peasant population did not have. In particular, they were exempted from paying taxes and fees for the use of the pastures for a specific period (10 – 20 years). The pastoralists, upon the passing of a specified period (voli) usually left with their herds for other estates. In an effort to settle them on their lands permanently, estate owners gave land for use under relatively advantageous conditions. Thus, relatively quickly, they gained poor small fields or “kopanice” in burnt down and cleared places and started to get involved in farming. Even after the time Vlachs settled down as farmers, at least initially, they were involved in farming only marginally and the keeping of livestock still

ko osídleného pohraničného pásma si Cudarovci pripravili dohodou s jágerským biskupom Michalom z roku 1367. Touto dohodou sa Cudarovci, za celé panstvo Makovica a mestečko Kurima, zaviazali ročne platiť 200 dukátov cirkevného desiatku. Právo poberania desiatku (povinnosti poddaných odovzdá-

vať desiatu časť z úrody obilia, sena a prírastku domácich hospodárskych zvierat cirkvi) na Makovici dostali od jágerského biskupa s odôvodnením, že ide o vzdialený kraj pri rusko-haličských hraniciach a že obyvatelia v týchto dedinách sú schizmatici, ktorí majú pohanský rituál a desiatok platia

Po počiatkovom živoľovom preniknutí populácie wołoskiej do słowackich Karpat w pierwszej połowie XIV w. jej liczba rosła stopniowo. W ostatnich dekadach XIV i na początku XV w., zaczęły się celu świadome wysiłki feudalnych władców wykorzystywać pośrednictwem Wołochów swe do wtedy niezamieszkałe i niewykorzystane ekonomicznie dobra, aby zwiększyć swoje dochody. Wierchuszka, która w szczególności na pograniczu węgiersko-polskim miała rozległe lasy, które jej nie przynosiły większych korzyści, ale były odpowiednie do wypasania bydła, bez względu na to, kto by osiadł na ich ziemi, czy Rumun, Rusin lub, ewentualnie, kolonista innego narodu, i na to jakiej wiary, tylko gdy by zapłacił uzgodnione płatności po upływie określonego czasu i wykonał robotę u pana.

Ziemiańskie chętnie przyjmowali Wołochów na swoich posiadłościach i nadawali im przywileje, których nie miała miejscowa ludność rolnicza. W szczególności byli przez pewien czas (10 – 20 lat) zwolnieni z podatków i opłat za korzystanie pastwisk. Pasterzy, po upływie ustalonego czasu, zazwyczaj ze swoimi stadami przenieśli się do innych posiadłości ziemskich. Próbuąc osiedlić się ich na swej ziemi na stałe, właściciele włości oddawali im ziemię do użytkowania na dość korzystnych warunkach. Stosunkowo niemal tak dostali, w spalonych i wykarczowanych miejscach, biedne poletka, czy „kopanice” i łąki, i zaczęli zajmować się rolnictwem. Również po tym, jak Wołosi rolniczo osiedlili się, przynajmniej na początku zajmowali się rolnictwem jedynie marginalnie, a hodowla bydła była nadal ich głównym zajęciem. Dopiero

remained their main occupation. They became peasants only in time.

At the start of the 14th century, the Cudars created a vast property complex, which covered a prevailing part of north-eastern Šariš. It was created by the gradual merging of Radoma, Kurima, Smilno, and Stročín estates with the Makovica Castle estate.

The Cudars significantly contributed to the completion of the building of the Makovica estate. Peter Cudar, who held the position of Šariš County župan (administrator) between 1354 and 1373, could provide serfs with certain reliefs, if he wanted to win them for his Ma-

kovica estate. The Cudars prepared intense colonization of the sparsely populated border strip by an agreement with the Eger Bishop Michael, dated to 1367. By that, the Cudars obliged the whole Makovica estate and the small town of Kurima to pay annually 200 ducats of the church tithe. They obtained the right to collect the tithe (serfs' obligation to hand in the tenth part of the harvest of grains, hay, and gain in domesticated livestock to the church) in Makovica from the Eger Bishop with the argumentation that it was a remote region near the Russo-Galician border and that the population in those villages were schismatics, who had a pagan ritual and

neporiadne. Cudarovci si takto zabezpečili pre seba právo na zemepanský i cirkevný druh naturálnej renty, čo bolo iste výhodnejšie i pre poddaných, pretože mali pokoj od „výberčích“ cirkevnej „dežmy“. Táto dohoda ostala v platnosti až do čias protireformácie.

Nemôžeme predpokladať, že príliv nových kolonistov na seve-

rovýchodné Slovensko prichádzal vo väčšej miere z iných, blízkych či vzdialenejších krajov Slovenska. Krajinské zákony uhorské bránili s'ahovaniu sa poddaných z jedného panstva na druhé a vrchnosť dokázala prirodzené prebytky domáceho obyvateľstva usadiť zaiste vo vlastných horách a na vlastnom panstve. Zemepáni s odchodom každého poddaného z vlastného panstva strácali nielen pracovnú silu, ale aj platiteľa daní. Preto krajinské zákony prikazovali v tejto veci určitú mieru solidarity medzi držiteľmi panstiev a nariad'ovali im, aby cudzích „ušľých“ poddaných zasa vydali ich zemepánom. Takáto zásada ale po prekročení hranice neplatila.

Bolo len prirodzené, že po roz-

od jakiegoś czasu powstali z nich chłopci.

Początkiem drugiej połowy XIV w. rod Cudarów stworzył ogromny kompleks dóbr, który zajmował dominującą część północno-wschodniego Szaryszu. Powstał poprzez stopniową sukcesję włości Radoma, Kurima, Smilno i Stročín z włością Zamku Makovica.

Rod Cudarów wyraźnie przyczynił się do zakończenia budowy włości Makovica. Piotr Cudar, który wykonywał w latach 1354 – 1373 obowiązki żupana Szaryszskiej żupy, mógł poddanym oddać pewne ulgi, gdyż chciał ich dostać na swą posiadłość Makovica. Intensywną kolonizację słabo zaludnionej strefy przygranicznej rod Cudarów przygotował poprzez umowę z biskupem z Egeru Michałem z 1367 r. Poprzez nią rod Cudarów, w imieniu całej posiadłości Makovica i miejscowości Kurima, zobowiązał się co roku zapłacić 200 dukatów dziesięcina kościelne dziesięciny. Prawo do pobierania dziesięciny (obowiązku poddanych wobec kościoła oddać dziesiątą część plonów zboża, siana i od wzrostu liczby domowego bydła) na Makovici otrzymali od biskupa z Egeru z uzasadnieniem, że chodzi o odległy region przy granicy rosyjsko-galicyjskiej i że mieszkańcy tych wsi są schizmatycy, którzy mają pogański rytuał i dziesiątki płacą nie porządnie. Rod Cudarów w ten sposób zapewnił sobie prawo do ziemskiego i kościelnego rodzaju renty naturalnej, co było z pewnością bardziej korzystne i dla chłopów pańszczyźnianych, bo oni mieli spokój od poborców kościelnego podatku. Umowa ta pozostała w mocy aż do czasu kontreformacji.

Nie możemy zakładać, że napływ nowych kolonistów do północno-

they paid the tithe inadequately. The Cudars thus secured for themselves the right for the feudal as well as church type of rent in kind, which was certainly more advantageous also for the serfs, because they had peace from the collectors of the church “dezhma”. That agreement remained in effect until the times of Counter-Reformation.

We cannot assume that the inflow of new colonists to the north-eastern Slovakia came mostly from other, close or more distant, regions of Slovakia. County laws of the Hungarian Kingdom prevented serfs from moving from one estate to another and the nobility was able to settle the surpluses of the domestic population certainly in their own mountains and on their own estates. With the departure of each serf from their estates, landlords lost not just labour, but also a taxpayer. County laws therefore ordered a certain degree of solidarity between estate holders in that matter and ordered them to hand in foreign “fugitive” serfs back to their landlords. That

prúdení kolonizácie riedko osídlených území makovického panstva prišli na územie severovýchodného Slovenska najmä kolonisti z poľskej strany Beskýd, kde široký pás lesnatého územia na Poľskej strane Beskýd osídlili v predchádzajúcich desaťročiach tiež Rusíni.

Valašské obyvateľstvo nerešpektovalo hranice a voľne sa pohybovalo po oboch stranách Karpát. Nepohybovali sa takto iba jednotlivci, ale celé skupiny obyvateľov, a to

v priebehu niekoľkých storočí. Tak napríklad máme z roku 1442 zachovanú správu o prechode valašských osídlencov z poľského Sanoka do Stropkova a z roku 1454 zase správu o prechode Valachov na poľské územie. V roku 1554 bolo valašské obyvateľstvo vytlačené z poľskej Haliče na územie Slovenska Tatármi. V 17. stor. zase utekajú valašskí kolonisti na naše územie pred epidémiou moru, hnaní Tatármi a vojenskými oddielmi.

-wschodniej Słowacji w większym stopniu przychodził z innych, bliższych lub odległych rejonów Słowacji. Ustawy węgierskie umożliwiły przeniesienie się poddanych z jednej włości do drugiej, a wierchuszka była w stanie naturalne nadwyżki ludności miejscowej osadzić na pewno w swoich górach i na własnej włości. Ziemianie z odejściem każdego poddanego z własnej włości tracili nie tylko siłę roboczą, ale także podatnika. Dlatego ustawy w tej kwestii nakazywały pewnego stopnia solidarności między właścicielami włości i nakazywały im oddać obcych „uchodźców“ poddanych do ich ziemian. Jednak taka zasada nie miała zastosowania po przekroczeniu granicy.

Było rzeczą naturalną, że po przyspieszeniu kolonizacji jedynie słabo zaludnionych obszarów włości Makovica, przybyli na teryny północno-wschodniej Słowacji głównie koloniści z polskiej strony Beskidu, gdzie szeroki pas zalesionego obszaru zamieszkali w poprzednich dekadach także Rusini.

Ludność wołoska nie szanowała granic i swobodnie przemieszczała się po obu stronach Karpat. Nie poruszali się tak tylko jednostki, ale całe grupy mieszkańców i to w ciągu kilku stuleci. Np. mamy dochowany zapis z 1442 r. o przejściu osadników wołoskich z polskiego Sanoka do Stropkowa, a z 1454 r. zaś wiadomość o przejściu Wołochów na terytorium Polski. W 1554 r. ludność wołoska została wypędzona z polskiej Galicji na terytorium Słowacji przez Tatarów. W XVII w. zaś koloniści wołoscy uciekają na nasze terytorium przed epidemią dżumy, gnani przez Tatarów i oddziały wojskowe.

rule, however, did not apply after the border was crossed.

It was only natural that, after the launching of the colonization of only sparsely populated territories of the Makovica estate, colonists arrived in particular from the Polish side of the Beskids, where a wide strip of forested territory on the Polish side of the Beskyds had also been settled by Rusyns in the previous decades.

The Vlach population did not

respect borders and freely moved along both sides of the Carpathians. Thus, not just individuals, but the whole groups of population moved in the course of several centuries. So, for example, we have a preserved record, dated to 1442, about settlers from Polish Sanok crossing to Stropkov and a record dated to 1454 about Vlachs' crossing into the Polish territory. In 1554, the Vlach population was pushed out by Mongols from Polish Galicia to the territory of Slovakia. In the 17th century, Vlach colonists fled to the Slovak territory to escape a plague epidemic, chased by Mongols and military units.

Zakładanie nowych osad

Zakładanie valašských dedín prebiehalo podobne ako zakładanie dedín podľa nemeckého práva. Zemepán poskytol vhodné územie a sprostredkovateľ podľa dohody priviedol prvých valašských usadlíkov. Po uplynutí dohodnutého počtu prvých rokov, kedy si zriadovali obydlia a upravili územie na pasienky, platili zemepánovi daň a odovzdávali valašské dávky. Sprostredkovateľa založenej valašskej dediny v 14. stor. tradične správne pomenúvali slovami kenez, avšak neskôr len slovom šoltýs. Používanie slova šoltýs čiastočne zahmlieva pôvod týchto dedín, lebo šoltýsi pôsobili aj vo všetkých dedinách na nemeckom práve.

Prvých písomne doložených valašských šoltýsov na makovickom panstve poznáme už z prvej polovice 15. stor. Tak napríklad vo Svidníku sú v roku 1434 doložení valašskí šoltýsi Heyncza a Šimon.

Doposiaľ sa bádateľom na Slovensku nepodarilo nájsť listinu zo 14. a 15. stor., ktorá by potvrdzovala dohodu medzi zemepánom a kenezom - šoltýsom o založení valašskej dediny, ako aj o vtedajších povinnostiach a právach šoltýsa a Valachov. Také listiny však nepochybne vznikli. Poznáme obsah listín a dohôd zo 16. aj 17. stor. Okolo roku 1555 šľachtic Gabriel z Perína uzavrel dohodu s Mikom, mužom neznámeho sociálneho pôvodu, o založení dediny na stropkovskom panstve. Na základe tejto písomne potvrdennej dohody vznikla roku 1556 dedina Miková.

Dohoda zahrnovala napríklad ustanovenie, že zakladateľ Miko ako prvý šoltýs bude mať 20-ročnú lehotu oslobodenia od akýchkoľvek povinností k zemepánovi, po tejto

Lokacja nowych osad

Lokacja miejscowości wołoskich przebiegała podobnie jak lokacja wsi na prawie niemieckim. Ziemianin zapewnił odpowiednie terytorium, a pośrednik przywiódł pierwsze osadnictwo wołoskie w ramach umowy. Po upływie uzgodnionej liczby pierwszych lat, kiedy zakładali sobie mieszkania i dostosowali obszary do pastwisk, płacili ziemianinowi podatku i dawali mu dawki wołoskie. Pośrednika ulokowanej wsi wołoskiej w XIV w. tradycyjnie poprawnie nazywali „kenez”, jednak później tylko słowem „sołtys”. Korzystanie słowa „sołtys” częściowo określa zaciemnia pochodzenie tych miejscowości, ponieważ sołtysi działali również we wszystkich wioskach na prawie niemieckim.

Pierwszych pisemnie udokumentowanych sołtysów wołoskich na włości Makovica znamy już od pierwszej połowy XV w. Np. w 1434 r. w Svidniku udokumen-

lehote bude splňať také povinnosti, ako iní šoltýsi. Budúci pravoslávny farár, ľudovo zvaný baťko, nebude platiť zemepánovi daň, ale odovzdávať ročne päť prútených košov. Novousadené valašské rodiny, resp. domácnosti budú požívať desaťročnú lehotu oslobodenia od akýchkoľvek povinností k zemepánovi. V roku 1555 boli takto založené Malé Bukovce, ako aj iné dediny na stropkovskom panstve.

FOUNDATION OF NEW SETTLEMENTS

towani sołtysi wołoski Heyncza a Šimon.

Do tej pory badaczom na Słowacji nie udało się znaleźć dokumentu z XIV i XV w. potwierdzającego porozumienie między ziemianinem i kenezem – sołtysem w sprawie lokacji miejscowości wołoskiej, a także o obowiązkach i prawach sołtysa i Wołochów. Jednak takie dokumenty niewątpliwie zostały stworzone. Znamy jednak treść takich dokumentów i porozumień z XVI i XVII w. Około 1555 r. szlachcic Gabriel z Perína zawarł porozumienie z człowiekiem Mikiem o nieznanym pochodzeniu

Povinnosti šoltýsov (kenezov) vo valašských dedinách k zemepánom v 16. a 17. stor. možno pomerne presne zistiť vďaka zachovaným urbárom. Na Stropkovskom panstve valašskí šoltýsi, vlastníci celé šoltýstvo, v polovici 16. stor. boli zemepánovi každý rok povinní vyplatiť daň jeden zlatý a 25 denárov na Michala, odovzdať šesť barancov, zajaca a krahulca. V druhej polovici 16. stor. sa výška dane ne-

społecznym, o lokacji wsi w włości Stropkova. Na podstawie tej pisemnie potwierdzonej umowy powstała wieś Miková w 1556 r.

Umowa obejmowała np. postanowienie, że założyciel Miko jako pierwszy sołtys będzie mieć 20-letni okres zwolnienia od jakiegokolwiek obowiązku wobec ziemianina, a następnie będzie pełnić takie obowiązki jako inni sołtysi. Przyszły ksiądz prawosławny, potocznie

of the word schulteiss partly blurs the origin of those villages, because schulteisses also operated in all villages based on the German law.

We know the first Vlach schulteisses proved in writing in the Makovica estate from the first half of the 15th century. Thus, for example, in Svidník, Vlach schulteisses Heyncza and Šimon are proved in 1434.

Researchers in Slovakia have so far been unable to find a docu-

zmenila, avšak dávky sa rozšírili, teda zväčšili o odovzdávanie syra, resp. bryndze a remenných popruhov. Ak pripustíme, že povinnosti šoltýsov v polovici 16. stor. boli tiež výsledkom ich predchádzajúceho zväčšovania, tak prvotnou povinnosťou šoltýsov v 14. stor. pravdepodobne bola len daň. Valašskí šoltýsi neboli povinní v 14. až 17. stor. platiť kráľovi krajinskú daň. Šoltýske rodiny v 14. - 15. stor. boli z hľadiska majetkového a sociálneho najstabilnejšou soci-

zваны batiuszka, nie będzie płacić podatku ziemianinowi, ale przekaże pięć wiklinowych koszy rocznie. Nowo osiedlone rodziny wołoskie, lub gospodarstwa domowe będą korzystały z dziesięcioletniego okresu zwolnienia od wszelkich zobowiązań wobec ziemianina. W 1555 r. utworzono tak Malé Bukovce oraz inne wsie w włości Stropkova.

Obowiązki sołtysa (kenez) w miejscowościach wołoskich wobec ziemianom w XVI i XVII w. można stosunkowo dokładnie

ment dated to the 14th or 15th centuries that would confirm an agreement between a landlord and a kenez – schulteiss on the foundation of a Vlach village, or about the then obligations and rights of a schulteiss and Vlachs. Such documents, however, were undoubtedly created. But we know the content of such documents and agreements form the 16th and 17th century. In around 1555, a nobleman Gabriel of Perín entered into an agreement with a man Miko of an unknown

álnou skupinou obyvateľstva vo valašských dedinách. Postavenie šoltýsov, ktoré bolo v spoločnom ohľade vyššie ako postavenie poddaných, vytváralo predpoklady pre vzostup jej príslušníkov medzi drobnú šľachtu. Na rozsiahlosť ich výhod na východnom Slovensku poukazujú niektoré údaje z konca 16. stor., keď sa tu vyskytovali prípady, že obyvatelia dediny boli povinní šoltýsovi odpracovať niekoľko dní do roka. Tak tomu bolo

sprawdzić dzięki zachowanym urbariom. W włości Stropkov w połowie XVI w. sołtysi wołoscy posiadający całe sołectwo, każdego roku byli zobowiązani do zapłacenia podatku jeden zloty i 25 denarów wobec ziemianina na Michała, oddać sześciu baranków, zająca i krogulca. W drugiej połowie XVI w. kwota podatku nie uległa zmianie, ale składki poszerzono, więc zwiększono o oddanie sera, lub bryndzy i ramiączek. Jeśli przyjmiemy, że obowiązki sołtysów w połowie 16 w. były także wynikiem ich poprzedniego rozszerzenia, tak pierwotnym obowiązkiem sołtysów w XIV w. był prawdopodobnie tylko podatek. Sołtysi wołoscy nie byli zobowiązani

social origin, on the foundation of a village on the Stropkov estate. On the basis of that agreement, confirmed in writing, the village of Miková was created in 1556.

The agreement included, for example, a provision that the founder Miko, as its first schultheiss, would have a 20-year period of exemption from any obligations towards the landlord, then he would meet the same obligations as other schultheisses. The future Orthodox priest, called "ba'ko" by the folk, would not pay any tax to the landlord, but would provide five wicker baskets a year. Newly settled Vlach families or households would use a ten-year period of exemption from any obligations towards the landlord. Thus, in 1555, Malé Bukovce and also other villages on the Stropkov estate were founded.

We can find schultheisses' (kenez's) obligations towards landlords in Vlach villages in the 16th and 17th centuries relatively precisely thanks to the preserved urbaria. On the Stropkov estate, Vlach schultheisses, owning the whole schulteissing, in the mid-16th century, were annually obliged to pay tax of one gulden and 25 dinars on Michael's day and to provide six sheep, a hare and a sparrow hawk to the landlord. In the second half of

napríklad v Šemetkovciach, kde podľa šoltýskeho privilégia z roku 1585 museli preňho sedliaci odpracovať tri dni v roku.

Princíp dedenia funkcie šoltýstva však neskôr viedol k úpadku šoltýskeho obyvateľstva. Dedenie medzi synov viedlo k deleniu, teda drobeniu šoltýstiev, k majetkovému a sociálnemu úpadku početných šoltýskych rodín a domácností. Veľká väčšina šoltýskych rodín takto postupne sociálne upadla a splynula s miestnym valašským poddanským obyvateľstvom.

w XIV – XVII w. do zapłacenia królowi podatku gruntowego. Rodziny sołtysów w XIV – XV w. pod względem własności i statusu społecznego byli najbardziej stabilną grupą społeczną ludności w wioskach wołoskich. Pozycja sołtysów, która była pod względem społecznym wyższa niż pozycja poddanych, stworzyła warunki dla wzrostu jej członków wśród drobnej szlachty. Na szerokość ich korzyści we wschodniej Słowacji wskazują niektóre dane z końca XVI w., kiedy to zdarzały się przypadki, że mieszkańcy wsi byli zmuszeni pracować dla sołtysa przez kilka dni w roku. Tak było np. w Šemetkovcach, gdzie według przywileju sołtysa z 1585 r. chłopcy byli zobowiązani odpracować trzy dni w roku.

Jednak zasada odziedziczenia stanowiska sołtysa doprowadziła później do upadku populacji sołtyskiej. Odziedziczenie przez synów doprowadziło do podziału, więc drobienia sołectw, do upadku majątkowego i społecznego licznych rodzin sołtysów i gospodarstw domowych. Wielka większość rodzin sołtysów tak stopniowo upadła społecznie i połączyła się z lokalną populacją wołoską pańszczyźnianą.

the 16th century, the tax amount did not change, but the dues were widened, i.e. made bigger by the supply of cheese, bryndza and belt harness. If we admit that the schultheisses' obligations in the mid-16th century were also a result of their previous widening, the primary obligation of schultheisses in the 14th century was probably only tax. Vlach schultheisses were not obliged to pay a county tax to the king between the 14th and 17th centuries. From the wealth and social point of view, schultheiss families in the 14th and 15th centuries were the most stable group of population in Vlach villages. The position of schultheisses, which was socially higher than the position of serfs, created preconditions for the rise of their members among lower nobles. The extent of advantages in eastern Slovakia is pointed to by some data from the end of the 16th century, when cases occurred in which inhabitants of a village were obliged to work for the schultheiss for several days in a year. For example, that was the case in Šemetkovce, where, according to the schultheiss privilege dated to 1585, peasants had to work for him for three days in a year.

The principle of inheriting of the schultheiss position, however, later led to the decline of the schultheiss population. The splitting between sons led to the splitting, i.e. atomizing of schulteissing, to wealth and social decline of numerous schultheiss families and households. A large majority of schultheiss families thus gradually socially declined and merged with the local Vlach serf population.

Valašské domácnosti

Povinnosti valašských (poddanských) domácností k zemepánom možno skúmať a zisťovať len zo zachovaných urbárov, avšak povinnosti ku kráľovi iba z uhorských zákonov a daňových súpisov.

Prvým známym urbárom z makovického panstva je urbár z roku 1507. Tento súpis ale nešpecifikuje bližšie povinnosti rusínskych a valašských dedín, hoci boli už v tomto duchu presne diferencované, čo úzko súviselo s hospodárskym režimom na panstve. Pôvodne tu bolo zaznamenané, že valašské a rusínske obyvateľstvo (non autem christiani - nie však „kresťania“, teda slovenské rímskokatolícke obyvateľstvo) malo za každých desať úľov (prútených košov) so včelami odovzdávať ročne med a vosk z produkcie jedného úľa a za každý úľ navyše ešte zaplatiť jeden zlatý. Ako rusínske sídla s valašským obyvateľstvom boli vedené dediny Šarišské Čierne, Rovné, Stebník, Becherov, Varadka, Petrová, Vyšný Tvarožec, Dubová, Vyšný a Niž-

Wołoskie gospodarstwa domowe

Obowiązki gospodarstw wołoskich (pańszczyźnianych) wobec ziemianom mogą być badane i sprawdzane tylko z dochowanych urbariów, jednak obowiązki wobec króla tylko na podstawie ustaw węgierskich i rejestrów podatkowych.

Pierwszym znanym urbarium z włości Makowica to urbarium z 1507 r. Wykaz ten, ale bliżej nie określa zobowiązania miejscowości rusińskich i wołoskich, mimo że te były już w duchu tym dokładnie zróżnicowane, co było ściśle związane z reżimem gospodarczym w włości. Pierwotnie było zaznaczono, że populacja wołoska i rusińska (non autem christiani - ale nie „chrześcijanie”, czyli populacja słowacka rzymskokatolicka) miała za każdych dziesięć uli (koszy wiklinowych) z pszczołami, oddać rocznie miód

Vlach households

ný Orlík, Vyšný a Nižný Svidník, Bukovce, Malé Staškovce, Pstrina, Gribov, Vislava, Kružlová, Ladomirová a Vagrinec. Sídlo valašského vojvodu bolo vo Vyšnom Orlíku a pravoslávny kňaz (baťko) bol v Stebníku, Dubovej, Vyšnom Orlíku a Gribove.

V urbári stropkovského panstva z roku 1557 bolo stanovené, že každá valašská domácnosť hospodáriaca na celej usadlosti je povinná zemepánovi ročne vyplatiť ročný cenús jeden zlatý a 25 denárov, ďalej dvadsiatok z oviec a deviatok z jahniat a ošípaných. Kto nemal dobytok pre dvadsiatok, dával jednu ovcu alebo jedno jahňa podľa rozsahu usadlosti a od ošípanej platil dva denáre. Každý poddaný dával jeden syr a tí, ktorí mali ovce, dva syry a oštiepok v čase strongy, teda v deň vyhánania oviec na pasienky. Ďalej odovzdávali bryndzu, dva kožené popruhy a museli zoťať, upraviť a doviest' na pílu do Stropkova dva smrekové kmene súce na trámy alebo šindle. Urbárom z roku 1569 mali zvýšené dávky jahniat, teda dávali každé desiate, pribudlo aj odovzdávanie dvoch veveríc (na Veľkú noc), napokon vykonávali aj pešiu robotu pre hrad.

i vosk z produkci jedného ula, a za každý ul dodatkowo płacić jeden złoty. Jak rusińskie osiedla z populacją wołoską tu rejestrowano wsi Šarišské Čierne, Rovné, Stebník, Becherov, Varadka, Petrová, Vyšný Tvarožec, Dubová, Vyšný a Nižný Orlík, Vyšný a Nižný Svidník, Bukovce, Malé Staškovce, Pstrina, Gribov, Vislava, Kružlová, Ladomirová i Vagrinec. Siedziba wojewody wołoskiego znajdowała się w miejscowości Vyšný Orlík i ksiądz – pop prawosławny (batuszka) był w Stebníku, Dubovej, Vyšnym Orlíku i Gribowie.

W urbarium włości Stropkova z 1557 r. ustalono, że każde gospodarstwo domowe wołoskie gospodarzące na całej posiadłości jest zobowiązane

Obligations of Vlach (serf) households towards landlords can be examined and found only from preserved urbaria, but the obligations towards the king only from Hungarian laws and tax lists.

The first known urbarium from the Makovica estate is an urbarium dated to 1507. That list, however, does not specify in more detail the obligations of Rusyn or Vlach villages, though they were precisely differentiated in that spirit, which was related with the economic regime on the estate. Originally, it was mentioned here that the Vlach and Rusyn population (non autem christiani - but not “Christians”, i.e. not Slovak Roman Catholic population), for every ten beehives (wicker baskets) with bees had to provide honey and wax from the production of one beehive annually and to pay one gulden for each extra beehive. As Rusyn settlements with Vlach population there, villages of Šarišské Čierne, Rovné, Stebník, Becherov, Varadka, Petrová, Vyšný Tvarožec, Dubová, Vyšný a Nižný Orlík, Vyšný a Nižný Svidník, Bukovce, Malé Staškovce, Pstrina, Gribov, Vislava, Kružlová, Ladomirová and Vagrinec were registered. The seat of the Vlach duke was in Vyšný Orlík and an Orthodox priest

Po porovnaní povinností Valachov je zrejmé, že ich rozsah mierne narastal, čo iste nebolo príznačné len pre 16. stor. Ak pripustíme, že povinnosti valašských domácností narastali aj v 15. stor., tak pôvodnými, prvotnými povinnosťami Valachov v 14. stor. bola daň a dvadsiatok z oviec, prípadne aj deviatok zo sviň.

Narastanie povinností valašských domácností v druhej polovici 16. a v prvej polovici 17. stor. možno

SK PL

(baťko) was in Stebník, Dubová, Vyšný Orlík a Gribov.

In the urbarium of the Stropkov estate, in 1557 it was stipulated that each Vlach household managing a whole settlement, was obliged to

wobec ziemianina plácić roczny census jeden złoty i 25 denarów, dalej dwudzięcina od owiec i dziewięcina od jagniąt i świń. Kto nie miał bydła dla dwudzięciny, oddawał jedną owcę lub jedno jagnię w zależności od wielkości gospodarstwa, a od świni placił dwa denarze. Każdy poddany oddawał jeden ser, a ci, którzy mieli owce dwa sery i oscypek w czasie strungi, więc w dzień redyku owiec na wypas. Dalej oddawali bryndzę, dwa skórzane pasy i musieli ciąć, dostosowywać i przywieźć na tartak do Stropkova dwa świerkowe pnie przydatne do belek lub gontu. Wg urbaria z 1569 r. zwiększono dawki jagniąt, więc dając co dziesiąte i przybyło oddawanie dwóch wiewiórek (na Wielkanoc), ostatecznie wykonywali również pracę pieszą dla zamku.

Po porównaniu obowiązków Wołochów widać wyraźnie, że ich zasięg nieznacznie wzrósł, co z pewnością nie było typowe tylko dla XVI w. Jeśli więc, przyjmujemy, że obowiązki gospodarstw domowych wołoskich rosły też w XV w., tak pierwotne obowiązki Wołochów w XIV w. były podatek i dwudzie-

pay annually to the landlord an annual census of one gulden and 25 dinars; furthermore, a twentieth of sheep and a ninth of lambs and pigs. Those who did not have any livestock, for the twentieth provided one sheep or one lamb, according to the extent of the settlement, and paid two dinars for a pig. Each serf gave one lump of cheese and those who had sheep provided two lumps of cheese and an oštiepok (smoked cheese) at the time of stronga, i.e. on the day of letting sheep out for pastures. Furthermore, they provided bryndza, two leather straps and they had to cut down and carry to a sawmill in Stropkov two spruce tree trunks suitable for beams or shingles. By an urbarium dated to 1569, their provision of lambs was increased, i.e. they provided every tenth, and the provision of two squirrels (for Easter) was added, and, ultimately, they also provided pedestrian work for the castle.

In the comparison of the obligations of Vlachs, it is apparent that their extent fairly increased, which was certainly not characteristic for

PL EN

pozorovat' aj na čičavsko - vranovskom panstve vďaka urbárom z roku 1585 a 1648. Jedinečnou povinnosťou tamojších valašských domácností bola v 16. stor. peňažná dávka miesto ubytovania a pohostenia zemepána, odkupovanie zemepánmi dodaného vína, dávanie dávok konope súcích na pradenie a dávky jarabíc. V 17. stor. potom narastali najmä robotné povinnosti.

Valašské poddanské domácnosti od 14. stor. až do druhej polovice 16. stor. neboli povinné platiť daň kráľovi, teda štátnu daň. Až snem v roku 1557 rozhodol o zdaňovaní aj rusínskych Valachov. Avšak až snem v roku 1563 spresnil spôsob ich zdaňovania. Od roku 1563 platili daň kráľovi podľa rozsahu užívaného majetku, čiže podľa takých zásad, aké tradične platili pre poddanské roľnícke domácnosti. Keďže časť Valachov nemala obvyklé dedinské

sięcina od owiec, ewentualnie również dziewięcina od świń.

Wzrost obowiązków wołoskich gospodarstw domowych w drugiej połowie XVI w. i w pierwszej połowie XVII w. można obserwować także w włości Čičava – Vranov dzięki urbariom z 1585 i 1648 r. Wyjątkowy obowiązek wołoskich gospodarstw domowych w XVI w. to płatność gotówkowa za miejsce zakwaterowania i poczęstunek ziemianina, zakup wina dostarczonego przez ziemianina, oddawanie dawek konopi, przydatnych do przędzenia i dawki kuropatw. W 17 w. potem rosły w szczególności obowiązki robotne.

Wołoskie gospodarstwa pańszczyźniane od XIV aż do drugiej połowy XVI w. nie były zobowiązane do zapłaty podatku królowi, czyli do podatku państwowego. Dopiero sejm w 1557 r. postanowił opodatkować również Wołochów rusińskich. Jed-

the 16th century. Therefore, if we admit that the obligations of Vlach households increased also in the 15th century, then the original, initial obligations of Vlachs in the 14th century was tax and a twentieth of sheep or a ninth of pigs.

The growth of the obligations of Vlach households in the second half of the 16th century and in the first half of the 17th century can also be observed on the Čičava – Vranov

SK PL

PL EN

estate thanks to the urbaria dated to 1585 and 1648. A unique obligation of the then Vlach households in the 16th century was monetary duty instead of accommodation and hosting the landlord; purchase of wine supplied by landlords, provisions of cannabis suitable for weaving and provisions of partridges. In the 17th century, mainly work obligations grew.

From the 14th century until the second half of the 16th century, Vlach serf households were not obliged to pay tax to the king, i.e. a state tax. Only an assembly of 1557 decided to tax Rusyn Vlachs, too. That assembly, however, specified the method of their taxation in more detail. From 1563, they paid tax to the King to the extent of the

(roľnícke) domy, lebo bývali na salašoch a chovali početné stáda zvierat, zdaňovali sa polovičnou daňou.

Z hľadiska správy obecnych záležitostí vo valašských dedinách treba doplniť, že výkon správy dediny bol súčasťou práv šoltýsov, avšak zúčastňovali sa na nej aj zástupcovia poddaných, tzv. prísažní. Napríklad v dedine Valkov okolo roku 1489 tradične pôsobili dvaja prísažní.

nak dopiero sejm w 1563 r. sprecyzował sposób ich opodatkowania. Od 1563 r. płacili królowi podatek w zależności od wielkości używanego majątku, więc zgodnie z zasadami takimi, jakie tradycyjnie obowiązywali dla gospodarstw domowych pańszczyźnianych. Ponieważ część Wołochów nie miała zwykłych domów wiejskich (rolniczych), ponieważ mieszkali oni na szałasach i hodowali liczne stada zwierząt, zostali opodatkowani połowicznym podatkiem.

Z punktu widzenia spraw ogólnych w wioskach wołoskich należy dodać, że administracja wsi była częścią praw sołtysów, jednak zaangażowani byli w nią także przedstawiciele poddanych, czyli prísažní. Np. w wiosce Valkov okolo 1489 r. tradycyjnie funkcjonowało dwóch prísažní.

used property, i.e. according the rules that traditionally applied to serf peasant households. Since part of Vlachs did not have any usual village (peasant) houses, because they lived at salašes (remote encampments) and they kept numerous herds of animals, they were taxed by a halved tax.

In terms of the administration of municipal matters at Vlach villages, it should be added that the performance of the administration of the village was part of the schultheises' rights, though representatives of serfs, i.e. the sworn ones, also participated in it. For example, in the village of Valkov, two sworn representatives traditionally worked in 1489.

Valašské právo

Valašské právo (*Ius valahicum*) sa zakladalo na starom zvykovom nepísanom rumunskom práve, podľa ktorého sa správali jednotlivci a dedinské, predovšetkým pastierske usadlosti, formy súdu, tresty za prekročenie existujúcich zaužívaných pravidiel a spôsob výkonu trestov. Podľa tohto práva sa valašské osady ešte určitý čas správali aj v Poľskom a Uhorskom kráľovstve, teda aj na území Slovenska. Právny systém, odvodený zo spomínaného zvykového práva, bol prijatý do politicko-právnej štruktúry vtedajšieho feudálneho štátu. Ten ho ešte nejaký čas toleroval až do jeho zrušenia, ktoré sa odohralo súčasne s asimiláciou Valachov v oblasti ich usídlenia.

V rámci valašského práva existovali viaceré pastierske zákony a ustanovenia, ako je zákon košiara,

Pravo wołoskie

Pravo wołoskie (*Ius valahicum*) opierało się na starym zwyczajowym niepisanim prawie rumuńskim, zgodnie z którym zachowywali się ludzie i wiejskie, zwłaszcza pasterskie osady, formy sądu, kary za przekroczenie obowiązujących przyjętych zasad i sposób wykonania kar. Zgodnie z tym prawem zachowywali się osady wołoskie przez pewien okres czasu również w królestwie polskim i węgierskim, a więc na terytorium Słowacji. Ten system prawny, wywodzący się z prawa zwyczajowego, został przyjęty do struktury polityczno-prawnej ówczesnego państwa feudalnego i to tolerowało go przez pewien czas aż do jego zniesienia, co miało miejsce równoległe z asymilacją Wołochów na obszarze ich osiedlenia.

Vlach law

The Vlach law (*Ius valahicum*) was based on an old custom, an unwritten Romanian law, according to which individuals and village, in particular pastoral, settlements behaved, forms of trials, punishments for the overstepping of the existing custom regulations, and the method of the execution of punishments existed. Such Vlach settlements behaved according to that law for a certain time also in the Polish and Hungarian Kingdoms, i.e. also in the territory of Slovakia. That legal system, derived from the mentioned custom law, was adopted into the politico-legal structure of the then feudal state, which tolerated it for a certain time, until its cancellation, which took place simultaneously with the assimilation of Vlachs in the area of their settlement.

Within the Vlach law, several pastoral laws and provisions existed, such as the sheep pen law, mountain gate, pasture and village law, pasture law, meadow law, plain law, mountain law, sheep passage law, herd law, pastoral product sharing law. Besides those, a public court law was established, containing court procedures and a punishment law.

The observation of legal norms was supervised by the "council of elders and good people" and further by the "group of valuable people". The "group of young men" had a more moralizing function.

The places where trials were held were central places of the community, the court seat of a duke and priest, a church yard, but also a cadastral court and a court at the sheep pen.

In order to prove the credibility

zákon horských vrát, pasienka a dediny, zákon pastviny, zákon lúk, zákon planín, horský zákon, zákon prechodu oviec, zákon stáda, zákon rozdelenia pastierskych výrobkov. Popri týchto zákonoch sa ustanovil zákon verejného súdu, obsahujúci súdne procedúry a zákon trestu.

Na dodržiavanie právnych noriem dohľadala „rada starších a dobrých ľudí“ a ďalej „skupina cenných ľudí“. Viac moralizujúcu funkciu mala „skupina mládencov“.

Miesta, na ktorých sa konali sudy, boli centrálné miesta obcí, súdna stolica vojvodu a kňaza, kostolný dvor, ale aj chotárny súd a súd pri košiaroch.

Na dokazovanie hodnovernosti v prípade chotárneho súdu sa používala „prísaha s hroudou na hlave“, „prísaha na stádo oviec“, „prísahám na barana“, „na vlastnú rodinu“, až po prísahu „na slnko“.

Valašské právo v dedinách s valašským obyvateľstvom v spomínaných krajinách vydržalo dlhšie v hornatých oblastiach a stratilo sa až po definitívnom usadení Valachov na feudálnych panstvách a ich následnou asimiláciou, teda popoľštením, poslovenčením a počestným. Stopy po ňom pretrvali v morálnych pravidlách vo vnútri vidieckych osád v daných oblastiach miestami až do modernej doby.

W ramach prawa wołoskiego istniało kilka ustaw pasterskich przepisów i postanowień, takich jak ustawa w sprawie kozzara, ustawa dot. bram górskich, pastwiska i wsi, ustawa wypasu, ustawa łąk, ustawa połonin, ustawa górską, ustawa przejścia dla owiec, ustawa pasterskich. Oprócz tego ustanowiono ustawę sądu powszechnego, zawierającą w sobie procedury sądowe i prawo karne.

Przestrzeganie norm prawnych pilnowała „rada starszych i dobrych ludzi“ i dalej „grupa wartościowych ludzi“. Bardziej moralizatorską funkcję miała „grupa młodzieńców“.

Miejsca, w których odbywały się sądy, to centralne miejsca wspólnoty, siedziba sądu a księdza, sąd kościelny, ale także sąd chotarny i sąd przy kozzaru.

Do udowodnienia wiarygodności w przypadku sądu chotarnego wykorzystano „przysięgę z grudą na głowie“, „przysięgę na stado owiec“, „przysięgę na barana“, „na własną rodzinę“ aż po przysięgę „na słońce“.

Prawo wołoskie we wsiach z populacją wołoską w wyżej wymienionych krajach wytrzymało dłużej na terenach górskich i zniknęło dopiero po ostatecznym osiedleniu się Wołochów w feudalnych osiedlach i ich późniejszej asymilacji, tj. poprzez polonizację, słowakizację i czechizację. Ślady tego utrzymały się w regułach moralnych w osadach wiejskich na danych obszarach miejscami aż do czasów współczesnych.

Vojvodstva a vojvodovia

Na území osídlenom výlučne valašsko-rusínskym alebo zväčša valašsko-rusínskym obyvateľstvom existovali vojvodstvá či krajne a pôsobili v nich vojvodovia - krajníci. Krajňa bola územnou časťou feudálneho panstva zahŕňajúcou okolo 10 až 20 susediacich dedín s obyvateľmi užívajúcimi valašské, resp. rusínske právo. Vojvoda - krajník bol volený jednotlivými dedinami na čele so šoltýsmi (kenezmi). Vyčlenenie krajny malo sociálno-ekonomický charakter a odlišovalo obyvateľstvo,

Województwa i Wojewodowie

Na obszarze zamieszkałym jedynie przez wołosko-rusińską lub głównie przez wołosko-rusińską ludność istniały województwa lub krajne i działali w nich wojewodowie lub krajnicy. „Krajňa” to terytorialna część feudalnej posiadłości, obejmującej około 10 maks. 20 sąsiadujących wiosek z populacją

Duchies and dukes

ktoré čerpalo výhody valašského práva od starousadlíkov. Zároveň vyjadrovalo etnickú a náboženskú odlišnosť obyvateľov krajny. Vojvoda - krajník spravoval krajňu podľa dohody so zemepánom (z jeho poverenia) ako vrchnostenský správca, úradník. Mal právo súdiť šoltýsov a Rusínov - valachov za drobné priestupky, bitky, neoprávnené sťažnosti, zmrzačenie, zajatie niekoho. Peňažné pokuty previnilcov patrili krajníkovi. Ďalšie práva krajníka poznáme zo Stropkovského panstva, kde okolo roku 1557 sídlil v dedine Veľkrop. Každý šol-

korzystając z prawa wołoskiego lub rusińskiego. Wojewoda – krajník został wybrany przez poszczególnie wsie na czele z sołtysami (kenezami). Wyodrębnienie krajny miało społeczno-gospodarczy charakter i wyróżniało ludność, która skorzystała z korzyści prawa wołoskiego od tubylców. Jednocześnie wyrażała różnice etniczne i religijne mieszkańców krajny. Wojewoda – krajník zarządzał krajnią zgodnie z porozumieniem z ziemianinem (z

in the case of the cadastral court, the “oath with chest on the head”, “oath on the sheep herd”, “I swear on a ram”, “on my own family”, up to the oath “on the Sun” were used.

The Vlach law in the villages with the Vlach population in the mentioned countries lasted longer in the mountainous areas and disappeared only after Vlachs’ definitive settling down on feudal estates and by their subsequent assimilation, i.e. Polonization, Slovakization and Czechization. Traces of that lasted in moral rules inside village settlements in the respective regions and, at some places, up to the modern times.

In the territory settled only or mostly by Vlach-Rusyn population, duchies, called krajñas, existed and dukes, or krajníci, operated in them. A krajňa was a territorial part of a feudal estate, incorporating about 10 to 20 neighbouring villages with the population living under the Vlach or Rusyn law. A duke - krajník – was elected by individual villages, headed by schultheises (kenezes). The distinction of a krajňa had a socio-economic character and it differentiated the population that enjoyed advantages of the Vlach law from old settlers. It also expressed the ethnic and religious difference of the population of the krajňa. The duke - krajník – managed the krajňa according to an agreement with the landlord (upon his delegation) as the rulers’ administrator, a clerk. He had the right to try schultheises and Rusyns – Vlachs for small offences, fights, unjustified complaints, crippling, taking somebody for a captive, and finan-

týs a každá poddanská domácnosť mu v lete odovzdávala po jednej hrude syra. Patril mu aj deviatok z prasiec alebo po dva denáre za jedno prasa od valašských poddanských domácností. Mohol užívať aj lúky opustených usadlostí.

Vojvodovia - krajníci boli zodpovední za včasné a úplné splnenie povinnosti šoltýsmi a poddanými zemepánom, ako aj za vyplatenie krajinskej dane kráľovi. Za to mu zemepán ponechal časť dávok a súdnych pokút.

Krajne sa uplatnili aj ako územnosprávne celky v severnom Zemplíne pričom nahrádzali čiastočne, resp. dočasne slúžnovské okresy. V 15. - 17. stor. jestvovali krajne aj v severnej časti humenského panstva, avšak súvislejšie doklady o nich sú zo 16. a najmä 17. stor. Z makovického panstva máme prvú zmienku o vojvodovi v dedine Dubová z roku 1492. Zaujímavé sú súvislosti tejto zmienky.

Po výraznom hospodárskom a populačnom raste severovýchodného Šariša v prvej tretine 15. stor. nasledoval katastrofálny zvrät. Na obrovskom hospodárskom a demografickom úpadku severovýchodného Šariša sa podieľalo viacero faktorov. Bolo to pôsobenie vojsk kapitána Jána Jiskru z Brandýsa v oblasti, pobyt bratríckych vojsk a boje vojsk kráľa Mateja Korvína proti bratríckym vojskám v Šariši, ale najmä tri poľské vojenské vpády, ktoré zasiahli opäť najmä Šariš. Už počas pobytu bratríckych vojsk v regióne ich mnohí poddaní podporovali, ba dokonca sa zúčastňovali ich akcií. A teraz pripravení aj o svoj malý majetok sa viacerí poddaní dali na zboj a niektorí dokonca i na lúpež, pričom im podpora dedinčanov tiež nechýbala. Najznámejšou zbojníckou družinou, ktorá pôsobila v tom čase v oblasti

jego zlecenia) jako administrator zwierzchności. Miał prawo sądzić sołtysów i Rusinów – Wołochów za drobne przestępstwa, bicie, nieuzasadnione skargi, okaleczanie, schwytanie kogoś do niewoli a grzywny wobec winnych należały do krajnika. Inne prawa krajnika znamy przygód z włości Stropkov, gdzie około 1557 r. miał siedzibę we wsi Veľkrop. Každý sołtys i gospodarstwo każdego poddanego mu latem dawało po jednej grudzie sera. Należała mu też dziewięćna od świń lub po dwa denarze od jednej świni od wołoskich gospodarstw pańszczyźnianych. Mógł także korzystać z łąk opuszczonych osad.

Wojewodowie – krajnicy byli odpowiedzialni za terminowe i całkowite wypełnienie obowiązku przez sołtysa i poddanych, a także za zapłatę podatku gruntowego królowi. Za to ziemianin pozostawił dla niego część dawek i grzywien.

Krajne były również zastosowane jako jednostki terytorialne na północnym Zemplinie, zastępując częściowo lub tymczasowo powiaty zw. slúžnovské. W XV – XVII w. istniały krajne także w północnej części włości Humenné, ale jed-

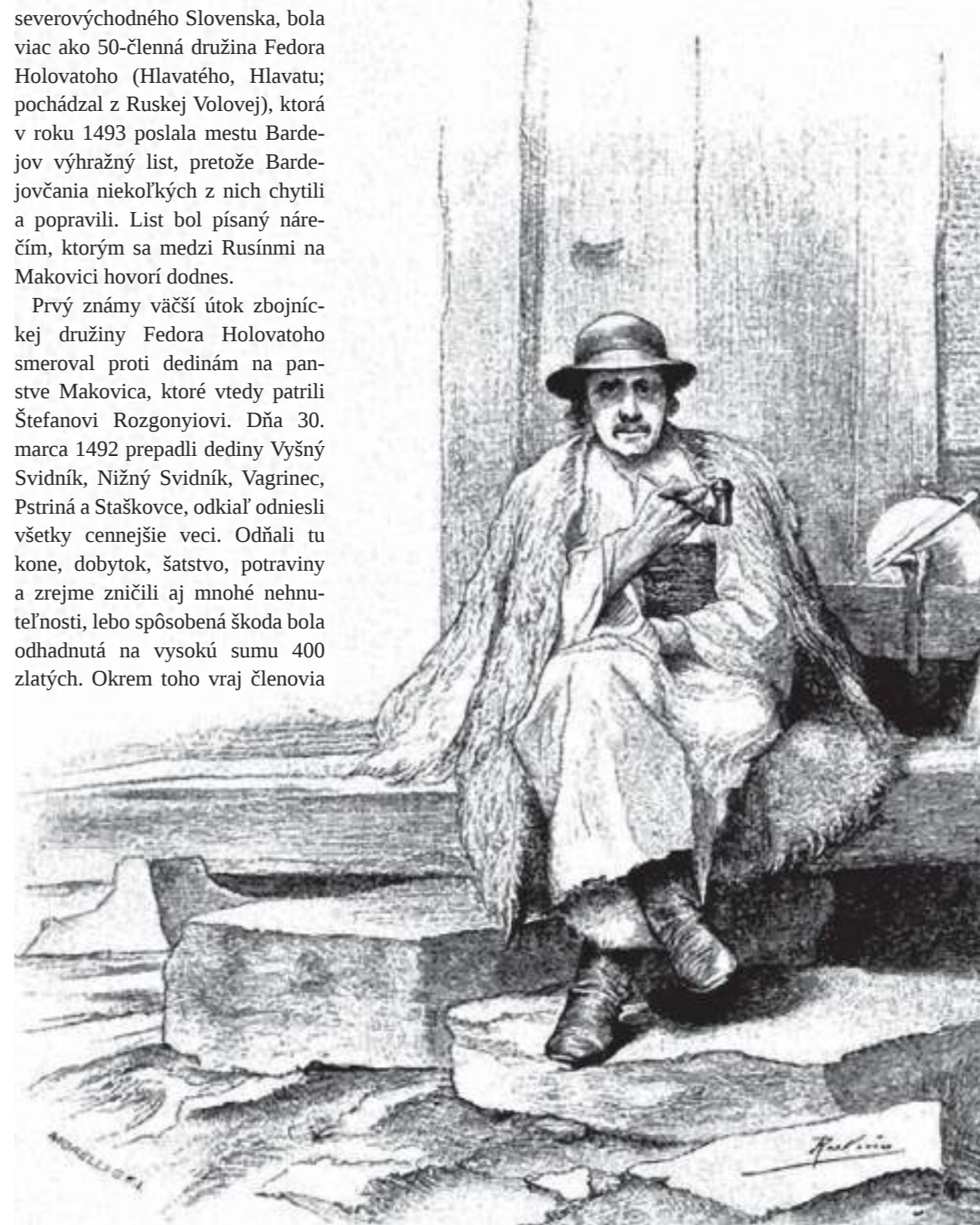
cial penalties of culprits belonged to the krajnik. We know other powers of the krajnik from the Stropkov estate, where, in around 1557, he dwelled in the village of Veľkrop. Each schulteiss and each serf household provided one lump of cheese to him in the summer. He also owned a ninth of pigs or two dinars for each pig from Vlach serf households. He could also use meadows of abandoned settlements.

Dukes - krajnici – were responsible for timely and complete meeting of schultheises' and serfs' obligations towards landlords, as well as for the payment of a county tax to the king. For that, the landlord left for him a part of the provisions and court penalties.

Krajne (counties) succeeded as territorial administrative units in northern Zemplín, while they partially or temporarily replaced serf districts. Between the 15th and 17th centuries, krajne also existed in the northern part of the Humenné estate, but more continuous records of them are dated to the 16th and mostly to the 17th centuries. From the Makovica estate we have the first record of a duke in the village

severovýchodného Slovenska, bola viac ako 50-členná družina Fedora Holovatoho (Hlavatého, Hlavatu; pochádzal z Ruskej Volovej), ktorá v roku 1493 poslala mestu Bardejov výhražný list, pretože Bardejovčania niekoľkých z nich chytili a popravili. List bol písaný nárečím, ktorým sa medzi Rusínmi na Makovici hovorí dodnes.

Prvý známy väčší útok zbojníckej družiny Fedora Holovatoho smeroval proti dedinám na panstve Makovica, ktoré vtedy patrili Štefanovi Rozgonyiovi. Dňa 30. marca 1492 prepadli dediny Vyšný Svidník, Nižný Svidník, Vagrinec, Pstriná a Staškovce, odkiaľ odniesli všetky cennejšie veci. Odňali tu kone, dobytok, šatstvo, potraviny a zrejme zničili aj mnohé nehnuteľnosti, lebo spôsobená škoda bola odhadnutá na vysokú sumu 400 zlatých. Okrem toho vraj členovia

družiny vo Svidníku zranili (okypili) ženy a mladíkov. Medzi členmi Hlavatého družiny bol aj Chmel zo Stročina a Klim zo Svidníka.

V roku 1492 pri prenasledovaní členov Hlavatého družiny vzali Bardejovčania do väzby okrem

nak bardziej powiązane dokumenty o nich pochodzą z XVI a w szczególności z XVII w. Z włości Makovica mamy pierwszą wzmiankę o wojewodzie w wiosce Dubová z 1492 r. Interesujący jest kontekst tej wzmianki.

of Dubová, dated to 1492. Circumstances of the that first record are interesting.

After a marked economic and population growth of the north-eastern Šariš in the first third of the 15th century, a catastrophic turn

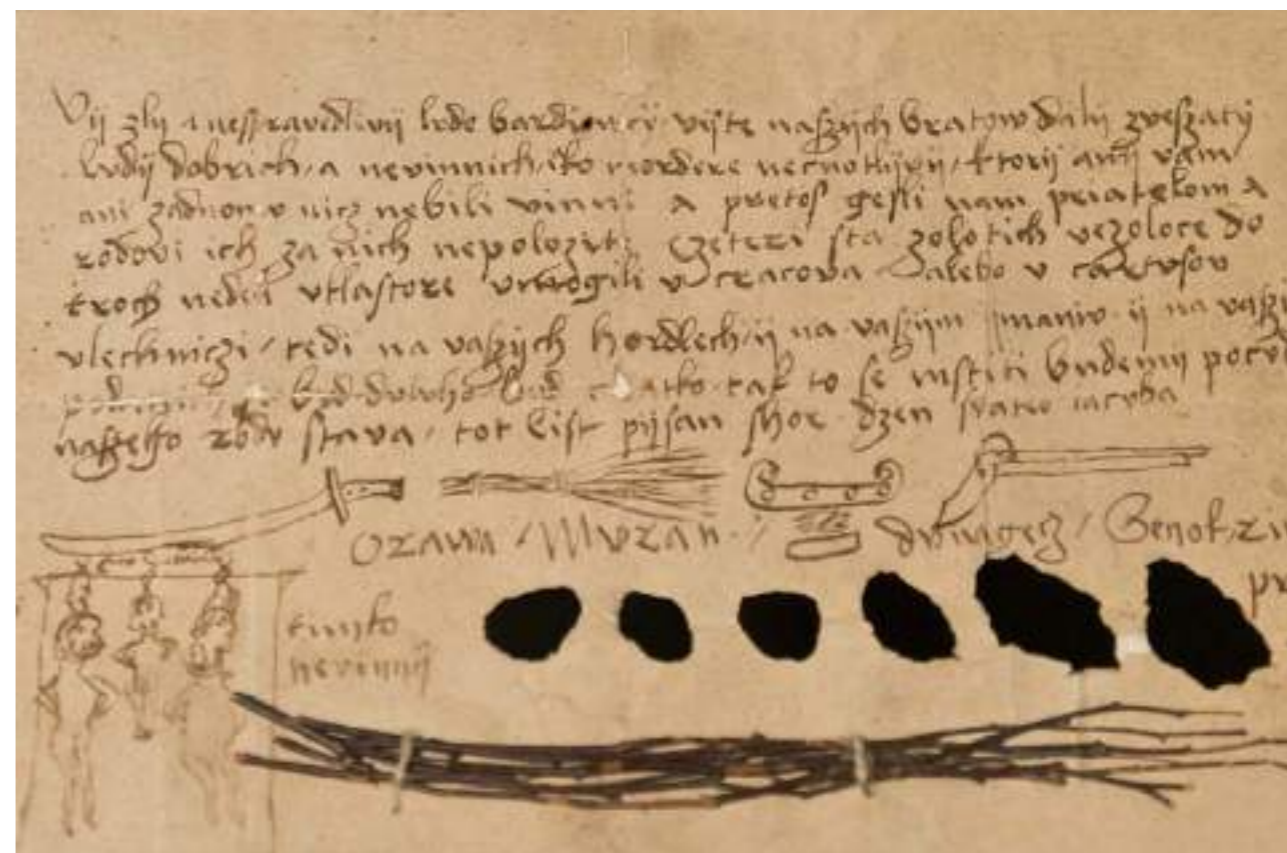
Po wyraźnym wzroście gospodarczym i populacyjnym północno-wschodniego Szaryszu w pierwszej połowie XV w. nastąpił katastroficzny zwrot. Kilka czynników miało związek z ogromnym gospodarczym i demograficznym upadkiem tego regionu. Była to działalność wojsk kapitana Jána Jiskry z Brandysa, pobyt byłych husyckich wojsk i bitwy armii króla Macieja Korwina z nimi na Szaryszu, ale zwłaszcza trzy polskie najazdy wojskowe, które ponownie uderzyły zwłaszcza w Szarysz.

Juž počas pobytu oddziałów byłych husyckich wojsk w regionie wielu z poddanych wspierało ich, ale także brało udział w ich działaniach.

followed. A number of factors participated in the huge economic and demographic decline of the north-eastern Šariš. They included the operation of the troops of captain Jan Jiskra of Brandýs in the area, the stay of the Brethren troops, and the battles of the troops of King Matthias Corvinus against them in Šariš, but in particular three Polish military incursions, which, again, affected Šariš in particular.

Already during the stay of Brethren troops in the region, many serfs supported, but also participated in, their actions. Not once they were stripped of their little property and many became outlaws, and some of them even robbers, while the support from villagers did not miss either. The best-known gang of robbers that operated in the area of north-eastern Slovakia at that time was a more than 50-member gang of Fedor Holovaty (Hlavatý, Hlavata; he came from Ruská Volová), who, in 1493, sent a threatening letter to the town of Bardejov because Bardejov people caught and executed a few of them. The letter was written in a dialect spoken among Rusyns in Makovica until today.

Their first known larger attack was directed against villages on the Makovica estate, which then belonged to István Rozgony. On 30th March 1492, they ambushed the villages of Vyšný Svidník, Nižný Svidník, Vagrinec, Pstriná, and Staškovce, from which they took away all more valuable things. There, they took horses, livestock, clothes, food, and they probably also destroyed many buildings, because the damage caused was estimated at a high sum of 400 guildens. Besides that, members of the gang were said to have injured (amputated) women and young man. Among members of his gang was

iných aj Baťka (pravoslávneho popa) z Krásneho Brodu. Obvinili ho z toho, že spolupracoval so zbojníkmi. Podľa výpovede zajatých zbojníkov Staška z Oslavy (neďaleko Sanoka v Poľsku) a Senka z Krásneho Brodu navštevoval Hlavatý často dom Baťka, aby si zapatril jedlo. Zbojníkov podporovali aj šoltýs a všetci ostatní obyvatelia Krásneho Brodu.

V prospech uväzneného Baťka a jeho spoluväzňov intervenovali na základe sťažnosti poddanych z Krásneho Brodu Žofia Wamos a Ján Drugeth, majitelia panstva Humenné.

Pre nás je ale dôležitá druhá žiadosť o ich prepustenie, ktorou sa zaoberala bardejovská mestská rada 5. októbra 1492. Interventi hovorili o nevinnosti väzňov a prosili mestskú radu, aby ich na zábezpeku danú ich osobným zaručením (caucio fideiussionania) prepustili z bardejovského mestského väzenia. Keďže uväznení a popravení

Takže pozabaveni swego małego majątku wielu wybrali się na zbój, a niektórzy nawet na rabunek, a tutaj im nie zabrakło wsparcia od wieśniaków. Najbardziej znaną drużyną zbojnicką w północno-wschodniej Słowacji była więcej niż 50-osobowa drużyna Fedora Holovatego (Hlavatého, Hlavata, pochodzenia z Ruskiej Volovej), która w 1493 r. wysłał groźne pismo miastu Bardejov, ponieważ jego mieszkańcy złapali i stracili kilka z zbojników. List został napisany w dialekcie, który wciąż jest używany Rusinami w włości Makovici.

Ich pierwszy znany większy atak został skierowany przeciwko wioskom włości Makovica, które wówczas należały do Štefana Rozgonyi. W dniu 30 marca 1492 r. napadli wioski Vyšný Svidník, Nižný Svidník, Vagrinec, Pstriná i Staškovce, skąd zabrali wszystkie cenniejsze rzeczy. Zabrali konie, bydło, odzież, żywność i możliwo

also Khmel from Stročin and Klim from Svidník.

In 1492, during the chasing of members of Hlavatý's gang members, Bardejov people arrested, among others, also a baťko (Orthodox priest) from Krásny Brod. They accused him of collaborating with the robbers. According to the testimonies of the captured robbers Staško from Oslava (near Sanok in Poland) and Senko from Krásny Brod, Hlavatý often visited baťko's house to get food. The robbers were also supported by the schultheis and all other inhabitants of Krásny Brod.

On the basis of complaints sent from Krásny Brod, Zofia Wamos and John Drugeth, owners of the Humenné estate, intervened in favour of the imprisoned baťko and his fellow prisoners.

But the second request for their release, which was dealt with by the Bardejov town council on 5 October 1492, is important for

zbojníci neobvinili Baťka z priamej účasti na činoch Hlavatého družiny, po zvážení dôveryhodnosti interventov bardejovská rada rozhodla vypustiť ich z väzenia. Väznení i ručiteľia museli prijať a splniť určité podmienky. Jednou z podmienok bol záväzok, že Baťko a jeho prepustení spoluväzni, ako aj ručiteľia okamžite podajú do Bardejo-

va správu, len čo zistia, že Hlavatý zhromažďuje svojich ľudí a chystá sa prepadnúť ich oblasť. Zbojnícka skupina Fedora Holovatoho (Hlavatého) sa rozpadla niekedy na prelome rokov 1494 až 1495.

Dôležitý je zoznam dôveryhodných osobností - ručiteľov za spo-

znisčili veľa nehnuteľností, pretože škody wyrządzone zostaly oszacowane na kwotę 400 zlotych. Ponadto członkowie družyny w Svidniku zranili (okaleczyli) kobiety i młodych mężczyzn. Wśród członków družyny był także Chmel ze Stročina i Klim z Svidnika.

W 1492 r. w czasie prześladowania członków družyny Hlavatego mieszkańcy Bardejowa aresztowali m.in. batuszkę (prawosławny pop) z Krásnego Brodu. Oskarżyli go o współpracę z zbójnikami. Zgodnie z zeznaniami zabranych do niewoli zbójników Staški z Oslawy (w pobliżu Sanoku w Polsce) i Senki z Krásnego Brodu, Hlavaty często odwiedzał dom batuszki, aby zapewnił wyżywienie. Zbójników również wspierali sołtys i wszyscy pozostali mieszkańcy Krásnego Brodu.

Na korzyść uwięzionego batuszki i jego współwięźniów interweniowali Žofia Wamos i Ján Drugeth, właściciele włości Humenné, na podstawie skargi od poddanych z Krásnego Brodu.

Dla nas jest jednak ważna druga prośba o ich uwolnienie, którą zajmowała się Rada Miejska Bardejowa 5 października 1492 r. Obrońcy mówili o niewinności tych więźniów i nalegali, aby rada miejska wypuściła ich z więzienia miejskiego na kaucję poprzez osobistą gwarancję (caucio fideiussionania). Ponieważ więźniowie nie obwiniali batuszki z bezpośredniego udziału w działaniach družyny Hlavatego, po rozważeniu wiarygodności interwencji Rada Bardejowa zdecydowała się uwolnić ich z więzienia. Więźniowie i poręczyciele musieli zaakceptować i spełnić pewne warunki. Jednym z warunków było zobowiązanie, że batuszka i jego zwolnieni współwięźniowie, a także poręczyciele, natychmiast zgło-

us. The intervening persons spoke about the non-guilt of the prisoners and they begged the town council to release them upon their guarantee, provided by the personal guarantee (caucio fideiussionania). Since the imprisoned and executed robbers had not accused baťko from direct participation in the acts of Hlavatý's gang, after the consideration of the credibility of the intervening persons, the Bardejov council decided to release the captives from prison. The captives and the guarantors had to accept and meet certain conditions. One of the conditions was also an obligation that baťko and his fellow prisoners, as well as the guarantors, would immediately send a message to Bardejov once they find out that Hlavatý was gathering his people and prepared to ambush their area. Fedor Holovaty's gang of robbers broke apart sometime on the turn on the years 1494 and 1495.

The list of credible personalities – guarantors of the mentioned baťko – is important. Out of the 16 guarantors from a truly wide area (from Spiš and Poland), right three of them came from Dubová. A baťko (Orthodox priest) from Dubová (Baidko de Dwbowa) is listed as the very first guarantor. Among others, there was also schultheis Stayn (Stayn scultetus de Dwbowa), and, immediately following him, duke (Fedur woywoda de eadem) is listed.

Other, so far known and proved in writing Vlach dukes from the Makovica estate are the already mentioned Vlach duke from Vyšný Orлік from 1507 and a duke who had lived in Mestisko on a semi-settlement before 1567 and one landless peasant belonged to him.

In 1631, there were five districts, among them also the krajňa

menutého Baťka. Zo 16 ručiteľov zo skutočne širokej oblasti (zo Spiša i z Poľska) pochádzajú hneď traja z Dubovej. Ako prvý ručiteľ bol uvedený Baťko (pravoslávny pop) z Dubovej (Baidko de Dwbowa). Medzi ďalšími bol aj sołtys Stayn (Stayn scultetus de Dwbowa) a hneď za ním je uvedený vojvoda Fedur (Fedur woywoda de eadem). Ďalšími doposiaľ známymi a písomne doloženými valašskými vojvodami z makovického panstva sú už spomínaný valašský vojvoda z Vyšného Orlíka z roku 1507 a vojvoda, ktorý žil pred rokom 1567 v Mestisku na polovičnej usadlosti a patril mu aj jeden želiar.

V roku 1631 bolo na makovickom panstve päť obvodov, medzi nimi aj krajnianský obvod so sídlom krajníka v Nižnom Orlíku. Patrili tu dediny Vyšný Vápeník alebo Kuchtovce, Bodružal, Krajná Poľana, Vyšný Komárnik, Nižný Komárnik, Hunkovce, Nižná Pisaná, Vyšná Pisaná, (Krajná) Porúbka, (Krajná) Bistrá, Kečkovce, Kružlová a Dlhoňa.

szą do Bardejowa wiadomość, gdy dowiadują się, że Hlavaty gromadzi swoich ludzi i zamierza napaść na ich teren. Grupa zbójników Fedora Holovatego (Hlavatego) rozpadła się kiedyś na przełomie lat 1494 – 1495.

Ważna jest lista zaufanych osobistości – poręczycieli za wspomnianego wyżej batuszki. Spośród 16 poręczycieli z naprawdę rozległego obszaru (ze Spiszu i z Polski) pochodzi tuż trzech z Dubovej. Jako pierwszy poręczyciel wymieniany był batuszka (pop prawosławny) z Dubovej (Baidko de Dwbowa). Wśród innych również sołtys Stayn (Stayn scultetus de Dwbowa), a następnie wymieniono wojewodę Fedura (Ffedur woywoda de eadem).

Kolejnymi dotąd znanymi i pisemnie udokumentowanymi wojewodami wołoskimi z włości Makovica są już wymieniony wojewoda wołoski z Wyšnego Orlíka z 1507 r. i wojewoda, który żył w Mestisku przed 1567 r. i należała do niego połowa posiadłości jak i jeden najemnik.

W 1631 r. było w włości Makovica pięć obwodów, w tym obwód z siedzibą krajníka w Niżnim Orlíku. Obejmował wioski Vyšný Vápeník lub Kuchtovce, Bodružal, Krajná Poľana, Vyšný Komárnik, Nižný Komárnik, Hunkovce, Nižná Pisaná, Vyšná Pisaná, (Krajná) Porúbka, (Krajná) Bistrá, Kečkovce, Kružlová i Dlhoňa.

district with the krajník's seat in Nižný Orлік. The villages of Vyšný Vápeník or Kuchtovce, Bodružal, Krajná Poľana, Vyšný Komárnik, Nižný Komárnik, Hunkovce, Nižná Pisaná, Vyšná Pisaná, (Krajná) Porúbka, (Krajná) Bistrá, Kečkovce, Kružlová and Dlhoňa belonged to it.

Православне náboženstvo

Pravoslávne náboženstvo bolo jediným náboženstvom rusínskeho, valašského obyvateľstva a jedným z typických znakov týchto obyvateľov na východnom Slovensku v 14. až 16. stor. Vo valašských dedinách jestvovali charakteristické drevené pravoslávne chrámy, v ktorých vysluhovali bohoslužby pravoslávni farári, ľudovo zvaní baťkovia. Priame písomné správy o pravoslávnych farároch, baťkoch, sú od 15. stor. Prvá je z roku 1437 a informuje nás o rusínskom baťkovi v Koromli v Užskej župe.

Z roku 1458 máme prvú zmienku o pravoslávnom kňazovi vo Svidníku na makovickom panstve. Prvý známy súpis na panstve Makovica,

Orthodox religion

The Orthodox religion was the only religion of the Rusyn, Vlach population and one of the typical characteristics of that population in eastern Slovakia between the 14th and 16th centuries. In Vlach villages, there were characteristic Orthodox wooden tserkvas (churches), in which Orthodox priests, called baťkos by the folk, held religious services. Direct reports of Orthodox priests in writing are dated to as early as the 15th century. The first such is dated to around 1437 and informs us about a Rusyn baťko in Koromľa in Ung County.

We have the first mention of an Orthodox priest in Svidník on the Makovica estate from 1458. The first known list on the Makovica estate in which Orthodox wooden tserkvas were recorded is dated to 1492.

It is certainly a paradox that the oldest record about a Zemplín baťko was created in Bardejov in 1492 during the mentioned interrogation of the captured robbers and the investigation of the robberies by Fedor Hlavatý gang, with which the Krásny Brod baťko with his accomplices, sixteen associates, cooperated.

The basis of the livelihood of baťkos was the parish estate (house, garden and lands) provided by the landlord, but the priest, with his family, managed it himself. In the families of Orthodox and Uniate baťkos, there was a widespread, almost regular, phenomenon that sons of baťkos also became priests and they worked together in the same tserkva or parish. In the 14th

Religia prawosławna

v ktorom boli zapísané drevené pravoslávne chrámy, je z roku 1492.

Iste je paradoxné, že najstarší zápis o zemplínskom baťkovi vznikol v Bardejove v roku 1492 pri spomínanom vypočúvaní zajatých zbojníkov a vyšetrovaní zbojstiev skupiny Fedora Hlavatého, s ktorou spolupracoval aj krásnobrodský baťko so svojimi komplicmi, šestnástimi spoločníkmi.

Základom živobytia baťkov bolo farské hospodárstvo (dom, záhrada a pozemky), ktoré poskytol zeme-

Religia prawosławna była jedyną religią ludu rusińskiego, wołoskiego i jedną z charakterystycznych cech tych mieszkańców Wschodniej Słowacji w XIV – XVI w. W wołoskich wsiach istniały charakterystyczne drewniane cerkwie prawosławne, w których służyli nabożeństwa prawosławni popi, w języku ludowym zwanych batiuszka. Bezpośrednie pisemne doniesienia o popach prawosławnych pochodzą z XV w. Pierwsza z nich pochodzi z 1437 r. i informu-

pán, avšak farár s rodinou ho sám obhospodaroval. V rodinách pravoslávnych i uniatských baťkov bolo rozšíreným, takmer pravidelným javom, že synovia baťkov sa tiež stali farármi a spolu pôsobili v tom istom chráme či farnosti. V 14. - 15. stor. farár nemal nijaké povinnosti k zemepánom ani ku kráľovi, v druhej polovici 16. stor. postupne dochádzalo k zmenám. Zemepáni

stropkovského panstva okolo roku 1557 vyžadovali od baťka dodanie piatich prútených košov, každý v hodnote 62,5 denárov. Zemepáni čičavsko - vranovského panstva okolo roku 1585 vyžadovali a dostávali od baťkov jeden zlatý namiesto pohostenia, okolo roku 1648 aj remenný popruh.

Koncom 16. stor. sa aj uhorskí preláti a magnáti priklonili k úsiliu kráľovského dvora o zdanenie väčšieho počtu nesedliackych domácností, takže snem v roku 1596

je nas o rusínskim batiuszce w Koromli w żupie Użockiej.

Z 1458 r. mamy pierwszą wzmiankę o księdzu prawosławnym w Świdniku w włości Makovica. Pierwszy znany inwentarz w włości Makovica, w którym zapisano drewniane cerkwi prawosławne pochodzi z 1492 r.

To dość paradoksalne, że najstarszy zapis o zemplinskim batiuszce powstał w Bardejowie w 1492 r. wraz z wspomnianym przesłuchaniem wziętych do niewoli zbójników i śledztwem w sprawie zbójnictwa drużyny Fedora Hlavatego, z którym współpracował również batiuszka z Krásnego Brodu z swoimi 16 towarzyszami.

Podstawą utrzymania batiuszki była gospodarka parafialna (dom, ogród i posesje) dostarczona przez ziemianina, ale ksiądz z rodziną sam

– 15th centuries, the priest did not have any obligations towards landlords, or towards the king; in the mid-16th century, changes gradually occurred. In around 1557, landlords of the Stropkov estate required from a baťko to supply five wicker baskets, each of the value of 62.5 dinars. In around 1585, the landlords of the Čičava – Vranov estate required and obtained from baťkos one gulden instead of hosting, and in around 1648, a leather strap as well.

At the end of the 16th century, Hungarian prelates and magnates leaned towards the effort by the Royal Court to tax a larger number of non-peasant households, so, in 1596, the assembly also introduced the taxation of priests, thus also of Orthodox baťkos.

stanovil aj zdanenie farárov, teda aj pravoslávnych baťkov.

V čase prebiehajúcich náboženských zápasov medzi tábormi presadzujúcimi reformáciu a silami presadzujúcimi rekatolizáciu sa zemepáni na Makovici rozhodli zlepšiť postavenie pravoslávnych kňazov na svojom panstve. V zachovanej listine Juraja Rákociho (župana Boršodu) z 28. marca 1623 je správa, že tento šľachtic obnovil dávne privilégium kňaza zo Šemetkoviec. Kňaz Alexander (semetkoczy Alexander pap) bol uvoľnený z akejkoľvek roboty na panskom, t. j. z roboty, akú museli vykonávať iní poddaní a namiesto práce mal platiť ročne daň 10 florénov.

26. júna 1624 toto privilégium rozšíril Juraj Rákoci na všetkých rusínskych kňazov na svojej časti panstva Makovica. Oslobodil ich od robôt na panskom s tým, že mu budú platiť ročne na sviatok sv. Michala Archanjela po 10 florénov a odovzdajú jednu kožu z kuny.

Také isté privilégium vyhlásil 30. decembra 1624 aj Pavel Rákoczy na svojej časti panstva. Išlo o kňazov v Ladomirovej, Kurimke, Rovnom, Šarišskom Štiavniku, Soboši, Andrejovej, Beňadikovciach, Niž-

zajmował się nią. W rodzinach popów prawosławnych i unickich był rozszerzony, prawie regularny fenomen, że synowie batiuszków zostali również księże i razem działali w tej samej cerkwi lub parafii. W 14 – 15 w. proboszcz nie miał żadnego obowiązku wobec ziemianom lub króla, w drugiej połowie XVI w. jednakże stopniowo zmiany miały miejsce. Ziemianie włości Stropkov około 1557 r. wygali od batiuszki dostawy pięciu wiklinowych koszy, każdy wartości 62,5 denarów. Ziemianie włości Čičava – Vranov około 1585 r. żądali od batiuszków jednego złotego zamiast poczęstunku, około 1648 r. również pas rzemienny.

Pod koniec XVI w. również węgierscy pałaci i magnaci przychyliili się do usiłowań króla, by opodatkować większą liczbę gospodarstw nie chłopskich, i tak sejm w 1596 r. postanowił również opodatkowanie księży, w tym prawosławnych.

W czasie trwających walk religijnych między obozami reformatorskimi a siłami re-katolickimi ziemianie na Makovici postanowiły poprawić pozycję księży prawosławnych w ich posiadłości. W zachowanym dokumencie Juraja Rakoczego (żupan Boršod) z 28

In the time of the ongoing religious disputes between the camps pushing through the Reformation and forces enforcing the Re-Catholicization, landlords in Makovica decided to improve the position of Orthodox priests on their estate. In a preserved document by George Rákoczy (Borsód County administrator) dated to 28 March 1623, there is a report that that the noble restored an old privilege of a priest from Šemetkovce. Priest Alexander (semetkoczy Alexander pap), was relieved from any work on the landlord's land, i.e. from work other serfs had to provide and, instead of work, he was to pay annually 10 florins.

On 26th June 1624, that privilege was widened by George Rákoczy to all Rusyn priests on his part of the Makovica estate. He freed them from working on the landlord's land while they were to pay annually 10 florins and provide one mar-

nej Jedľovej, Svidničke a Driečnej.

V prvých rokoch 17. stor. sa začali aktivity smerujúce k rekatolizácii pravoslávneho rusínskeho obyvateľstva. Po vzore Brestskej únie (z roku 1596) prijatej na území Poľsko-litovského štátu sa v roku 1614 počas sviatku Zoslania Svätého Ducha uskutočnil v monastieri v Krásnom Brode prvý pokus o prijatie únie na humenskom panstve. Niektorí pravoslávni kňazi z humenského panstva boli ochotní prijať zjednotenie s katolíckou cirkvou výmenou za to, že budú zbavení poddanskej závislosti a získajú také materiálne zabezpečenie a spoločenské postavenie, aké malo katolícke

marca 1623 r. jest doniesienie, że ten szlachcic przywrócił przywilej księdza z Śemetkovec. Ksiądz Aleksander (semetkoczy Alexander pap) został uwolniony od jakiegokolwiek roboty na pana, tj. od roboty, którą musieli wykonywać inni poddani, a zamiast pracy miał płacić podatek roczny 10 florenów. którą musieli wykonywać inni poddani, a zamiast pracy miał płacić podatek roczny 10 florenów.

W dniu 26 czerwca 1624 r. przywilej ten rozszerzył Juraj Rakoczy na wszystkich księży rusińskich ze swojej części włości Makovica. Uwolnił ich od robót dla pana z tym, że będą mu płacić co roku na święto św. Michała Archanioła po 10 florenów i przekażą do niego jedno futro z kuny.

Ten sam przywilej ogłosił 30 grudnia 1624 r. Paweł Rakoczy w swej

ten fur on St. Michael the Archangel Holiday.

The same privilege was declared on 30 December 1624 also by Paul Rákoczi on his part of the estate. It was the case of priests in Ladomírová, Kurimka, Rovne, Šarišský Štiavnik, Soboš, Andrejová, Beňadikovce, Nižná Jedľová, Svidnička, and Driečna.

In the first years of the 17th century, activities directed towards re-Catholization of the Orthodox Rusyn population started. Modelled by the Brest Union (dated to 1596), adopted in the territory of the Polish-Lithuanian state, in 1614, during the Holiday of the Descent of the Holy Spirit, the first attempt to

duchovenstvo. Obyčajní veriaci ale na myšlienku zjednotenia pripravení neboli. Medzi pútnikmi vypukli nepokoje a celá akcia bola neúspešná.

Únia medzi jágerským biskupom a 63 pravoslávnyimi baťkami bola nakoniec prijatá až v roku 1646 v Užhorode z iniciatívy majiteľov humenského panstva Drugetovcov za podmienky, že sa za-

części włości. Dotyczyło to księży w wioskach Ladomirová, Kurimka, Rovné, Šarišský Štiavnik, Soboš, Andrejová, Beňadikovce, Nižná Jedľová, Svidnička i Driečna.

W pierwszych latach XVII w. rozpoczęły się działania prowadzące do re-katolizacji ludności prawosławnej rusińskiej. Idąc za przykładem Unii Brzeskiej (1596 r.), przyjętej na terytorium pań-

adopt a union on the Humenné estate took place in the Krásny Brod Monastery. Some Orthodox priests from the Humenné estate were willing to adopt a union with the Catholic Church in exchange for being freed from serfdom and for obtaining the same material support and social position as the Catholic clergy had. Ordinary believers, however, were not ready for the idea of

chová byzantsko-slovanský obrad a zvyklosti východnej pravoslávnej cirkvi (nezavedenie celibátu, udržanie juliánskeho kalendára a podobne). Dodnes sa nepodarilo presne zistiť, v ktorých dedinách tí baťkovia pôsobili. O dohode únie sa totiž nezachovala zápisnica, hoci pravdepodobne ani nevznikla. Na makovickom panstve bola únia zrejme prijatá až v roku 1664. Na jej základe vznikla dnešná grécko-katolícka cirkev.

stwa polsko-litewskiego, w 1614 r. podczas święta Zesłania Ducha Świętego, podjęto pierwszą próbę w klasztorze w Krásnym Brodzie, aby przyjąć unię na włości Humenné. Niektórzy księży prawosławni z włości Humenné byli skłonni zaakceptować zjednoczenie z Kościołem katolickim w zamian za pozbawienie nałogowego uzależnienia pańszczyźnianego i otrzymanie takie materialne zabezpieczenie i status społeczny jak kler

a union. Unrest broke out among pilgrims and the whole action was unsuccessful.

The union between the Bishop of Eger and 63 Orthodox baťkos was finally adopted only later in Užhorod in 1646 upon the initiative of the owners of the Humenné estate, the Drugeths, under the condition that the Byzantine-Slavic Rite and customs of the Eastern Orthodox Church (non-introduction of the celibate, keeping of the Julian cal-

Zástupcovia jágerského biskupa baťkom sľubovali, že po uzavretí únie budú mať aj baťkovia podobne zabezpečené živobytie a také spoločenské postavenie, aké mali rímskokatolícki farári. Tento lákavý prísľub sa však dlhé desaťročia neuskutočnil.

Napriek niektorým zmenám živobytia Rusínov sa ani v 17. - 18. stor. podstatne nezmenila ich sociálna príslušnosť. Veľká prevaha Rusínov mala poddanskú príslušnosť s valašsko - roľníckym zamestnaním. Zvyšujúcu časť tvorili rusínski farári so zvyčajne početnými rodinami. Takmer všetci žili v dedinských spoločenstvách. Jednotlivci, ktorí sa od 18. stor. usadili v mestech, osamotení rýchlo etnicky aj nábožensky splynuli s tamojším obyvateľstvom. V rusínskej spoločnosti chýbali remeselníci, obchodníci, učelia aj šľachtici.

katolícki. Zvykli wierni jednak do idej pojednania nie byli przygotowani. Wśród wiernych wybuchli zamieszki i cała akcja zakończyła się niepowodzeniem.

Unia pomiędzy Biskupem jegierskim i 63 batuszkami prawosławnymi ostatecznie została przyjęta dopiero w 1646 r. w Užgorodzie z inicjatywy właścicieli włości Humenné – rod Drugethów pod warunkiem, że zostanie zachowany obrządek bizantyjsko-słowiański i zwyczaj Wschodniego Kościoła Prawosławnego (nie wprowadzenie celibatu, utrzymanie kalendarza juliańskiego itp.). Nie udało się do dziś dokładnie sprawdzić wioski, w których działały ci batuszkowie. O umowie dot. Unii nie zachowano protokołu, chociaż prawdopodobnie nawet nie sporządzono go. W włości Makovica została Unia przyjęta dopiero w 1664 r. Na bazie tej powstał dzisiejszy Kościół greckokatolicki.

Przedstawiciele biskupa jegierskiego obiecali batuszkom, że po zawarciu Unii będą mieli podobnie zapewnione utrzymanie życia i status społeczny, jakie mieli księża rzymsko-katolicy. Ta kusząca obietnica nie miała jednak miejsca po długie dziesięciolecia.

Mimo pewnych zmian w życiu Rusinów ani w XVII – XVIII w. nie zmieniła się zasadniczo ich przynależność społeczna. Ogromna większość Rusinów miała status poddanych z wołosko-rolniczym zajęciem. Pozostałą część tworzyli księża rusińskie z zazwyczaj dużymi rodzinami. Prawie wszyscy mieszkali we wspólnotach wiejskich. Jednostki, które od XVIII w. osiedlali w miasteczkach, osamotnieni szybko etnicznie i religijnie spłynęli z miejscową ludnością. W rusińskiej społeczności brakowało rzemieślników, handlarzy, nauczycieli i szlachty.

endar, etc.) would be preserved. Until the present day, it has not been possible to found out the exact villages in which the baťkos worked. Because no record of the agreement on the union has been preserved, though, probably, it was not made. The union was probably adopted on the Makovica estate as late as in 1664. The present-day Greek Catholic church was created on its basis.

Representatives of the Bishop of Eger promised baťkos that, after entering into the union, they, too, would have their livelihood secured in a similar way and would have the same social position as Roman Catholic priests had. That attractive promise, however, was not met for decades.

Despite some changes in the livelihood of Rusyns, their social standing did not change substantially in the 17th or 18th centuries either. A large majority of Rusyns was in a serf position with the Vlach-peasant occupation. The remaining part was made by Rusyn priests, with usually numerous families. Almost all of them lived in village communities. Individuals who settled in small towns, isolated, quickly assimilated with the local population ethnically and religiously. The Rusyn society lacked craftsmen, traders, teachers, and nobles.

Ľudová kultúra

Keď sa na Slovensku ovce chovali od stredoveku, valašská kolonizácia bola na našom území významným počínom. Ľudia spočiatku využívali z produkcie len mäso, vlnu a kožu. Ovčiarci - valasi priniesli so sebou špecifickú kultúru, ktorá spočívala v profesionálnej starostlivosti o ovce. Pôvodné obyvateľstvo si ich kultúru osvojilo, prevzalo a rozvinulo ju.

Valasi sa zaoberali pasením dobytky, spracovaním mlieka a vlny vytváraním poľnohospodárskej pôdy (klčovaním a žiarením) a budovaním salašov a košiarov, ako i stálych usadlostí s horským poľnohospodárstvom. Salašníctvo bolo popri využívaní vlny, mäsa a kože zamerané najmä na spracúvanie ovčieho mlieka. Špecifickými sa-

Kultura ludowa

Chociaż owce chowano na Słowacji od średniowiecza, kolonizacja wołoska była wielkim osiągnięciem na naszym obszarze. Początkowo ludzie używali z produkcji tylko mięsa, wełny i skóry. Owczarzy – Wołosi przynieśli ze sobą specyficzną kulturę, która polegała na profesjonalnej pielęgnacji owiec. Pierwotna populacja ich kulturę przyswoiła dla siebie, przejęła i rozwinęła ją.

Wołosi zajmowali się wypasem bydła, przetwarzaniem mleka i wełny, tworząc użytki rolne (poprzez karczowanie i żar), budowaniem szałasów i koszarów, a także stałych osad z rolnictwem gór-

lašnickými mliečnymi výrobkami boli ovčie syry, bryndza, neskôr oštiepok, parenica a žinčica.

So salašníctvom sa objavilo aj nové plemeno oviec - valaška. Vyspelosť chovu sa prejavovala v spô-

skim. Szałaśnictwo było oprócz wykorzystania wełny, mięsa i skóry skierowane głównie na przetwarzanie mleka owczego. Specyficznymi produktami mlecznymi szałaśnictwa były: owczy ser,

Folk culture

Although sheep have been kept in Slovakia since the Middle Ages, the Vlach colonization was a significant act in its territory. People initially used only meat, wool and fur from the production. Shepherds – Vlachs brought with them a specific culture, which lied in professional care for sheep. The original population adopted their culture, received it and developed it.

Vlachs were involved in grazing livestock, processing milk and wool, and the creation of agricultural land (by forest clearing and burning) and by building salašes and pens, as well as permanent set-

sobe rozmnožovania stád, v technológii chovu i v rozlišovaní oviec podľa zovňajšku a vlastností (ovca s rohmi sa nazývala kornuta, bez rohov šuta, baran bol šuták, čierna ovca lajka, baran lajčiak; ovca s čiernymi fľakmi na hlave vakeša alebo murga, baran murgaš; ovca s krátkymi ušami čula).

Chov oviec plemena valaška bol síce prednostne zameraný na produkciu a následné spracovanie mlieka, no dôležitú úlohu v ňom zohrávala aj produkcia vlny. Ich postupným krížením s baranmi plemien s polojemnou vlnou sa vyvinuli oblasťné typy valašiek, ktoré vyhovovali miestnym klimatickým podmienkam, ostala im odolnosť pôvodného plemena, ale mali lepšiu vlnu ako pôvodné hrubovlnné plemeno valašiek. To bolo podmienukou rozvoja domáckej výroby tkaného a pleteného vlneného textilu v horských oblastiach.

bryndza, póżniej oscypek, parenica i serwatka.

Wraz z szałaśnictwem pojawiła się nowa rasa owiec – „valaška”. Doskonałość hodowlana znalazła swoje odzwierciedlenie w sposobie rozmnažania stada, technologii hodowli i w rozróżnianiu owiec w zależności od wyglądu zewnętrznego i cech (owca z rogami nazywana była kornuta, bez rogów šuta, baran był šuták, owca czarna lajka, baran lajčiak; owca z czarnymi plamami na głowie vakeša albo murga, baran murgaš, owca z krótkimi uszami čula).

Chów owiec rasy wołoskiej orientowano głównie do produkcji i następnego przetwarzania mleka, ale ważną rolę odegrała także produkcja wełny. Poprzez ich stopniowe krzyżowanie z baranami ras z wełną bardziej delikatną rozwinęły się regionalne typy „valašiek”, które pasowały do lokalnych wa-

tlements with mountainous agriculture. The running of salašes, along the use of wool, meat, and skin, focused mainly on the processing of sheep milk. Specific salaš milk products included sheep cheese,

bryndza, later oštiepok (smoked cheese), parenica (steamed cheese) and žinčica (sheep milk whey).

Together with the running of salašes, a new breed of sheep appeared – valaška. The advancement of the breeding showed in the method of multiplying herds, in the technology of husbandry, and in the differentiating of sheep according to their appearance and properties (a sheep with horns was called kornuta, one without horns was called šuta, a ram was called šuták, a black sheep was called laika, a ram was called laičiak; a sheep with black spots on its head was called vakeša or murga, a ram was called murgaš; a sheep with short ears was called čula).

The husbandry of the valaška breed was preferentially focused on the production and subsequent processing of milk, but an important role in it was also played by the production of wool. By their gradual cross-breeding with rams of breeds with semi-fine wool, local types of valaška developed,

Produkcja mleka, z ktorého vedeli vyrobiť syr, veľmi obohatila ľudové stravovanie slovenského obyvateľstva. Ľudia boli bohatší, dokázali prežiť, mali spestrenú jednotvárnú stravu. Bryndza im ochutila jedálniček a stala sa aj vyváženým liečivom. Bryndzové halušky sa stali slovenským národným jedlom, veľmi žiadané sú aj oštiepky a parenice (údené syry), bryndza (nesolený ovčí syr, ktorý sa nechá vyzrieť, potom sa nasolí a valká do hrúd - tak sa kedysi robila tvrdá bryndza, lebo nebol známy spôsob výroby dnešnej mäkkej), či žinčica (nápoj vyrábaný zahriatím srvátky, srvátka vzniká ako vedľajší produkt pri zrážaní mlieka syridlom).

Osobitná valašská duchovná aj hmotná kultúra patrí k najkrajším

runków klimatycznych, pozostawała im odporność pierwotnej rasy, ale miały lepszą wełnę niż pierwotna rasa „valašiek” z grubą wełną.

suitable for local climatic conditions; the resistance of the original breed remained, but they had better wool than the original thick-wool

zložkám slovenského ľudového umenia. V žiadnej krajine naokolo sa nezachovalo toľko krásnych vecí z pastierskeho prostredia ako u nás. Prejavuje sa to nielen v spôsobe života, ale aj v hudobnom a tanečnom folklóre, hre na píšťalky, gajdy a fujary. Valasi si vedeli zhotoviť hudobné nástroje, vyzdobit' ich kovom, stávali sa z nich sezónne aj taneční sólisti, ktorí krepčili odzмок. Valaský tanec ovplyvnil celú tanečnú kultúru miestnych obyvateľov. Pastierske piesne sa stali veľmi obľúbenými v dedinských spoločenstvách. V staršom období, keď boli na dedinách zábavy, hudobníkmi boli najmä pastieri. Pri ich gajdách sa odbavila aj celá dedinská zábava.

Do slovenskej kultúry vstúpili aj ďalšie špeciálne znaky, artefakty, typické pre valašskú kultúru. Napríklad ich odev či doplnky odevu.

Był to warunek domowej produkcji tekstyliów tkanych i dzianinowych na obszarach górskich.

Produkcja mleka, z którego potrafili produkować sery, znacznie wzbogaciła ludowe żywienie słowackiej ludności. Ludzie byli bo-

valaška breed. That was a precondition for the development of domestic production of woven and knitted wool textile in mountainous areas.

Production of milk, from which they were able to make cheese, very much enriched the folk nutri-

Pastieri oviec sa síce obliekali podobne ako ľudia z lokalít ich pôsobenia, avšak ich šatstvo obsahovalo prvky, na základe ktorých sa na

gatsi, udało im się przeżyć, mieli urozmaiconą pierwotnie monotonną dietę. Bryndza im wzbogaciła menu posiłków i stała się eksportowanym lekiem. Bryndzowe hałuszki stały się słowacką potrawą narodową, bardzo pożądaną są również oszczyпки i parenice (sery wędzone), bryndza (niesolony ser owczy, którego pozostawia się dojrzeć, potem się zasala i wałkuje do grudek – więc kiedyś tak robiono twardą bryndzę, ponieważ nie była znana metoda produkcji dzisiejszej miękkiej) lub žetyca (napój wytwarzany przez grzanie serwatki, serwatka powstaje jako produkt uboczny, gdy mleko jest skrzepnięte przez podpuszczkę).

Oryginalna wołoska kultura duchowa i materialna należy do najpiękniejszych elementów słowackiej sztuki ludowej. W żadnym kraju na okolicy nie zachowało się tak wiele pięknych rzeczy

prvý pohľad odlišovali od bežného obyvateľstva. Valasi nosievali široké, viacprackové opasky, kožené kapsy cez plece, klobúky rôznych tvarov a výzdoby, šperky ako pracky, spony na košeli, prstene, ktoré mohli nosiť len bačovovia. Šili krpce, kapce, vyrezávali riad, šindel na

ze środowiska pasterskiego, jak w naszym kraju. Przejawia się nie tylko w sposobie życia, ale także w muzycznym i tanecznym folklorze, grze na piszczalce, dudach i trombicie. Wołosi umieli tworzyć instrumenty muzyczne, dekorować je metalem, stali się sezonowymi solistami tanecznymi, którzy tańczyli taniec zw. odzemok. Taniec wołoski wpłynął na całą kulturę taneczną ludności miejscowej. Piosenki pasterskie stały się bardzo popularne w społecznościach wiejskich. Dawniej, gdy byli w wioskach zabawy, muzykami byli głównie pasterzy. Przy ich dudach odbyła się cała zabawa wiejska.

Do kultury słowackiej wkroczyły również inne cechy szczególne, artefakty typowe dla kultury Wołochów. Np. ich odzież lub dodat-

things form the shepherd environment have been preserved. It shows not just in the way of life, but also in the musical and dance folklore, playing a flute, bagpipes and fujaras. Vlachs were able to make musical instruments, to decorate them with metal, they became seasonal and dance soloists, who danced odzemok. The Vlach dance influenced the whole dancing culture of the local population. Pastoralist songs became very popular in village communities. In the older period, when dances were organized in villages, the musicians were mostly shepherds. The whole village entertainment was enjoyed around their bagpipes.

But other special features, artefacts, typical for the Vlach culture, entered the Slovak culture as well. For example, their clothes and

Pri dojení na salaši vo Vážci (Liptov)

strechy domov. Niektorí vyrábali aj mosadzné šperky.

Ďalej vyrábali zdobené črpáky (nádoby na pitie žinčice), varechy, gelety (nádobu na uskladnenie a prepravu bryndze, ale používala sa aj pri dojení), zdobené valašky (slúžili na opieranie sa pri pasení v ťažkom teréne, ale aj na rúbanie dreva a ochranu pred medvedmi a vlkami) a formy na syr a oštiepky.

Rusíni - Valasi priniesli na naše územie aj iné prvky pôvodnej kultúry svojho ľudu, ktoré sa najviac prejavili v architektúre. Sú to napríklad známe drevené chrámy byzantského obradu na severovýchode Slovenska a s nimi súvisiace ikonopisectvo.

ki odzieżowe. Pasterze owiec co prawda ubierali się podobnie jak ludzie z ich miejsc pracy, ale ich ubranie zawierało elementy, które na pierwszy rzut oka różniły się od zwykłej populacji. Wołosi nosili szerokie, wielo klamrowe pasy, skórzane torby na ramionach, kapelusze o różnych kształtach i ozdobach, biżuterię, klamkerki na koszulkach, pierścionki, które mogły nosić tylko bacowie. Szyli kierzce, karpce, rzeźbili naczynia, gonty na dachy domów. Niektórzy z nich produkowały również biżuterię z mosiądzu. Produkowali także zdobione czerpaki (naczynia

do picia žetycy), warzechy, gelety (pojemnik do magazynowania i do transportu bryndzy, ale również korzystano z niego przy dojeniu), zdobione ciupagi (były używane na opieranie podczas wypasu w trudnym terenie, ale także do rąbania drewna i ochrony przed niedźwiedziami i wilkami) oraz foremki na ser i oštiepky.

Rusini – Wołosi sprowadzili na nasze terytorium także inne elementy pierwotnej kultury swojego ľudu, ktoré najbardižej przejaviali się v architektúre. To np. znane drewniane cerkwie obradku bizantyjskiego na północno-wschodniej Słowacji i zwiāzana z nimi ikonografia.

clothes accessories. Though shepherds dressed similarly to the people in the locations of their work, their clothes contained elements on the basis of which they differed from the common population. Vlachs used to wear wide, multi-buckle belts, leather bags hung over a shoulder, hats of various shapes and decoration, jewellery, such as buckles, shirt pins, rings, which only chief shepherds could wear. They sew leather shoes and boots, engraved kitchen ware and shingles for house roofs. Some of them also made brass jewellery.

Furthermore, they made decorated črpáky (wooden mugs for

drinking žinčica), wooden spoons, gelets (containers to store and transport bryndza, but also used for milking), decorated valašky (shepherd's axes) (used as support during grazing in difficult terrain, but also for cutting wood and for the protection against bears and wolves) and cheese and oštiepky (smoked cheese) moulds.

Rusyns - Vlachs, brought to the Slovak territory also other elements of the original culture of their peoples, which showed most in architecture. That includes, for example, the well-known wooden tserkvas of the Byzantine Rite in the north-east of Slovakia and the icon painting connected with them.

Гырыло-методскá традиция

Snahou byzantskej misie, ktorú Sviedli svätí Cyril a Metod, bolo založiť autonómnu miestnu slovan-skú cirkev, nezávislú od iných, najmä od Frankov (dnes používame termín *cirkev sui iuris* - svojprávna cirkev). Najdôležitejším počínom v tomto smere bolo zavedenie staroslovenčiny ako bohoslužobného, teologického, kultúrneho a administratívneho jazyka s vlastným písmom. Rastislavovo pozvanie nesmerovalo k byzantskému cisárovi Michalovi III. náhodou, jeho cieľom bolo postupné vymánanie sa spod vplyvu Franskej ríše vo všet-

kých oblastiach - teda i v cirkevnej. Rastislav nepochybne vedel, že východné cirkvi nikdy nevnucovali používanie určitého liturgického jazyka, ale zvyknú používať ľudu zrozumiteľný jazyk. Tým napomáhali aj rozvoju jednotlivých národov. Práve zavedením zrozumiteľného jazyka (staroslovenčiny) do všetkých oblastí spoločenského života mali Konštantín a Metod prispieť aj k upevneniu zvrchovanosti a samostatnosti Veľkej Moravy. To bol nevyhnutný predpoklad pre rozvoj vlastnej kultúry a vzdelenosti na

Tradycja św. Gырыла i Metodego

Wysiłkiem bizantyjskiej misji, prowadzonej przez świętych Cyryla i Metodego, było utworzenie autonomicznego lokalnego kościoła słowiańskiego, niezależnego od innych, zwłaszcza od Franków (obecnie używamy terminu *cirkev sui iuris* – kościół samodzielny). Najważniejszym aktem pod tym względem było wprowadzenie języka starocerkiewnosłowiańskiego jako języka liturgicznego, teologicznego,

Veľkej Morave. Táto idea svätých bratov sa uplatnila nielen na Veľkej Morave a v Panónii, ale ešte za života sv. Metoda aj u iných slovanských národov. Po smrti sv. Metoda v r. 885 sa najmä v dôsledku Vichingových intríg cyrilometodské dielo na našom území dostáva do veľkých ťažkostí, mnoho učeníkov muselo opustiť Veľkú Moravu. Uchýlili sa do okolitých slovanských krajín, najmä do Bulharska, a tak sa odkaz solúnskych bratov rozšíril v celom slovanskom svete.

Od vyhnania žiakov svätých bratov bol byzantsko-slovanský obrad na našom území potláčaný. Tento tlak sa ešte zvýšil po vymretí uhorského panovníckeho rodu Arpádovcov a nástupe Anjouovcov (pôvodom z Neapola). Posilou pre veriacich východného obradu bola najmä od 14. stor. valašská kolonizácia. Kolonisti prichádzali z oblastí, kde sa používal byzant-

kulturalnego i administracyjnego z własnym pismem. Zaproszenie od Rastislava nie było skierowane do cesarza bizantyjskiego Michała III. przez przypadek, jego celem było stopniowe uwolnienie się od wpływu Państwa Franków we wszystkich sferach – więc i w kościelnej. Rastislav niewątpliwie wiedział, że Kościoły wschodnie nigdy nie narzucają używania określonego języka liturgicznego, ale zwykli używać prostego języka zrozumiałego dla ludzi. Pomagali takim czynem w rozwoju poszczególnych narodów. Właśnie przez wprowadzenie języka zrozumiałego (starocerkiewnosłowiański) we wszystkich dziedzinach życia publicznego mieli Konstantyn i Metody

Cyril-Methodius Tradition

The effort of the Byzantine mission, led by Saints Cyril and Methodius, was to set up an autonomous local Slavic church, independent from others, in particular from the Franks (nowadays we use the term *sui iuris* church – church of its own right). The most important act in that direction was the introduction of the Old Church Slavonic language as the service one, theological, cultural, and administrative language with its own script. Rastislav's invitation was not directed towards the Byzantine Emperor Michael III by chance; its objective was gradual escape from the influence of the Frank Empire in all areas – that is also the church

również przyczynić się do umocnienia suwerenności i niezależności Wielkich Moraw. Był to niezbędny warunek wstępnego rozwoju własnej kultury i edukacji na Wielkich Morawach. Ta idea świętych braci była zastosowana nie tylko w Wielkich Morawach i Panonii, ale jeszcze za życia św. Metodego u innych narodów słowiańskich. Po śmierci św. Metodego w 885 r. głównie z powodu intryg dzieło św. Cyryla i Metodego na naszych terenach dostało się do poważnych trudności, wielu uczniów musiało opuścić Wielkie Morawy. Uciekli do państw słowiańskich na

one. Rastislav, undoubtedly, knew that Eastern Churches never forced the use of a certain liturgical language, but they happened to use a language understandable by the peoples. By that, they helped the development of individual nations. By the introduction of an understandable language (Old Church Slavonic) into all areas of social life, Constantine and Methodius were to contribute to the strengthening of the sovereignty and independence of Great Moravia. That was an essential precondition for the development of own culture and education in Great Moravia. That idea of the saint brothers succeeded not just in Great Moravia and Pannonia, but, already during the life of St. Methodius, in other Slavic nations, too. After St. Methodius's death in 885, in particular as a consequence of Wiching's intrigues, Cyril's and Methodius's work in our territory got into great difficulties and many disciples had to leave Great Moravia. They took refuge in the neighbouring Slavic countries, in particular in Bulgaria, and thus the message of the brothers from Salonica spread throughout the Slavic world.

From the expulsion of the followers of the saint brothers, the Byzantine Rite was suppressed in the territory of Slovakia. That pressure even increased after the dying out of the Hungarian ruling Arpád dynasty and the ascendance of the House of Anjou (originally from Naples). The Vlach colonization meant reinforcement for the Eastern Rite faithful, in particular from the 14th century onwards. Colonists arrived into areas where Byzantine-Slavic Rite and the Old Church Slavonic language were used. Thus Cyril's and Methodius's heritage in Slovakia strengthened by the immi-

slovenský obrad a cirkevno-slovenský bohoslužobný jazyk. Tak sa cyrilometodské dedičstvo na Slovensku posilňuje imigráciou z krajín, ktoré boli síce druhotnými dedičmi cyrilometodskej tradície, avšak pre priaznivejšie dejinné okolnosti mohli tento odkaz lepšie rozvinúť. Vďaka tomu mohol náš byzantsko-slovenský obrad kontinuálne pretrvať na tomto území od čias sv. Cyrila a Metoda až po súčasnosť.

okolicy, szczególnie do Bułgarii, a więc przekaz Braci z Salonik rozprzestrzenił się w całym słowiańskim świecie.

Od czasu wydalenia uczniów świętych braci obrządek bizantyjsko-słowiański została stłumiony na naszym terytorium. Ta presja wzrosła jeszcze bardziej po wymarcu węgierskiego rodu panującego Arpadów i wejściu na tron Andegawenów (pochodzenia z Neapolu). Siłą wzmocnienia dla wierzących obrządku wschodniego była szczególnie od 14 w. kolonizacja włoska. Koloniści przychodzili z obszarów, w których używano obrządek bizantyjsko-słowiański i starocerkiewnosłowiański język liturgiczny. W ten sposób dziedzictwo Cyryla i Metodego na Słowacji zostało wzmocnione przez imigrację z krajów, które były wtórnymi spadkobiercami tradycji Cyryla i Metodego, jednak z uwagi na korzystniejsze okoliczności historyczne przekaz ten można mogli lepiej rozwinąć. Dzięki temu nasz obrządek bizantyjski mógł przetrwać na tym obszarze od czasów św. Cyryla i Metodego do chwili obecnej. (Andrej Škoviera).

gration from countries that, though they were the secondary heirs of the Cyril and Methodius tradition, due to more favourable historical circumstances, they were able to better develop that message. Thanks to that, our Byzantine-Slavic Rite could last continually in that territory since the times of St. Cyril and Methodius up to the present. (Andrej Škoviera).

Bohoslužobný jazyk

Tam, kde sa zachoval byzantsko-slovenský obrad, sa dodržiavala aj cyrilometodská zásada používania zrozumiteľného jazyka, najmä v bohoslužobnej oblasti. Staroslovenčina prešla istými vývojovými zmenami, postupne od 11. stor. už hovoríme o cirkevnej slovančine. Zo 16. a 17. stor. sa na území východného Slovenska zachovali viaceré cyrilské kódexy, ktoré dosvedčujú živost' tejto tradície. Cirkevno-slovenské knihy tlačené cyrilikou sa pre gréckokatolíkov na Slovensku aj vydávali, a to v univerzitnej tlačiarni v Trnave na konci 17. a začiatku 18. stor. Cirkevná slovančina sa aj na našom území vo východnom obradovom prostredí dlho vnímala ako ľudu zrozumiteľný jazyk.

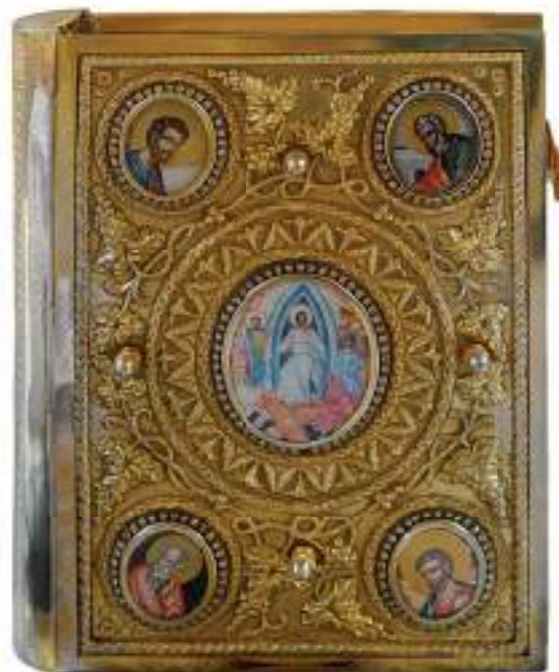
Zaujímavá je tu tiež otázka používania cirkevnej slovančiny. Tá je priamym potomkom staroslovenčiny, ktorú do liturgického, kultúrneho a administratívneho používania uviedli sv. Cyril a Metod. Preto by jej "vyradenie" z bohoslužobného života bolo veľkou škodou.

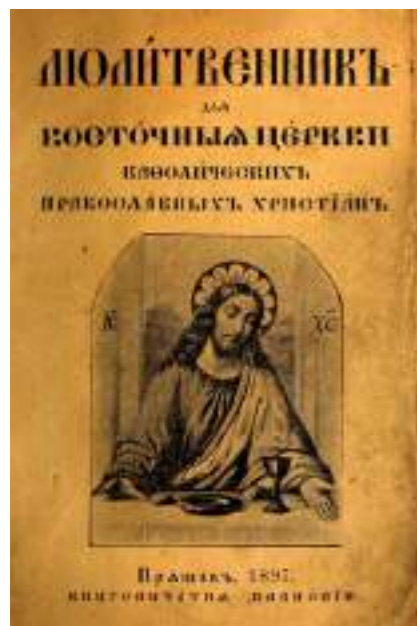
Język liturgiczny

Tam, gdzie zachowano obrządek bizantyjski, przestrzegano również zasady Cyryla i Metodego posługiwania się zrozumiałym językiem, zwłaszcza w zakresie liturgicznym. Starocerkiewnosłowiański przeszedł poprzez pewne zmiany rozwojowe, stopniowo od XI w. już mówimy o starocerkiewnosłowiańskim. Z czasów XVI i XVII w. na terenie wschodniej Słowacji zachowało się kilka kodeksów Cyryla, które dowodzą ożywienia tej

Mnohé dnešné cirkevnoslovanské liturgické texty sa len málo odlišujú od prvých prekladov svätých solúnskych bratov a ich spolupracovníkov. K tomu treba čosi povedať aj o písme. Až do polovice 19. stor. sa na našom území používali cirkevnoslovanské knihy tlačene výhradne cyrilikou. Nie je celkom isté, ktoré písmo zostavil sv. Cyril, či hlaholiku alebo cyriliku (väčšia časť bádateľov sa v súčasnosti prikláňa k hlaholike). No isté je, že cyrilika má svoj vzťah k sv. Konštantínovi - Cyrilovi. Ak ju aj

Liturgical Language

tradycji. Starocerkiewnosłowiańskie książki drukowane w cyrylicie dla grekokatolików na Słowacji również wydawano a to w drukarni uniwersyteckiej w Tarnawie pod koniec XVII i na początku XVIII w. Starocerkiewnosłowiański również na naszych terenach w środowisku

obrzędku bizantyjskiego przez długi czas postrzegano jak język dla ludu zrozumiały.

Interesująca jest kwestia wykorzystania języka starocerkiewnosłowiańskiego. On jest bezpośredni potomek języka starosło-

where the Byzantine-Slavic Rite was preserved, the Cyril and Methodius rule of the use of an understandable language was observed, in particular in the liturgical area. The Old Slavonic underwent certain development changes; gradually, from the 11th century, we speak about the Old Church Slavonic. Several Cyril codes dated to the 16th and 17th centuries, proving the liveliness of that tradition, have been preserved in the territory of eastern Slovakia. Church Slavonic books, printed in Cyrillic for the Greek Catholics, were also published in Slovakia, specifically by the University Print House in Tmava at the end of the 17th and start of the 18th centuries. In the territory of

nezostavil on sám, urobil to niekto z jeho žiakov a pomenoval ju podľa neho. Rusíni na Slovensku podnes používajú aj upravenú formu tohto písma (tzv. azbuku), a to aj vo svetovej oblasti.

wiańskiego, który w użytkowanie liturgiczne, kulturalne i administracyjne wprowadzili św. Cyryl i Metody. Dlatego byłoby jego „wyrzucenie“ z życia liturgicznego dużą szkodą. Wiele dzisiejszych liturgicznych tekstów w języku starocerkiewnosłowiańskim niewiele różni się od pierwszych tłumaczeń świętych braci z Salonik i ich współpracowników. Do tego trzeba coś powiedzieć również o piśmie. Do połowy XIX w. na naszych terenach posługiwano się książkami w języku starocerkiewnosłowiańskim, wydrukowanych wyłącznie cyrylicą. Nie jest całkowicie pewne, które písmo uporządkował św. Cyryl, czy głągolicę albo cyrylicę (większość badaczy obecnie skłania się ku głągolicę). Pewne jest, że cyrylica ma swój związek z św. Konstantynem – Cyrylem. Jeśli sam i nie zbudował ją, to zrobił niektórzy z jego uczniów i nazwał ją według niego. Rusini na Słowacji do dziś używają również zmodyfikowanej formy tego alfabetu (tzv. cyrylicy), nawet w świeckiej strefie.

Slovakia, too, Old Church Slavonic was long perceived as a language understandable by the folk.

The issue of the use of Old Church Slavonic is also interesting. It is a direct descendant of Old Slavonic, which was introduced into the liturgical, cultural and administrative use by St. Cyril and Methodius. Therefore its “phasing out” from the church service life would be a great loss. Many today’s church Slavonic liturgical texts only little differ from the first translations by the saint brothers from Salonika and their co-workers. Something should be added to that about the alphabet as well. Until the mid-19th century, church Slavonic books printed exclusively in Cyrillic were used. It is not quite certain which script was developed by St. Cyril, whether the Glagolitic one or the Cyrillic one (most researchers are currently leaning towards the Glagolitic one). But it is certain that Cyrillic has its relation to St. Constantine – Cyril. If he did not develop it alone, some of his pupils did and named it after him. Until today, Rusyns in Slovakia use a modified form of that alphabet (so-called azbuka), even in the secular area.

DREVENÉ ЦЕРКВУ

Cerkva je zaužívaný názov, ktorý používajú ľudia grékokatolíckeho a pravoslávneho vierovyznania pre pomenovanie svojich chrámov. Hlavným znakom cerkvi je ikonostas, t. j. drevená stena s ikonami oddeľujúca oltár od ostatných častí chrámu. Drevené karpatské chrámy stavali karpatskí Rusíni, ktorí popri terajších slovensko-poľsko-ukrajinských hraniciach žili už od 14. stor. V 18. stor. bolo na východe Slovenska 300 drevených cerkví. V súčasnosti ich je len vyše 50. V roku 2008 boli 2

cerkvy v Hornom Šariši zapísané medzi svetové kultúrne pamiatky UNESCO.

Drevené chrámy sú z hľadiska atraktivity významnou súčasťou regiónu, ktoré sa svojou originalitou, technicko-umeleckým riešením a spoločenským významom radia medzi národné kultúrne pamiatky. Cenné skvosty ľudovej architektúry prevažne zo 17. a 18. storočia, často postavené bez jediného klinca, vyhladáva veľa návštevníkov.

Церкви drewniane

Cerkiew to pospolita nazwa używana przez ludzi wiary grekokatolickiej i prawosławnej do nazywania swoich świątyń. Główną cechą cerkwi to ikonostas, czyli drewniana ściana z ikonami oddzielającymi ołtarz od pozostałych części świątyni. Drewniane

Drevené kultové stavby sú cenné stavebné pamiatky, ktoré patria do klenotnice svetovej kultúry. Najviac drevených chrámov sa zachovalo v severovýchodnej časti Slovenska, prevažne zo 17. a 18. stor., ktoré sa svojou originalitou, technicko-umeleckým riešením a spoločenským významom zaradili medzi národné kultúrne pamiatky. Charakteristická je ich bohatá umelecká výzdoba. Zachovali sa rôzne ozdobné kupoly, ktoré sa vyznačujú pestrosťou foriem a tvarov. Na vežiach sa objavujú barokové makovičky, ukončené kovanými železnými krížmi.

cerkwi karpackie zbudowali Rusini Karpacki, którzy żyli wzdłuż obecnych granic słowacko-polsko-ukraińskich od XIV w. W XVIII w. na wschodzie Słowacji było 300 drewnianych cerkiew. Obecnie jest ich tylko ponad 50. W 2008 r. dwie

WOODEN ЦЕРКВАС

The tserkva is an established name, used by people of the Greek Catholic and Orthodox religions to refer to their churches. The main feature of tserkvas is the iconostasis, i.e. a wooden wall with icons, separating the altar from other parts of the church. Carpathian wooden tserkvas were built by Carpathian Rusyns, who have been living along the present Slo-

Drevené chrámy tohto regiónu sú najčastejšie navštevované domácimi i zahraničnými turistami, ktorí obdivujú zručnosť a šikovnosť našich predkov, ktorí vytvorili také nádherné dielo a napriek rôznym vplyvom ho zachovali pre terajšie a budúce generácie.

Prírodné podmienky regiónu už od najstarších čias umožňova-

z nich zostali zapísané do svetových zmluv kultúry UNESCO.

Cerkvi drewniane pod względem atrakcyjności to ważna część regionu, które dzięki swojej oryginalności, techniczno-artystycznym rozwiązaniom i znaczeniu społecznym należą do narodowych zabytków kultury. Bezcenne klejnoty architektury ludowej odwiedza wielu turystów podziwiając umiejętności i zgrabność naszych przodków, którzy stworzyli wspaniałe dzieło i zachowali go dla obecnych i przyszłych pokoleń.

Drewniane budynki kultu są bezcennymi zabytkami budowlanymi, które należą do dziedzictwa kultury światowej. Najwięcej drewnianych świątyń zachowało się w północno-wschodniej części Słowacji, przeważnie z XVII i XVIII w. Charakterystyczna jest ich bogata dekoracja artystyczna. Zachowane zostały różne dekoracyjne style kopuły, charakteryzujące się różnorodno-

vak-Polish-Ukrainian borders since the 14th century. In the 18th century, there were 300 wooden tserkvas in the east of Slovakia. Currently there are only just over 50. In 2008, two of them were registered among UNESCO World Heritage sites.

In terms of their attractiveness, wooden churches are a significant part of the region, which, together with their originality, technical and artistic design and social significance, rank among national cultural landmarks. The precious treasures of folk architecture are visited by many tourists, admiring the crafts and skills of our predecessors, who created a beautiful work and have preserved it for the present and future generations.

Wooden cult structures are valued construction landmarks, which belong to the treasure trove of the world culture. Most of the wooden churches have been preserved in the north-eastern part of Slovakia, they

are mostly dated to the 17th and 18th centuries and, by their originality, technical and artistic design and social significance, have been ranked among national cultural landmarks. Their rich artistic decoration is characteristic. Various decorative cupolas, which feature a diversity of forms and shapes, have been preserved. Baroque poppy heads, topped with forged iron crosses, appear on the turrets.

Wooden churches of that region are mostly visited by the local and foreign tourists, who admire the skills and handiness of our predecessors, who created such a beautiful work and, despite various influences, have preserved it for the present and future generations.

Since ancient times, the natural conditions in the region allowed the use of wood as the basic and most widespread construction material. People created with it not just simple residential homes and farm

li použitie dreva ako základného a najrozšírenejšieho stavebného materiálu. Ľudia si z neho vytvárali nielen jednoduché obytné domy a hospodárske prístrešky, ale aj honosné sakrálne stavby. Časť týchto stavieb sa zachovala priamo v dedinách a niektoré v prírodných múzeách.

V regióne Horný Šariš je možné obdivovať 21 takýchto hodnotných umeleckých klenotov ľudovej architektúry. Väčšina z týchto chrámov je „funkčná“, vykonávajú sa v nich náboženské obrady.

Medzi najstaršie drevené chrámy patrí gréckokatolícka **cerkva sv. Mikuláša v Bodružali**, postavená v r. 1658, ktorá bola v r. 2008 zapísaná do svetového Zoznamu kultúrneho dedičstva UNESCO. V tom istom roku bola do Zoznamu kultúrneho dedičstva UNESCO zapísaná aj **cerkva sv. archanjela Michala v Ladomirovej**, ktorá bola v r. 1742 postavená bez použitia klincov.

ścią form i kształtów. Na wieżach pojawiają się barokowe makówki, zakończone krzyżkami z kutego żelaza.

Naturalne warunki regionu umożliwiły od najstarszych czasów wykorzystanie drewna jako podstawowego i najbardziej rozpoznawalnego materiału budowlanego. Ludzie z niego stwarzali nie tylko proste domy mieszkalne i gospodarcze schrony, ale także bogate

shelters, but also splendid sacral structures. Part of such structures has been preserved directly in villages and some in open-air museums.

In the region of Upper Šariš, we can admire 21 such valuable artistic jewels of folk architecture. Most of those churches are “functional”; religious services are held in them.

The Greek Catholic **St. Nicholas Tserkva in Bodružal**, built in 1658, and inscribed on the UNESCO World Heritage List in 2008, ranks among the oldest wooden tserkvas. In the same year, the **St. Michael the Archangel Tserkva in Ladomírová**, built in 1742 without the use of iron nails, was inscribed on UNESCO World Heritage List, too.

The iconostasis, which is an artistic and functional core of the whole structure, expresses the transition from the material world to the spiritual one. The strict arrangement of the icons, their predetermined number and the composition of themes

budowle sakralne. Niektóre z tych budowli zachowały się bezpośrednio na wsiach a niektóre w muzeach przyrodniczych.

W regionie Górnego Szaryszu można podziwiać 21 takich bezcennych klejnotów artystycznych sztuki ludowej. Większość tych świątyń jest „funkcjonalna“, prowadzono w nich nabożeństwa.

Do najstarszych drewnianych cerkwi należy cerkiew greckokatolicka **św. Mikołaja w Bodružali**, zbudowana w 1658 r., którą w 2008 r. wpisano na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. W tym samym roku wpisano na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO **cerkiew św. Michała Archanioła w Ladomirovej**, która była w 1742 r. zbudowana bez użycia gwoździ.

Ikonostas, który je wýtvarným i funkčným jadrom celej stavby, vyjadruje prechod z materiálneho sveta do duchovného. Charakteristické je prísne usporiadanie ikon, ich vopred určený počet a kompozícia námetov. V umeleckej syntéze spája v sebe architektúru, maľbu a dekoratívnu drevorezbu. Mnohé interiéry boli dekorované nástennými a nástropnými maľbami.

Starodávne drevené chrámy so svojou bohatou interiérovou výzdobou sú skvostami ľudovej kultúry svetového významu. Jediné sú interiéry, ktoré boli pôvodne zdobené nástennými maľbami, s námetmi vychádzajúcimi z evanjelií. Maliari jednoduchými výrazovými prostriedkami oboznamovali ľud s obsahom Starého i Nového zákona.

Ikonostas, który jest artystycznym i funkcjonalnym rdzeniem całej budowli, wyraża przejście od świata materialnego do duchowego. Charakterystyczny jest ścisły układ ikon, ich przodem ustalona liczba i kompozycja motywów. W syntezie artystycznej łączy architekturę, malarstwo i dekoracyjną rzeźbę. Wiele wewnątrz zostało ozdobionych malowidłami ściennymi i sufitowymi.

Dawne cerkwie drewniane z swym bogatym ozdobieniem wnętrza to klejnoty kultury ludowej na skalę światową. Wyjątkowe są wnętrza, które pierwotnie ozdobiono malowidłami ściennymi z motywami inspirowanymi ewangeliami. Malarze, posługując się prostymi środkami wyrazu, zaznajamiali

is characteristic. In the artistic synthesis, it connects in itself architecture with painting and decorative wood engraving. Many interiors

ludność o treści Starego i Nowego Testamentu. Trójdzielność konstrukcji zrębowej, która symbolizuje św. Trójcę została podkreślona przez trójkę powiększających się wieży z gontem.

Cerkiew św. Mikołaja w Bodrużalu (pow. Svidník)

Trojdielnosť zrubovej stavby, ktorá symbolizuje sv. Trojicu, je zdôraznená trojicou sa zväčšujúcich veží so šindľovou krytinou.

Cerkva sv. Mikuláša v Bodružali (okr. Svidník)

Medzi najstaršie drevené chrámy Horného Šariša patrí gréckokatolícka cerkva sv. Mikuláša v Bodružali - postavená v roku 1658 a niekoľkokrát opravovaná. V roku 2008 bola táto cerkva zapísaná do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Je to zrubová, trojpriestorová stavba na plytkom kamennom podklade. Samonosná

Do najstarszych drewnianych cerkwi Górnego Szaryszu należy grekokatolícka Cerkiew św. Mikołaja w Bodrużalu – została pobudowana w 1658 r. i kilkakrotnie remontowana. W 2008 r. była zapisana na Listę Światowego Dziejstwa Kulturowego UNESCO. To zrębowa, trójdzielna budowla na płytkim kamiennym podkładzie. Samonośna wieża połączona z budowlą. Wieża i stopniowe kopuły nad prezbiterium i nawą są zwieńczone makówkami i bogato kutymi krzyżami. Bogato podzielony dach pokryty gontami. Cały obiekt obito wertykalnie deskami z listwami. Nad nawą dwuramienny krzyż ozdobny z lunetą, podobnie również nad prezbiterium. Wewnętrzne zdobienie barokowe i malowane. Ikonostas i ikony z końca XVIII w.

were decorated by wall and ceiling paintings.

Ancient wooden tserkvas, with their rich interior decoration, are gems off folk culture of the world significance. Interiors, originally decorated by wall paintings, with themes from evangelia, are unique. Painters, by simple expression means, inform the folk about the content of the Old and New Testaments. The three-section character of a log-wood structure, which symbolizes the Holy Trinity, is emphasised by a trinity of gradually enlarged turrets with a shingle roof.

veža je spojená so stavbou. Veža i stupňovité kupoly nad svätyňou a loďou sú zakončené makovičkami a bohato kovanými krížmi. Bohato členená strecha je pokrytá šindľami. Celý objekt je obitý vertikálnym doštením s lištami. Nad loďou je dvojramenný ozdobný kríž s lunetou, obdobne aj nad svätyňou. Vnútrotná výzdoba je baroková a maľovaná. Ikonostas a ďalšie ikony sú z konca 18. stor. Ikonostas je jedinečný a výnimočný tým, že ako jediný známy ikonostas je maľovaný z oboch strán. Na zadnú stranu pôvodného ikonostasu zo 17. stor. bol v 18. stor. namaľovaný súčasný ikonostas.

St. Nicholas Tserkva in Bodružal

(District of Svidník)

The Greek Catholic St. Nicholas Tserkva in Bodružal – built in 1658 and repaired several times - belongs to the oldest wooden churches of Upper Šariš. In 2008, the tserkva was inscribed on the UNESCO World Heritage list. It is a three-room wood log structure on a shallow stone base. A self-supported tower is connected with the structure. The tower and the stepped cupolas above the shrine and nave are

Ikonostas je podkladom ladený do modra s náznakom mramorovania. Čárske dvere, rámy ikon, ich vrchy a stĺpiky sú pozlátené, rovnako ako rezané dekorácie okolo medailónkov prorokov a okolo kríža na vrchu. Ikony vynikajú jasnosťou farieb. Dvojkrídlové čárske dvere sú osadené šiestimi medailónmi. V 90. rokoch 20. stor. bol zrekonštruovaný oltár, žertveník, ikonostas a ikony. Sú zachovalé fragmenty nástennej barokovej maľby z 18. stor. znázorňujúce strašný súd a Golgotu. Areál chrámu je obohnaný dreveným plotom z horizontálne uložených trámov pokrytých strieškou, so vstupnou brámkou takmer kruhového pôdorysu.

V interiéri je podlaha celoplošne prekrytá kobercami (v presbytériu, lodi aj v babinci). Kobercami sú obložené aj južná a severná stena lode pozdĺž lavíc do výšky 90 cm. Na severnej stene v lodi sú zvyšky nástennej maľby z 18. stor. Strop v lodi

Ikonostas jest wyjątkowy przez to, że jako jedyny znany ikonostas jest pomalowany po obydwóch stronach. Na stronie tylnej pierwotnego ikonostasu z XVII w. został w XVIII w. namalowany obecny ikonostas. Ikonostas podkładem dobiera kolor niebieski z objawem marmurkowania.

topped with poppy heads and richly forged crosses. The richly structured roof is covered with shingles. The whole building is clad with vertical wooden planks. Above the nave, there is a two-arm decorated cross with a lunette and, similarly, also above the shrine. The indoor decoration is Baroque and painted. The iconostasis and other icons are dated to the 18th century. The iconostasis is unique and exceptional by being the only known iconostasis painted from both sides. The present iconostasis was painted in the 18th century on the back side of the original iconostasis, dated to the 17th century. The iconostasis background is tuned into blue, with a hint of marble cladding. The tsar door, icon frames and their tops and columns are gold-plated, as well as are engraved decorations around the medallions of prophets and around the cross at the top. The icons are distinctive by the clarity of their colours. The

je poškodený. Poškodenie vzniklo pravdepodobne v rokoch 1944-1945 po zásahu kostola delostreleckým granátom, ktorý neexplodoval. Pri chráme je malá drevená zvonica.

Cerkva sv. archanjela Michala v Ladomirovej (okr. Svidník)

Bez použitia klincov bola v roku 1742 postavená zrubová cerkva v Ladomirovej. Je jednou z architektonicky najhodnotnejších cerkví na Slovensku. Ako jediná lemkovského typu má zriedkavú oktogonálnu kupolu lode. V roku 2008 bola táto cerkva zapísaná do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Zrubový trojpriestorový objekt, tzv. lemkovský typ dispo-

Wrota carskie, ramy ikon, ich górne części i słupki pozłoczone, podobnie jak dekoracje cięte około sylwetek proroków i około krzyża u góry. Ikony przodują jasnością kolorów. Dwuskrzydłowe wrota carskie osadzone sześciu sylwetkami. W 90 latach XX w. odnowiono ołtarz, prothesis, ikonostas i ikony. Zachowane fragmenty z barokowego malowidła ściennego z XVIII w. pokazują straszliwy sąd i Golgotę. Areal cerkwi otoczono drewnianym ogrodzeniem z horizontalnie położonymi belkami, pokrytych daszkiem, z wejściową branką w kształcie niemal rzutni kołowej.

Wewnątrz podłoga cało przestrzenie pokryta dywanami (w prezbiterium, nawie i w babińcu). Dywanami obłożono również południowa i północna ściana nawy wzdłuż ławek do wysokości 90 cm. Na ścianie pół-

two-wing tsar door is fitted with six medallions. In the 1990s, the altar, the prothesis, the iconostasis and the icons were restored. The preserved fragments of the wall Baroque painting, dated to the 18th century, depict the terrible trial and Golgotha. The site of the tserkva is surrounded by a wooden fence, made of horizontally laid beams, covered with a roof, with the entrance gate of an almost circular ground plan.

In the interior, the floor is largely covered with carpets (in the presbytery, in the nave, and also in the babinets). The southern and northern walls of the nave are also covered with carpets up to the height of 90 cm. On the northern wall in the nave, there are remnants of a wall painting, dated to the 18th century. The ceiling of the nave is damaged, the damage was probably made in

1944-1945 after the church was hit by an artillery shell that failed to explode. There is a small wooden belfry at the shrine.

St. Michael the Archangel Tserkva in Ladomirová (District of Svidník)

The wood log tserkva in Ladomirová, built without the use of iron nails in 1742, is one of the architecturally most valuable tserkvas in Slovakia. As the only one of the Lemko type, it has a rare octagonal cupola of the nave. In 2008, the tserkva was inscribed on the UNESCO World Heritage list. The log wood three-room building, of the so-called Lemko type of layout, is presented in Ladomirová with a classic squaring of three rooms on a square base plan, with the central widened nave, covered with a wooden cupola, similarly to the presbyterium. At the bottom part, there is a built-around additional wall and it has an entrance hall at the front. The self-supported tower is built above the babinets. The turrets and the stepped cupolas above the shrine are topped with poppy heads with forged crosses. The roof of the building and of the tower is covered with shingles. The wood log structure and the additional walls below the tower are clad with vertical wooden planks. On the western side of the nave, a small presbyterium with a wooden parapet sticks out.

The iconostasis and the altar, dated to the mid-18th century, are artistically valuable. The five-row polychrome wooden architecture is filled with icons, part of which was destroyed in the Second World War. Behind the iconostasis stands the

nocnej w nawie resztki malowidła z XVIII w. Sufit w nawie uszkodzony, co powstało prawdopodobnie w latach 1944 – 1945 po uderzeniu w kościół pociskiem artyleryjskim, który nie wybuchł. Obok świątyni mała drewniana dzwonnica.

Cerkiew św. Michała Archanioła w Ladomirowej (pow. Svidník)

Bez użycia gwoździ została zbudowana w 1742 r. cerkiew zrębową w Ladomirowej. Jest ona jed-

zície je v Ladomirovej prezentovaný klasickou kvadrátúrou troch priestorov na štvorcovom pôdoryse s ústrednou rozšírenou loďou, krytou rovnako ako presbytérium drevenou kupolou. V spodnej časti je obstaná pristienka a vpredu má vstupnú predsieň. Samonosná veža je postavená nad babincom. Veže i stupňovité kupoly nad svätyňou

na z architektonicne najbardziej wartościowych cerkwi na Słowacji. Jako jedyna typu łemkowskiego ma rzadką ośmiokątną kopulę nawy. W 2008 r. była zapisana na Liście światowego dziedzictwa kulturowego UNESCO. Podzielenie na trzy części jest podkreślone trzema wieżami z gontowym dachem, który jest dekorowany kutymi krzy-

main altar of a column architecture and with the central icon of the Merciful Mother of God. It has hollow columns, with grape vine winding

around them. The side altar with an icon of Pietà is designed in a similar way. The icons on the iconostasis come from various authors. On the Last Supper in the middle, there are as many as 13 disciples with Christ. There are several icons and other liturgical objects inscribed on the list of cultural landmarks. Besides the tserkva, there is a newer wooden belfry of a column design, clad by wooden planks. The site is surrounded by a wood log fencing with an interesting gate.

sú ukončené makovičkami s kovnými krížmi. Zastrešenie objektu i veže je pokryté šindľom. Zrub i podvežné pristienky sú pobité vertikálnym doštením s lištami. Na západnej strane lode vystupuje malý chór s dreveným parapetom.

Umelecky hodnotný je ikonostas a oltár, ktorý pochádza z polovice 18. stor. Päťradová polychrómovaná drevená architektúra je vyplnená ikonami. Časť z nich bola zničená v 2. sv. vojne. Za ikonostasom stojí hlavný oltár so stĺpovou architektúrou s ústrednou ikonou Milosrdnej Bohorodičky. Má duté stĺpy obtočené viničom. Podobne je riešený bočný oltár s ikonou Piety. Ikony na ikonostase pochádzajú od rôznych autorov. Na Poslednej večeri v strede je až 13 učeníkov s Kristom. Je tu niekoľko ikon a ostatných bohoslužobných predmetov zapísaných v zozname kultúrnych pamiatok. Vedľa chrámu je novšia drevená zvonica stĺpikovej konštrukcie opláštená doskami. Areál je obklopený zrubovou ohradou so zaujímavou brámkou.

Cerkva sv. Paraskievy, Dobroslava (okr. Svidník)

V roku 1705 bola postavená **cerkva sv. Paraskievy v Dobroslave**. Prístavbou dvoch bočných kaplniek v roku 1932 sa pôvodný trojdielny pôdorys stavby zmenil na päťdielny a má tvar kríža. Veža i stupňovité kupoly nad svätyňou i loďou sú zakončené baňami, obité vertikálne doskami a lištami. Sú pokryté šindľom. Dominantou interiéru je ikonostas a ikony z 18. stor. s námetom z Nového zákona. Sv. Paraskieva je ochrankyňou dievčat, snúbencov a štastia domu. Ikona z 2. pol. 17. stor. je epizodickým zobrazením jej životnej

žami. Zrubový trójdielny objekt, tzv. typ łemkowski predstavovaný w Ladomirowej poprzez klasyczną kwadraturę trzech przestrzeni na kwadratowej rzutni z centralną poszerzoną nawą, pokrytą podobnie jak prezbiterium kopulą drewnianą. W dolnej części omurowana szafka i w przodu ma wejściowy przedsionek. Samonośna wieża pobudowana nad babińcem. Wieże i stopniowe kopuły nad świątynią zwieńczone makówkami z kutymi krzyżami. Zadaszenie obiektu i wieże pokryto gontem. Zrąb i szafka pod wieżą obito wertykalnie deskami z listwami. Na stronie zachodniej nawy występuje mały chór z drewnianym parapetem.

Artystycznie wartościowy ikonostas i ołtarz, który pochodzi z połowy XVIII w. Pięć rzędowa architektura drewniana z polichromią wypie-

St. Paraskieva Tserkva, Dobroslava (District of Svidník)

The **St. Paraskieva Tserkva in Dobroslav** was built in 1705. By the additional building of two side chapels in 1932, the original three-section ground plan of the building was changed into a five-section one and it has the shape of a cross. The tower and the stepped cupolas above the shrine and nave are topped with onion domes, they are clad vertically with planks and stripes and are covered with shingles. The dominant feature of the interior is an iconostasis and icons dated to the 18th century, with the theme of the New Testament. St. Paraskieva is the protector of girls, engaged couples and happiness of the house. The icon, dated to the 2nd half of the 17th

cesty. Interiér dopĺňajú aj iné umelecky a historicky cenné predmety.

Cerkva sv. Bazila Veľkého, Krajné Čierno (okr. Svidník)

Cerkva sv. Bazila Veľkého v Krajnom Čiernom bola postavená v roku 1730. Je to zrubová stavba, v ktorej je veža čiastočne samostatná a čiastočne opretá o konštrukciu objektu. Šírka lode sa zhoduje so šírkou babinca, hoci ide o dva samostatné, funkčné i konštrukčné celky, čo je zvláštnosťou pôdorysného členenia. Veža i kupoly sú zakončené kužeľovitými vežičkami a kovanými krížmi. Súčasťou je drevená trámová ohrada pokrytá šindľom. V chráme sú len ikony miestneho radu. Barokový ikonostas, polychromovaná drevozrezba s ikonami pochádza z 18. stor. Je riešený atypicky, má iba dvojvráta a ikony s tematikou Nového zákona maľované na dreve sú zo 17. stor.

na ikonami, časť z nich zničená v časoch druhej vojny svetovej. Za ikonostasom hlavný oltár z architektúrou stĺpovou z centrálnou ikonou Milosiernej Bogurodzicy. Ma vydrážené stĺpy oviniéte vinoroslom. Podobne rozviazaný oltár bočný z ikonou Piety. Ikony na ikonostase majú rôznych autorov. Na „Ostatnej Viesery“ v srodku jest až 13 ucniöv z Chrystusem. Jest tutaj kilku ikon i pozostalých przedmiotöv liturgicznych zapisanych do rejestru zabytköv kulturovych. Obok cerkvi jest nowsza drewniana dzwonnica o sĺpkowej konstrukcji obita deskami. Areał otoczono zrębową zagrodą z ciekawą bramą.

Cerkiew pw. św. Paraskewy, Dobrosława (pow. Svidník)

W 1705 r. została zbudowana **Cerkiew pw. św. Paraskewy w Dobrosławie**. Poprzez dobudowę dwu bocznych kapliczek w 1932 r. pierwotny trzech dzielna rzutnia budowli zmie-

century, is an episodic depiction of her journey through life. The interior is completed also by other artistically and historically valuable objects.

St. Basil the Great Tserkva, Krajné Čierno (District of Svidník)

The **St. Basil the Great Tserkva in Krajne Čierno** was built in 1730. It is a wood log building, in which the tower is partly separated and partly leaning against the structure of the building. The width of the nave is identical with the width of the babinets, though they are 2 separate functional and structural units, which is a peculiar feature of the ground plan layout. The tower and the cupolas are topped with small conical turrets and forged crosses. Part of it is wooden log fencing, covered with shingles. In the tserkva, there are just icons of the local row. The Baroque iconostasis, with polychrome wood engraving with icons, is dated to the 18th century. It is designed in

Cerkva sv. archanjela Michala, Šemetkovce (okr. Svidník)

Drevená zrubová trojdielna **cerkva sv. archanjela Michala v Šemetkovciach** je z roku 1752. Dvojstupňovité kupoly nad svätynou a loďou pokryté šindľom sú zakončené kužeľovitými vežičkami s kovanými krížmi. Vedľa nej samostatne stojí novšia drevená zvonica sĺpcovej konštrukcie so šindľovou striedkou.

niła się na pięć dzielną i ma kształt krzyża. Wieża i stopniowe kopuły nad prezbiterium i nawą zwieńczone baniem, obite wertykalnie deskami i listwami, pokryte gontem. Dominanta wnętrza to ikonostas i ikony z XVIII w. z motywami z Nowego Testamentu. Św. Paraskewa to obrońca dziewczyn, narzeczonych i szczęścia w domu. Ikona z drugiej połowy XVII w. jest epizodycznym przedstawieniem jej drogi życiowej. Wewnątrz również inne artystycznie i historycznie cenne przedmioty.

Cerkiew pw. św. Bazila Wielkiego, Krajné Čierno (pow. Svidník)

Cerkiew św. Bazila Wielkiego w Krajnym Čiernym została postawiona w 1730 r. To zrębowa budowla, w której wieża częściowo samodzielna i częściowo połączona z konstrukcją obiektu. Szerokość nawy zgadza się z szerokością babinca, chociaż chodzi o dwa samo-

a non-typical way; it has only two gates and the icons with the theme of the New Testament, painted on wood, are dated to the 17th century.

Michael the Archangel Tserkva, Šemetkovce (District of Svidník)

The wood log three-section **Michael the Archangel Tserkva in Šemetkovce** is dated to 1752.

Bola zasvätená arch. Michalovi, ktorý vystupuje ako ochranca ľudu. S mečom v ruke bojuje proti nečistým silám pekla. Ikonostas je tradičný, skladá sa zo štyroch radov ikon z rôznych období. Baroková, štvorradová drevená architektúra s ikonami a cárskymi dverami, ktoré pochádzajú z obdobia výstavby chrámu. Vo svätyni sú zvyšky nástenných malieb a niekoľko vzácných ikon: Bohorodička so štrnástimi prorokmi a dvomi anjelmi z 18. stor., Golgota zo 16. stor. a ikona sv. Mikuláša so scénami jeho životnej cesty zo 17. stor.

Cerkva Ochrany Presvätej Bohorodičky, Korejovce (okr. Svidník)

Drevený chrám východného obradu **Ochrany Presvätej Bohorodičky v Korejovciach** bol postavený v roku 1764. Na plytkom kamen-

dzielne, funkcyjne i konstrukcyjne komplety, co je osobliwość dzieleńia rzutni. Wieża i kopuły zwieńczone stożkowatymi wieżyczkami i kutymi krzyżami. Częścią jest drewniana belkowa zagroda pokryta gontem. W cerkwi są tylko ikony miejscowego rzędu. Barokowy ikonostas, drzewo rzeźba z polichromią i z ikonami pochodzi z XVIII w., rozwiązywany atypowo, posiada tylko dwoje wrota a ikony z tematem Nowego Testamentu namalowane na drewnie pochodzą z XVII w..

Cerkiew pw. św. Michała Archaniola, Śemetkowiec (pow. Svidník)

Drewniana zrębowa o trzech pomieszczeniach **Cerkiew pw. św. Michała Archaniola w Śemetkowiec**ach z 1752 r. Dwupoziomowe kopuły nad świątynią i nawą pokry-

The three-stage cupolas above the shrine and nave, covered with shingles, are topped with conical turrets with forged crosses. Beside it, a newer wooden belfry of a column design, with a small shingle roof, stands separately. It was consecrated to St. Michael the Archangel, who acts as a protector of the peoples. With a sword in his hand, fights against dirty forces of the hell. The iconostasis is traditional, made of four rows of icons from various periods. The Baroque four-row wooden architecture, with icons and the tsar door, comes from the period of the construction of the church. In the shrine, there are remnants of wall paintings and several precious icons: The Mother of God with 14 prophets and 2 angels, dated to the 18th century, Golgotha dated to the 16th century, and an icon of St. Nicholas with scenes from his journey of life, dated to the 17th century.

nom podklade stojí trojpristorová zrubová stavba. Veža, strecha nad loďou a svätynou sú zakončené cibulkami s pekne kovanými železnými krížmi. Pri chráme sa nachádza drevená zvonica, v ktorej sú tri zvony. Jeden z roku 1769 s nápisom a reliéfom sv. Rodiny, druhý z roku 1771 s dekórom kríža, pod ním Panna Mária Sedembolestná, sv. Trojica a nápis, tretí z roku 1835 s dekórom dubových listov a nápisom. Ikonostas nie je kompletný, zachovali sa len jeho jednotlivé časti. Časť ikon zo 17. a 18. stor. pochádza z ikonostasu chrámu Sv. Michała v Krajnej Bystrej, ktorý sa nezachoval. Cárské dvere sú bohato zdobené rezbou s rastlinným ornamentom a maľbou s postavami evanjelistov.

Cerkva Ochrany Presvätej Bohorodičky, Miroľa (okr. Svidník)

Zrubová **cerkva Ochrany Presvätej Bohorodičky v Miroli** bola postavená v roku 1770. Veže i stupňovité štvorhranné kupoly sú zakončené makovičkami so slepými tamburmi a krížmi. Vstupná brána je stĺpcovej konštrukcie s ve-

te gontem, zwieńczone przez stożkowate wieże z kutymi krzyżami. Obok niej samodzielnie stoi nowsza drewniana dzwonnica słupowej konstrukcji z daszkiem gontowym. Pod wezwaniem Michała Archaniola, który znany jest jak obrońca ludności. Z mieczem w ręce walczy przeciwko nieczystym siłom piekła. Ikonostas tradycyjny z czterech rzędów ikon z różnych okresów. Barokowa, czterorzędowa drewniana architektura z ikonami i wrotami carskimi, które pochodzą z czasów budowy świątyni. W świątyni się znajdują resztki malowideł ściennych i kilku cennych ikon: Bogurodzica z 14 prorokami i dwoma aniołami z XVIII w., Golgota z XVI w. i ikona św. Mikołaja z scenami z jego życia z XVII w.

Cerkiew pw. Opieki Najświętszej Bogurodzicy, Korejowce (pow. Svidník)

Drewniana świątynia obrządku wschodniego **Ochrany pw. Opieki Najświętszej Bogurodzicy w Korejowcach** została pobudowana w 1764 r. Na płytkim kamiennym podkładzie stoi budowla zrębowa o trzech przestrzeniach. Wieża, dach nad nawą i prezbiterium zwieńczone cebulkami z pięknie kutymi krzyżami żelaznymi. Obok świątyni znajduje się drewniana dzwonnica, w której są trzy dzwony. Jeden z 1769 r. z napisem i reliefem św. Rodziny, drugi z 1771 r. z dekorom krzyża, pod nim Matka Boża Siedmiobołesna, św. Trójca i napis, trzeci z 1835 r. z dekorom liści dębowych i napisem. Ikonostas nie jest kompletny, zachowały się tylko jego odrębne fragmenty. Niektóre ikony z XVII a XVIII w. pochodzą z ikonostasu świątyni pw. św. Michała w Krajnej Bystrej, któ-

Protection of the Most Holy Mother of God Tserkva, Korejovce (District of Svidník)

The wooden **Protection of the Most Holy Mother of God Tserkva in Korejovce** was built in 1764. The three-room building stands on a shallow stone base. The tower, the roof above the nave and shrine, are topped with onion domes, with beautifully forged iron crosses. At the church, there is a wooden belfry, in which there are 3 bells. One of them is dated to 1769, with a title and relief of the Saint Family; the second one, dated to 1771, with a cross decoration and Our Lady of the Sorrows, the Holy Trinity and a title below it; the third one, dated to 1835, with an oak leaf decoration and a title. The iconostasis is not complete, only its individual parts have been preserved. A part of the icons, dated to the 17th and 18th century, come from the iconostasis of the St. Michael the Archangel Tserkva in Krajná Bystrá, which has not been preserved. The tsar door is richly decorated with engraving with a plant ornament and a painting with figures of evangelists.

Protection of the Most Holy Mother of God Tserkva, Miroľa (District of Svidník)

The wood log **Protection of the Most Holy Mother of God Tserkva in Miroľa** was built in 1770. The turrets and the stepped square cupolas are topped with poppy heads with blind tamburas and crosses. The entrance gate is of a column design, with a small towered shingle roof. The church has wooden cladding, as a con-

žatou šindľovou stieškou. Chrám má drevené opláštenie, v dôsledku čoho loď a babiniec pôsobia dojomom jednej miestnosti. Ikonostas je riešený presne podľa ikonografických zásad. Štyri dolné ikony, tzv. miestny rad: Bohorodička, Kristus, Pokrova a sv. Mikuláš sú namalované na dreve so zlatou podkladovou farbou a pochádzajú z 18. storočia. V strednom páse sú zachytené výjavy z poddanského prostredia (pastieri a ženy v typických miestnych krojoch).

ry si nie zachoval. Wrota carskie bogato zdobione rzeźbą z ornamentami roślinnymi i malowidłem z postaciami ewangelistów.

Cerkiew pw. Opieki Najświętszej Bogurodzicy, Mirol'a (pow. Svidník)

Zrębowa Cerkiew pw. Opieki Najświętszej Bogurodzicy w Mirol'i została pobudowana w 1770 r. Wieże i stopniowe kopuły są zwieńczo-

sequence of which the nave and the babinets give the impression of a single room. The iconostasis is designed exactly according to the iconographic rules. Four bottom icons, the so-called local row: The Mother of God, Christ, Pokrova, and St. Nicholas are painted on wood, with a golden base paint and are dated to the 18th century. In the middle row, scenes from the serf environment (shepherds and women in typical local folk costumes) are captured.

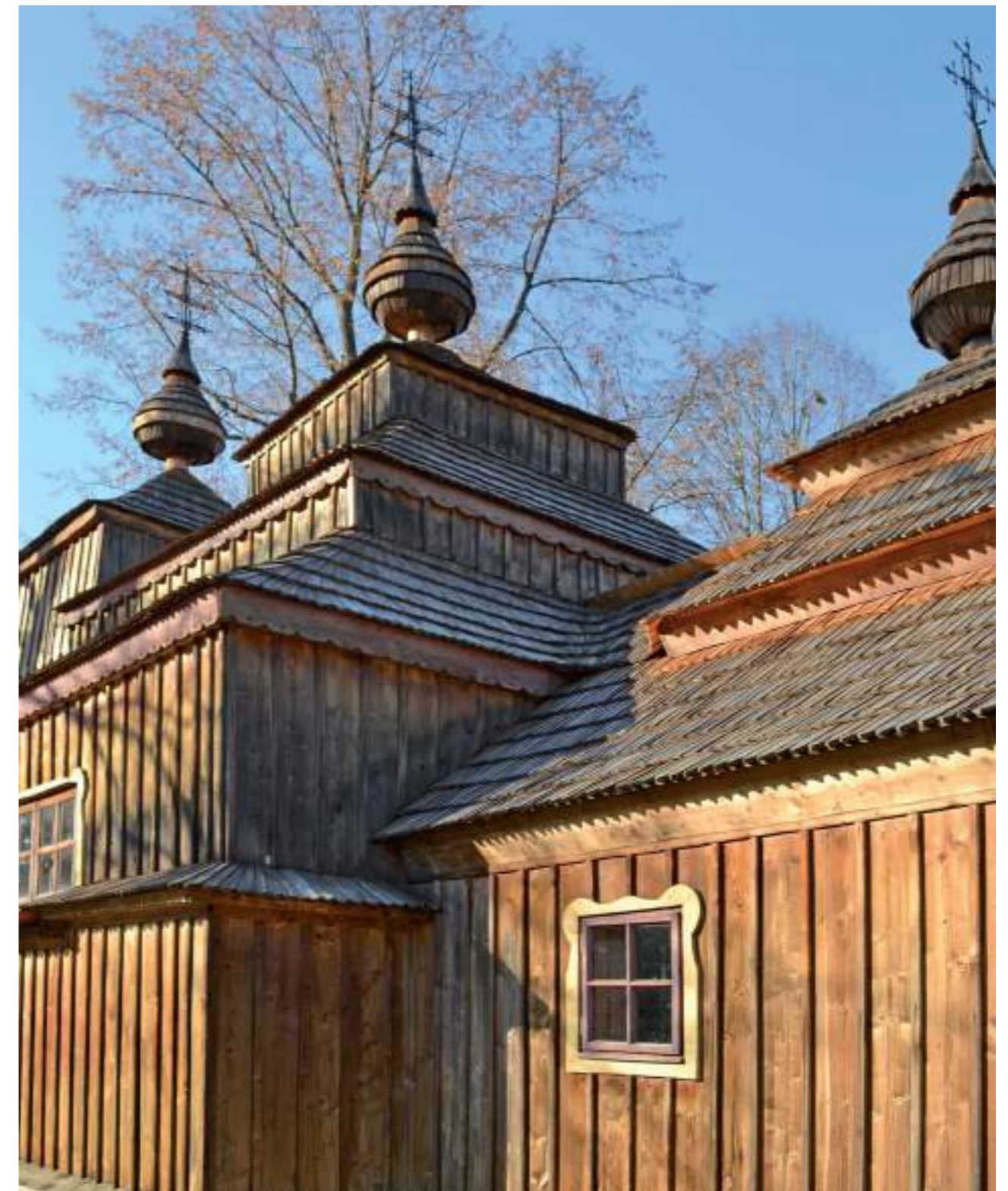
Cerkva sv. arhanjela Michala, Príkra (okr. Svidník)

Drevená zrubová **cerkva sv. arhanjela Michala v Príkrej** bola postavená v roku 1777. Jej fundátorom bol Joan Skrjavskyj, ktorý pochádzal

ne makówkami z ślepymi tamburami i krzyżami. Brama wejściowa jest słupkowej konstrukcji z wieżastym daszkiem gontowym. Świątynia ma drewniane obicie, w jego wyniku nawa i babiniec sprawiają wrażenie jednej przestrzeni. Ikonostas realizowano dokładnie według

St. Michael the Archangel Tserkva, Príkra (District of Svidník)

The wood log **St. Michael the Archangel Tserkva in Príkra** was built in 1777. Its founder was Joan Skrjavskyi, who came from Príkra

z Příkřej a tu pôsobil ako kantor - učiteľ. Samonosná veža i trojstupňovité štvoruholníkové kupoly sú zakončené malými cibulkami a kovanými krížmi. Strecha objektu i veže sú pokryté šindľom, zrub i dve horné poschodia veže sú obité doskami a lištami. Ikonostas a oltár je drevená polychrómovaná architektúra so štyrmi radmi ikon a cárskymi dverami, pochádzajúcimi z 2. polovice 18. storočia. Na oltári zdobenom zľudovým rokajom je skriňový bohostánok a ikona „Ukrižovanie“.

Cerkva Zosnutia Presvätej Bohorodičky, Hunkovce
(okr. Svidník)

Zrubový, trojpristorový chrám na nízkej kamennej podmurovke zasvätený **Ochrane Presvätej Bohorodičky v Hunkovciach** bol postavený koncom 18. stor. Veže i stupňovité kupoly nad svätyniou sú zakončené makovičkami a cibulkami s ornamentálne riešenými krížmi a sú pokryté šindľom. Ikonostas a ďalšia pôvodná interiérová výzdoba chýba. V tomto chráme sa už nekonajú bohoslužby a slúži pre expozičné účely.

Cerkva Ochrany Presvätej Bohorodičky, Nižný Komárnik
(okr. Svidník)

Podľa návrhu architekta Sičinského bola v roku 1938 postavená **cerkva Ochrany Presvätej Bohorodičky v Nižnom Komárniku**. Jednolod'ová zrubová stavba postavená na vyššej podmurovke má dispozične i materiállovo opakujúci sa trojpristorový typ. Nad lod'ou je oktogonálna kupola. Na kupolách sú ihlicovité vežičky. Svojím vonkajším stvárnením sa odlišuje od

ikonografických zasad. Cztery dolne ikony, tzw. miejscowy rząd: Bogurodzica, Chrystus, Pokrowa i św. Mikołaj namalowane na drewnie z złotym podkładem i pochodzą z XVIII w. W środkowym rzędzie są utrwalone sceny z środowiska pańszczyźnianego (pasterzy i kobiety w typowych strojach miejscowych).

Cerkiew pw. św. Michała Archanioła, Příkra
(pow. Svidník)

Drewniana zrębowa **Cerkiew pw. św. Michała Archanioła w Příkřej** została pobudowana w 1777 r. Jej fundatorem był Joan Skrajavskyj, który pochodził z Příkřej i tu działał jak kantor – nauczyciel. Samonosna wież i graniaste trzypoziomowe kopuły zwieńczone są przez małe cebulki i kute krzyże. Dach obiektu i wieże pokryte gontem, zrąb i dwie górne kondygnacje wieży obite deskami i listwami. Ikonostas i ołtarz to drewniana architektura polichromii z cztery rzędami ikon i wrotami carskimi, pochodzącymi z drugiej połowy XVIII w. Na ołtarzu zdobionym ludowym rokajom je ikona „Ukryżowanie“.

Cerkiew pw. Zaśnięcia Przenajświętszej Bogurodzicy, Hunkovce
(pow. Svidník)

Zrębowa świątynia o trzech przetrzeniach na niskiej kamiennej podmurówce pod wezwaniem Zaśnięcia Przenajświętszej Bogurodzicy w Hunkovcach została pobudowana pod koniec XVIII w. Wieże i stopniowe kopuły nad świątynią zwieńczone makówkami i cebulkami z ornamentalnie

and worked there as a teacher. The self-supported tower and the three-stage square cupolas are topped with small onion domes and forged crosses. The roof of the building and tower are covered with shingles; the wood log building and the 2 top floors of the tower are clad with wooden planks and strips. The iconostasis and the altar are of wooden polychrome architecture, with 4 rows of icons and a tsar door, dated to the 2nd half of the 18th century. On an altar decorated with a folk rococo ornament, there is a cabinet-style shrine and a “Crucifixion” icon.

Dormition of the Mother of God Tserkva, Hunkovce
(District of Svidník)

A wood log three-room church on a low stone wall base, consecrated to the **Protection of the Most Holy Mother of God, in Hunkovce** was built at the end of the 18th century. The turrets and the stepped cupolas above the shrine, topped with poppy heads and onion domes with ornamentally designed crosses, are covered by shingles. The iconostasis and other original interior decorations are missing. In that church, religious services are no longer held and it only serves for display purposes.

Protection of the Most Holy Mother of God Tserkva, Nižný Komárnik
(District of Svidník)

The **Protection of the Most Holy Mother of God Tserkva in Nižný Komárnik** was built according to a design by an architect Sichinsky in 1938. The single-nave wood log

rozwiązanymi krzyżami, pokryte gontem. Ikonostas i pozostałe pierwotne zdobienie wnętrza brakują. W świątyni tej już nie odbywają się nabożeństwa i służy do celów wystawienniczych.

Cerkiew pw. Opieki Najświętszej Bogurodzicy, Niżny Komárník (pow. Svidník)

Według projektu architekta Sičinskiego została pobudowana w 1938 r. Cerkiew pw. Opieki Najświętszej Bogurodzicy w Niżnim Komárníku. Budowla zrębowa o jednej nawie pobudowana na wyższej podmurówce ma dyspozycyjnie i materiałowo powtarzany typ o trzech przestrzeniach. Nad nawą ośmiokątna kopuła. Na kopułach iglicowe wieżyczki. Swoim ufor-

building, built on a higher base wall, has a repetitive three-room layout and material workmanship. Above the nave, there is an octagonal cupola. On the cupolas, there are spiked turrets. By its external shape, it differs from the Lemko historical landmarks of this kind and it has characteristic features of the Boyko sacral folk architecture. The iconostasis is imported. Since it was not made for this building, apostles and prophets were secondarily placed in the cupola.

St. Kozma and Damian Tserkva, Vyšný Komárník (District of Svidník)

The St. Kozma and Damian Tserkva was originally built in around the mid-18th century and was pre-

lemkovských pamiatok tohto druhu a má charakteristické črty bojkovskej sakrálnej ľudovej architektúry. Ikonostas je dovezený. Nakoľko nebol vyhotovený pre tento objekt, apoštoli a proroci boli sekundárne umiestnení v kupole.

Cerkva sv. Kozmu a Damiána, Vyšný Komárník (okr. Svidník)

Pôvodne bola cerkva sv. Kozmu a Damiána postavená okolo polovice 18. stor. a zachovala sa do 20-tych rokov 20. stor. Na jej miesto bola v roku 1924 postavená druhá drevená cerkva. Cerkva je trojdielnej zrubovej konštrukcie s tromi vežami a tromi kovovými krížmi. Stavba je typická vysokými oknami v lodi a vo svätyni.

Cerkva svätého vmč. Dimitrija Solúnskeho, Medvedie (okr. Svidník)

Cerkva sv. vmč. Dimitrija Solúnskeho je z r. 1903. Má zaujímavú netypickú konštrukciu. Je to trojdielna stavba s krátkou svätyniou, širokou a vysokou loďou, v ktorej sú v dvoch úrovniach tri okná. Nevidanou skutočnosťou v karpatských cerkvách je podpivničená veža. Zaujímavá je drevená konštrukcia ikonostasu z obdobia výstavby chrámu.

mowaniem zewnętrznym różni się od innych łemkowskich zabytków tego rodzaju i posiada charakterystyczne cechy bojkovskiej sakralnej architektury ludowej. Ikonostas importowany. Ponieważ nie był sporządzony dla tego obiektu, apostołowie i prorocy zostały sekundarnie ustawieni do kopuły.

Cerkiew pw. św. Kosmy i Damiana, Wyšný Komárník (pow. Svidník)

Pierwotnie Cerkiew pw. św. Kosmy i Damiana pobudowano około połowy XVIII w. i zachowała się do 20-tych lat XX w. W jej miejscu została pobudowana w 1924 r. druga drewniana cerkiew. Cerkiew zrębowej konstrukcji o trzech przestrzeniach z trzema wieżami i trzema kutymi krzyżami. Budowla typowa przez wysokie okna w nawie i prezbiterium.

Cerkiew pw. św. Wmcz. Dimitrija Solúnskeho, Medvedie (pow. Svidník)

Cerkiew pw. św. wmcz. Dimitrija Solúnskeho z 1903 r. posiada interesującą nietypową konstrukcję. To budowla o trzech przestrzeniach z krótką świątynią, szeroką i wysoką nawą, w której w dwu rzędach trzy okna. Niespotykaną rzeczywistością w cerkwiach karpaccich jest wieża podpivniczona. Interesująca drewniana konstrukcja ikonostasu z okresu budowy świątyni.

served until the 1920s. In 1924, the second wooden tserkva was built in its place. The tserkva is of a three-section wood log design with three turrets and three metal crosses. The structure is non-typical, with high windows in the nave and in the shrine.

Saint Demetrius of Salonica Tserkva, Medvedie (District of Svidník)

The St. Demetrius of Salonica Tserkva, dated to 1903, has an interesting non-typical design. It is a three-section structure with a short shrine, a wide and high nave, in which there are three windows at two levels. A tower above a cellar is an unseen feature of Carpathian tserkvas. The wooden structure of the iconostasis from the period of the construction of the church is also interesting.

**Cerkva sv. Paraskievy, Potoky
(okr. Stropkov)**

Drevený chrám sv. Paraskievy v Potokoch bol postavený v roku 1773. Trojdielna drevená zrubová stavba sa skladá z oltárnej miestnosti, hlavnej lode a podvežia. Prekrytá je valbovou šindľovou strechou. Nad vežou a strechou sú barokové cibulky pokryté šindľom, ktoré sú ukončené dekoratívne kovaným železným krížom. Cerkva

**Cerkiew pw. św. Paraskewy,
Potoky
(pow. Stropkov)**

Drewniana Cerkiew pw. św. Paraskewy w Potokoch została pobudowana w 1773 r. Zrębowa budowla o trzech przestrzeniach składa się z przestrzeni ołtarzu, głównej nawy i przestrzeni pod wieżą. Przykryta dachem gontowym. Nad wieżą i dachem są barokowe cebulki pokryte gontem, które są zwieńczone

**St. Paraskieva Tserkva, Potoky
(District of Stropkov)**

The wooden St. Paraskieva Tserkva in Potoky was built in 1773. The three-section wood log building consists of an altar room, the main nave, and the sub-tower room. It is covered by a hipped shingle roof. Above the tower and the roof, there are small Baroque onion domes, covered with shingles, topped with decoratively forged iron crosses.

je ohradená nízkym kamenným múrom. Pri chráme je novšia drevená zvonica stĺpovej konštrukcie. Na zvonici je zvon z roku 1839 so signatúrou Pavla Šnitca. Vo vnútri chrámu sa zachovali fragmenty nástennej maľby prevažne s rastlinným ornamentom. Dominantou chrámu je ikonostas z roku 1773, drevená trojradová architektúra uprostred s cárskymi dverami zdobená bohatou drevorezbou, ktorá je pestro polychrómovaná. Pozornosť

**Cerkva stretnutia Pána so
Simeonom, Kožany
(okr. Bardejov)**

Trojprstorový typ sakrálnej stavby so štvorcovou svätyňou a loďou v Kožanoch je zasvätený sviatku Stretnutie Pána so Simeonom. Pochádza z konca 17. storočia. V in-

kutým železným krížom. Cerkiew ogrodzona niskim kamiennym murem. Obok cerkwi nowsza drewniana dzwonnica słupkowej konstrukcji. W dzwonnicy dzwon z 1839 r. z sygnaturą Pavla Šnitca. Wewnątrz cerkwi zachowały się fragmenty malowidła ściennego, przeważnie z ornamentami roślinnymi. Dominantą świątyni jest ikonostas z 1773 r., drewniana trzyrzędowa architektura pośrodku z wrotami carskimi dekorowana bogatym drzeworytem z różnobarwną polichromią. Uwagę zwiedzających przyciągają kolejne ikony, drewniane świeczniki i inne liturgiczne przedmioty.

**Cerkiew pw. Spotkania Pana
z Simeonem, Kožany
(pow. Bardejów)**

Trójdzielny przestrzenny typ sakralnej budowli z kwadratowym

The tserkva is fenced off by a low stone wall. At the tserkva, there is a newer wooden belfry of a column design. In the belfry, there is a bell dated to 1839, with a signature of Pavlo Šnitc. Inside the tserkva, fragments of wall painting, mostly with a plant ornament, have been preserved. The iconostas dated to 1773 and the wooden three-row architecture in the middle with a tsar door, decorated with rich wood carving, which is diversely polychromed, are the dominant features of the church. Other icons, wooden candlesticks and other liturgical objects attract attention of the visitors.

**Meeting of the Lord with Simeon
Tserkva, Kožany
(District of Bardejov)**

The three-room type of a sacral structure with a square shrine and nave in Kožany is consecrated to

teriéri je zachovaný bohatý súbor vzácných nástenných malieb s výjavmi zo Starého a Nového zákona z rokov 1793-1797. Do biblických tém sú zakomponované charakteristické problémy života miestnych obyvateľov.

Cerkva sv. Kozmu a Damiána, Lukov - Venécia (okr. Bardejov)

Na kamennej podmurovke stojí v obci **Lukov** zrubová trojpriestorová **cerkva sv. Kozmu a Damiána** z rokov 1708-1709. Ako jediná na Slovensku je podpivničená. Hlavné časti objektu sú ukončené tromi vežami s originálne profilovanými kovovými krížmi. Vnútorňá výzdoba je prevažne baroková z 18. stor., ale sú tu aj vzácne ikony zo 16. a 17. stor. Najhodnotnejšou časťou výzdoby je ikonostas, ktorého spodná časť je z roku 1736 a horná z druhej polovice 18. stor. Je koncipovaný podľa ikonografických zásad, ale jeho autor zvýraznil

prezbiterium i nawą w **Kožanoch** pw. Spotkania Pana z Symeonem. Pochodzi z końca XVII w. We wnętrzu jest zachowana bogata kolekcja cennych malowideł ściennych z motywami z Starego i Nowego Testamentu z lat 1793 – 1797.

Cerkiew pw. św. Kosmy i Damiana, Lukov – Venécia (pow. Bardejów)

Na kamiennej podmurówce stoi w miejscowości **Lukov** zrębowa trójdzielna **cerkiew pw. św. Kosmy i Damiana** z lat 1708 – 1709. Jest jedynym kościołem na Słowacji z piwnicą. Główne części obiektu zakończone trzema wieżami z oryginalnie profilowanymi krzyżami metalowymi. Zdobienie wnętrz przeważnie barokowe z XVIII w., ale są tu również cenne ikony z XVI i XVII w. Najbardziej wartościowa część to ikonostas, którego niższa część pochodzi z 1736 r. i wyższa z drugiej połowy XVIII w. Koncipowany jest wg zasad ikono-

the Holiday of the Meeting of the Lord with Simeon. It is dated to the end of the 17th century. In the interior, there is a preserved rich set of precious wall paintings with scenes from the Old and New Testaments, dated to 1793-1797. Characteristic issues of the lives of the local population are incorporated into the biblical themes.

St. Kozma and Damian Tserkva, Lukov – Venécia (District of Bardejov)

In the village of **Lukov**, on a stone base wall, stands a wood log three-room **St. Kozma and Damian Tserkva**, dated to 1708-1709. As the only one in Slovakia, it has a cellar below it. The main parts of the building are topped with 3 turrets with originally profiled metal crosses. The indoor decoration is mostly Baroque, dated to the 18th century, but there are also precious icons from the 16th and 17th centuries. The most valuable part of the

strednú časť s postavami apoštolov s centrálnym obrazom Krista Veľkňaza.

Cerkva sv. Lukáša evanjelistu, Tročany (okr. Bardejov)

Gréckokatolícka zrubová **cerkva sv. Lukáša evanjelistu v Tročanoch** je trojpriestorová s dvomi vežami na kamennej podmurovke a bola postavená v roku 1739. Vnútorňá výzdoba je rôznorodá. Ikonostas je zostavený z niekoľkých častí. V miestnom rade sú vzácne ikony maľované temperou na dreve a sú z konca 17. stor. Interiér dotvára súbor ikon maľovaných na plátne a obrazy ikonografického typu Bo-

graficznych, ale jego autor podkreślił środkową część z postaciami apostołów z centralnym obrazem Chrystusa Nauczyciela.

Cerkiew pw. św. Łukasza Ewangelisty, Tročany (pow. Bardejów)

Grekokatolícka zrębowa **Cerkiew pw. św. Łukasza Ewangelisty w Tročanoch** jest trójdzielna o dwóch wieżach na kamiennej podmurówce i została pobudowana w 1739 r. Zdobienie wnętrza rozmaite. Ikonostas pozostaje z kilka części. W miejscowym rzędzie są bezcenne ikony malowane temperą na drewnie i są z końca XVII w. Wnętrze wykończone przez zbiór

decoration is the iconostasis, whose bottom part is dated to 1736 and the upper one to the mid-18th century. It is designed according to the iconographic rules, but its author emphasised its central part, with the figures of apostles, with the central painting of Christ the High Priest.

St. Lucas the Evangelist Tserkva, Tročany (District of Bardejov)

The wood log Greek Catholic **St. Lucas the Evangelist Tserkva** in Tročany is a three-room one with two turrets on a stone base wall, built in 1739. Its indoor decoration is diverse. The iconostasis is built from several parts. In a row,

horodičky Hodegétrie namaľované v priebehu 17. až 19. stor.

Cerkva Ochrany Presvätej Bohorodičky, Jedlinka (okr. Bardejov)

Cerkva ochrany Panny Márie v Jedlinke má štvorcovú svätyňu, loď a babiniec, ktorý je rovnako široký ako zrub lode. Stavba so stupňovitým trojvežím bola postavená v roku 1763. V chráme je zachovaný takmer celý pôvodný interiér a ikony zo staršieho barokového ikonostasu z roku 1744. Ikony sú bohato zlatené a polychrómované. Rokokový ikonostas z čias výstavby chrámu patrí medzi najväčšie a najkompletnejšie na Slovensku.

ikon malovaných na plótnie i obrazy ikonografického typu Bogurodzicy Hodegetrii namaľované v období XVII až XIX w.

Cerkiew pw. Opieki Najświętszej Bogurodzicy, Jedlinka (pow. Bardejów)

Cerkiew pw. Opieki Najświętszej Bogurodzicy w Jedlince posiada kwadratowe prezbiterium, nawę i babiniec, który jest podobnie szeroki jak zrub nawy. Budowla o trzech stopniowych wieżach została pobudowana w 1763 r. W cerkwi jest zachowany prawie cały pierwotny interieur i ikony ze starszego barokowego ikonostasu z 1744 r. Ikony bogato złożone i z polichromią. Rokokowy ikonostas

there are precious icons, painted with tempera on wood, and they are dated to the end of the 17th century. The interior is completed with a set of icons, painted on canvas, and pictures of the iconographic type of Hodegetria the Mother of God, painted between the 17th and 19th centuries.

Protection of Our Most Holy Mother of God Tserkva, Jedlinka (District of Bardejov)

The Protection of Our Most Holy Mother of God Tserkva in Jedlinka has a square shrine, nave, and babinets, which is wide equally to the nave log structure. The structure with stepped three turrets was built in 1763. Almost the whole original

Cerkva sv. Michala archanjela, Frička (okr. Bardejov)

Zrubová, trojpriestorová gréckokatolícka cerkva sv. Michala Archanjela vo Fričke bola postavená v 18. stor., prestavaná v roku 1829. Vnútorná výzdoba je prevažne z 19. a 20. stor. a zo staršieho obdobia pochádza len niekoľko ikon. Ikonostas je zostavený z ikon z dvoch časových období. Časť je z obdobia výstavby chrámu, doplnená obrazmi z konca 19. stor. pri prestavbe chrámu. Zachovali sa tu výjavy namaľované na predele pod hlavnými ikonami z 18 stor.

z okresu budovania svätyňi nalezajú do najbárdziej cenných i kompletových na Slovacji.

Cerkiew pw. św. Michała Archanioła, Frička (pow. Bardejów)

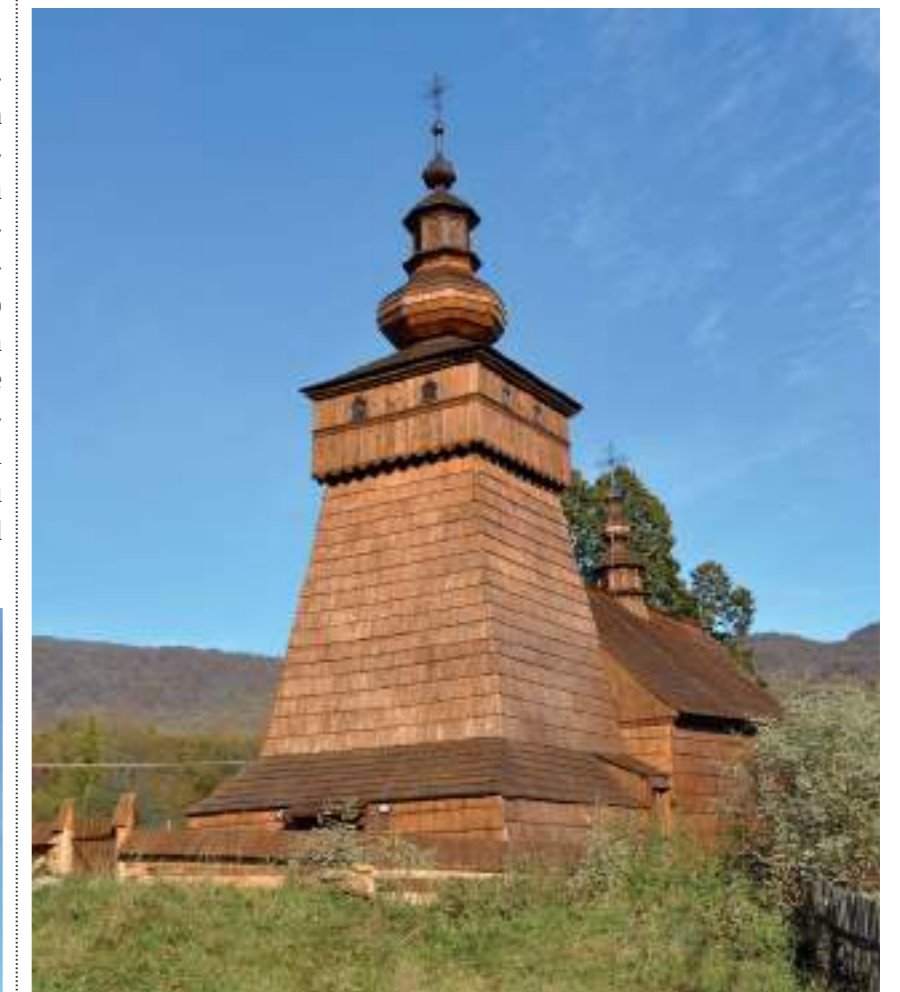
Zrubowa o trzech pomieszczeniach grekokatolícka Cerkiew pw. św. Michała Archanioła w Fričke została pobudowana w XVIII w., przebudowana w 1829 r. Zdobienie wnętrza przeważnie z XIX a XX w. a z okresu starszego pochodzi tylko parę ikon. Ikonostas pozostaje z ikon z dwóch okresów. Część z czasów budowy świątyni, uzupełniona obrazami z końca XIX w. przy przebudowie świątyni. Zachowały się tu sceny namalowane na przedziale poniżej ikon głównych z XVIII w.

interior of the tserkva and icons from an older Baroque iconostasis, dated to 1744 have been preserved. The icons are richly gold-plated and polychrome.

The Rococo iconostasis from the times of the construction of the church ranks among the most precious and most complete ones in Slovakia.

St. Michael the Archangel Tserkva, Frička (District of Bardejov)

The wood log three-room Greek Catholic St. Michael the Archangel Tserkva in Frička was built in the 18th century and was rebuilt 1829. The indoor decoration is mostly dated to the 19th and 20th centuries and only several icons are

**Cerkva sv. Lukáša evanjelistu,
Krivé
(okr. Bardejov)**

Na mieste staršieho objektu v obci **Krivé** bola v roku 1826 postavená zrubová trojpriestorová **gréckokatolícka cerkva svätého Lukáša**. Pri radikálnej prestavbe bola urobená nová sedlová strecha, čím sa stratila trojvežatosť, typická pre lemkovské stavby tejto oblasti. Interiér tvoria pamiatky prevažne z čias výstavby chrámu a zachovalo sa niekoľko hodnotných ikon zo staršieho objektu z konca 16. stor. Aj ikonostas tvoria vzácne ikony z rôznych časových období 17. a 18. stor. s dvoma kráľovskými dverami. Návštevníkov pútajú ďalšie ikony, drevené svietniky a iné bohoslužobné predmety.

**Cerkiew pw. św. Łukasza
ewangelisty, Krivé
(pow. Bardejów)**

W miejscu starszego obiektu w miejscowości **Krivé** została pobudowana w 1826 r. zrubowa o trzech pomieszczeniach **grekokatolícka Cerkiew pw. św. Łukasza**. Podczas radykalnej przebudowy powstał nowy ukośny dach, takim czynom zniknęły trzy wieże, charakterystyczne dla budowli lemkowych na tych obszarach. Wnętrze tworzą zabytki przeważnie z czasów budowy świątyni i pozostało tylko kilka cennych ikon z starszego obiektu z końca XVI w. Również ikonostas pozostaje z cennych ikon z różnych okresów XVII a XVIII w. z dwoma wrotami carskimi.

dated to an older period. The iconostasis is composed of icons from two time periods. A part is from the period of the construction of the shrine, with paintings dated to the end of the 19th century, added during the rebuilding of the shrine. Scenes painted on the separation below the main icons, dated to the 18th century, have been preserved.

**St. Lucas the Evangelist Tserkva,
Krivé
(District of Bardejov)**

In the place of an older building in the village of **Krivé**, a wood log three-room **Greek Catholic St. Lucas Tserkva** was built in 1826. In a radical rebuilding, a new gable roof was made, by which it lost the three-tower character, typical for Lemko buildings in that area. The interior is made by artefacts mostly from the time of the building of the church and several valuable icons from an older building, dated to the 16th century, have been preserved. The iconostasis, too, is made by precious icons from different time periods of the 17th and 18th centuries, with two royal doors.

Skansen vo Svidníku

Skanzen je jednou z troch expozícií Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku, ktoré patria pod Slovenské národné múzeum v Bratislave. Na rozlohe 11 hektárov sa tu nachádza národopisná expozícia múzea v prírode, kde je umiestnených 50 objektov, z toho 11 obytných domov, v ktorých je inštalovaný typický ľudový nábytok, domáci inventár, tradičné pracovné náradie a ukážky ľudového umenia.

Okrem hlavných typov obydli sú v expozícii zastúpené všetky druhy tradičných hospodárskych budov: stodoly, chlievy, sýpky, senníky, pivnice, studne a ďalšie menšie stavby. Tieto objekty sú využité na inštaláciu tradičného poľnohospodárskeho náradia (rôznych typov

Skansen w Svidniku

Skanzen to jedna z trzech ekspozycji Muzeum Kultury Ukraińskiej w Svidniku, które jest częścią Słowackiego Muzeum Narodowego w Bratisławie. Na powierzchni 11 ha znajduje się tu ekspozycja etnograficzna w plenerze, gdzie umieszczono 50 budynków, w tym

Open-air museum in Svidník

The open-air museum is one of the 3 displays of the Museum of Ukrainian Culture in Svidník, which belongs to the Slovak National Museum in Bratislava. In an area of 11 hectares, there is a national history display of the museum in nature, where 50 objects are placed, 11 of them residential houses, in which typical folk furniture, home inventory, traditional work tools and examples of folk art are installed.

Besides traditional types of dwellings on the display, all types of traditional farming buildings are represented: barns, pigsties, granaries, haylofts, cellars, wells, and other smaller structures. Those objects are used for the installation of traditional agricultural tools (vari-

vozov, pluhov, brán, košov na obilie a iného rozmanitého náčinia).

Technicko-priemyselné objekty reprezentuje vodný mlyn z obce Bogliarka, vodná píla a stupy z obce Livov a ďalšie menšie objekty. Sú umiestnené pozdĺž poto-

11 domów mieszkalnych, w których są zainstalowane typowe meble ludowe, inwentarz domowy, tradycyjne narzędzia pracy oraz pokazy sztuki ludowej.

Oprócz głównych rodzajów mieszkań są reprezentowane na

ous types of carts, ploughs, harrows, grain baskets, and other diverse tools).

Technical and industrial objects are represented by a wooden mill from the village of Bogliarka, a water-powered sawmill, water-

ka, kde majú všetky nevyhnutné podmienky na demonštrovanie ich činnosti. Ďalšími pamiatkami sú požiarňa zbrojnica z obce Nižné Repaše z prvej polovice 20. stor., drevená zrubová škola z obce Kurov z roku 1928 a sezónne obydlia. Atraktívne prostredie s možnosťou občerstvenia poskytuje tradičná zájazdová (furmanská) krčma s vozárňou zo začiatku 19. stor.

Súčasťou svidníckeho skanzenu je cerkva premiestnená z Novej Polianky, postavená v roku 1766 a zasvätená svätej Paraskieve. V roku 1961 bola po deštrukcii rozobratá a podľa presnej dokumentácie obnovená. Je to typický lemkovský variant trojdielných a trojvežových zrubových chrámov. Cerkva po vysviacke v roku 1993 je funkčná a konajú sa v nej príležitostné bohoslužby. Steny pôvodného inte-

wystawie wszystkie rodzaje tradycyjnych budynków gospodarczych: stodoły, stajnie, spiżarnie, szopy, piwnice, studnie i inne mniejsze budynki. Obiekty te wykorzystano do instalacji tradycyjnych narzędzi rolniczych (różnego rodzaju wozy, pługi, bramy, koszy na ziarno i inne narzędzia).

Budynki techniczne i przemysłowe reprezentują młyn wodny z miejscowości Bogliarka, piła wodna z wsi Livov i inne mniejsze objekty. Są one zlokalizowane wzdłuż potoku, gdzie są wszystkie niezbędne warunki wymagane do pokazania ich działalności. Inne godne uwagi zabytki to strażnica z miejscowości Niżné Repaše z pierwszej połowy XX w., drewniana zrubowa szkoła z miejscowości Kurov z 1928 r. i także sezonowe mieszkania. Atrakcyjne

powered hammers from the village of Livov, and other smaller objects. They are deployed along a stream, where there are all essential conditions for demonstrating their operation. Other landmarks include a fire station from the village of Nižné Repaše, dated to the first half of the 20th century, a wood log school from the village of Kurov, dated to 1928, and seasonal dwellings. An attractive environment, with the possibility of refreshment, is pro-

riéru boli dekorované nástennými maľbami. Ikonostas, ktorý oddeľuje loď od svätyne je z 18. stor. Do chrámu bol umiestnený dodatočne.

Komplex usadlostí vzájomne pospájaných komunikačnou sieťou vytvára vhodnú príležitosť na celkové poznanie života a kultúry potomkov valašskej kolonizácie, ako aj na oddych v atraktívnom prostredí tradičnej miestnej dediny s možnosťou občerstvenia vo furmanskej krčme.

środowisko z możliwością poczęstunku zapewnia tradycyjna karczma zajazdowa (furmańska) z zajezdnią powozem z początku XX w.

Częścią skansenu svidnickiego jest cerkiew przesunięta z Novej Polianky, została pobudowana w 1766 r. pw. św. Paraskewy. W 1961 r. po destrukcji rozebrana i według dokładnej dokumentacji odnowiona. To typowy łemkowski wariant świątyni zrębowych o trzech przestroniach i z trzema wieżami. Cerkiew po konsekracji w 1993 r. jest czynna i odbywają się w niej nabożeństwa okazyjne. Ściany pierwotnego wnętrza zostały dekorowane malowidłami ściennymi. Ikonostas, który oddziela nawę od prezbiterium pochodzi z XVIII w., został do świątyni umieszczony później.

Kompleks budynków wzajemnie połączonych siecią komunikacyjną stwarza wygodną okazję do całkowitego zapoznania się z życiem i kulturą potomków kolonizacji wołoskiej, oraz do wypoczynku w atrakcyjnej okolicy tradycyjnej miejscowej wsi z możliwością poczęstunku w karczmie furmańskiej.

vided by a furhmann (wagoner) pub, with a wagon shelter, dated to the 19th century.

Part of the Svidník Open-Air Museum is also a tserkva, relocated from Nová Polianka, built in 1766 and consecrated to Saint Paraskieva. In 1961, after its destruction, it was disassembled and restored according to the exact documentation. It is a typical Lemko variant of three-section and three-tower wood log churches. The walls of the original interior were decorated with wall paintings. The iconostasis, which separates the nave from the shrine, is dated to the 18th century and it was placed into the church additionally.

The complex of settlements, mutually interconnected with a road network, creates a suitable opportunity for the overall learning about the life and culture of the descendants of the Vlach colonization, as well as relaxation in an attractive environment of the local village, with the possibility of refreshment in the fuhrmann's pub.

Skansen - múzeum ľudovej architektúry v Bardejovských Kúpeľoch

Šarišské múzeum Bardejov, jedno z najstarších múzeí na Slovensku, sa rozsahom svojich zbierok a výsledkami odbornej práce zaraďuje medzi najvýznamnejšie múzeá Slovenska. Bolo sprístupnené v roku 1965. V súčasnosti dokumentuje historické, prírodné a spoločenské pomery regiónu Horného Šariša a spravuje vyše 700 000 zbierkových predmetov. Celoslovenskú pôsobnosť má v oblasti dokumentácie ikonopisnej tvorby východného obradu. Expozícia Ikony je jedinou samostatnou špecializovanou expozíciou ikonopisných pamiatok východného obradu na Slovensku. Prezentuje ikony - maľby na dreve

Skansen – Muzeum Architektury Ludowej w Bardejowie-Zdroju

Muzeum Szaryszkie Bardejov oraz wynikami pracy zawodowej należy do najważniejszych i do najstarszych muzeów na Słowacji. Zostało otwarte w 1965 r. Obecnie dokumentuje historyczne, przyrodnicze i społeczne warunki życia regionu Górnego Szaryszu i w zbiorach posiada ponad 700 000 przedmiotów. Ogólnie słowacki zasięg ma w zakresie twórczości ikonograficznej obrządku wschodniego. Ekspozycja pt. „Ikony” to jedyna specjalistyczna wystawa zabytków ikonograficznych obrządku wschodniego na Słowacji. Prezentuje ikony – malowidła na drewnie i na płótnie – od XVI do połowy XIX w.

Open-air Museum of Folk Architecture in Bardejovské Kúpele

The Šariš Museum in Bardejov, with the range of its collections and the results of its professional work, ranks among the oldest museums in Slovakia. It was open for the public in 1965. It currently documents historical, natural and social situation of the region of Upper Šariš and manages more than 700,000 collection items. It has the nationwide scope in the area of documentation of Eastern Rite icon painting. The icon display is the only separate specialised display of icon painting artefacts of the Eastern Rite in Slovakia. It presents icons – paintings on wood and canvas – from the 16th century to the mid-19th century.

Wysunięta ekspozycja Skansen – Muzeum Architektury Ludowej w Bardejowie-Zdroju zajmuje powierzchnię 1,5 ha i w parku etnograficznym umieszczono 24 obiekty obiektów, które przedstawiają kulturę ludową i budownictwo słowackiej i rusińskiej populacji żyjącej w regionie Górnego Szaryszu i Północnego Zemplina. Wystawa etnograficzna w Bardejowie-Zdroju prezentuje stroje, produkcję domową i wyroby rzemieślników ludowych, sakralną sztukę ludową taką jak rzeźby i malowidła na szkle.

Znajdują się tutaj cztery typy budowli pochodzących z XIX i XX w. i typowo należą do budowli drewnianych karpacciego typu. Znajdują się tutaj również mieszkalne domy zrębowe i różne budynki gospodarcze (stodoły, obory, spiżarnie,

a na płótnie - od 16. stor. do połowicy 19. stor.

Vysunutá expozícia Skansen - múzeum ľudovej architektúry v Bardejovských Kúpeľoch sa rozprestiera na ploche 1,5 ha. V etnoparku je rozmiestnených 24 expozíčných objektov, ktoré prezentujú ľudovú kultúru a staviteľstvo slovenského a rusínskeho obyvateľstva, žijúceho v regióne Horného Šariša a Severného Zemplína. Národopisná expozícia v Bardejovských Kúpeľoch prezentuje kroje, domácu výrobu a výrobky ľudových remeselníkov, sakrálne ľudov-

kuźnie, suszarnie owoców, chlewnie, pasieki itp.); budynki techniczne – unikalny sprzęt wiertniczy do produkcji drewnianych rur wodociagowych napędzanych przez wodę z XVIII w. i wyposażenie techniczne dla domowej produkcji płótna – tarka do prania z Livova, która służyła do przeróbki tkaniny wełnianej do gęstego płótna, część z 1888 r. i część z 1948 r.

W skansenie znajdują się budowle sakralne:

Drewniana Cerkiew Trzech hierarchów z miejscowości Zboj z 1766 r. przesunięta do Bardejo-

The detached display of the Open-Air Museum – Museum of Folk Architecture in Bardejovské Kúpele spreads in an area of 1.5 hectares and, in an ethnopark, 24 display objects are deployed, presenting the folk culture and construction skills of the Slovak and Rusyn population living in the regions of Upper Šariš and Northern Zemplín. The natural history display in Bardejovské Kúpele presents folk costumes, home production and products of folk craftsmen, and sacral folk art, such as sculptures and glass paintings.

There are 4 types of represented structures, dated to the 19th and 20th centuries, and, by type, they belong to wooden structures of the Carpathian type. There are residential wood log houses and various farm structures (granaries, barns, a well,

a smith's workshop, a fruit dryer, pigsties, bee hives, etc); technical structures – a unique water-powered drilling machine for the production of wooden water pipes, dated to the 18th century, and technical equipment for home production of fabric – valkha from Livov, which was used for the processing of wool fibre into thick fabric, partly from 1888 and partly from 1948.

In the open-air museum, the following sacral buildings are presented:

A wooden Three Hierarchs' Tserkva from the village of Zboj,

vé umenie ako plastiky a maľby na skle.

Sú tu zastúpené štyri druhy stavieb pochádzajúce z 19. a 20. stor. Typovo sa radia ku dreveným stavbám karpatského typu. Nachádzajú sa tu obytné zrubové domy a rôzne hospodárske stavby (sýpky, sypance, stodoly, studňa, kováčska dielňa, sušiareň ovocia, chlievy, včelíny a iné); technické stavby - unikátne vrtné zariadenie na výrobu drevených vodovodných rúr na vodný pohon z 18. stor. a technické zariadenie na domácku výrobu súkna - valcha z Livova, ktorá slúžila na spracovanie vlnenej tkaniny do hustého súkna, časť z roku 1888 a časť z roku 1948.

V skanzene sú zastúpené sakrálne stavby:

Drevená cerkva sv. Mikuláša z dediny Zboj z roku 1766 bola prevezená do Bardejovských Kúpeľov v roku 1967. Predstavuje trojdielnu zrubovú stavbu s trojvežím. Súčasťou je pôvodný kompletný rokokový ikonostas a ikony prevezené spolu s chrámom.

Chrám Ochrany Bohorodičky bol postavený v roku 1730 v obci Mikulášova, v roku 1931 bol premiestnený do Bardejovských Kúpeľov. Ide o trojdielnu zrubovú stavbu so štvorcovou svätyňou. Je jedným z mála cerkvi v regióne s pomalovaným exteriérom. Na veži sú namalované dekoratívne hodiny.

V areáli skanzenu je umiestnená zvonica s brámkou z Nižného Orlika z roku 1763, zvonica z Nemcoviec a Kaplnka sv. Jána Nepomuckého z druhej polovice 18. stor..

wa-Zdroju w 1967 r. Przedstawia budowle zrębową o trzech przestrzeniach z trzema wieżami. Częścią jest pierwotny kompletny rokokowy ikonostas i ikony przesunięte wraz z świątynią.

Świątynia pw. Opieki Najświętszej Bogurodzicy została pobudowana w 1730 r. w miejscowości Mikulášova, w 1931 r. przesunięta do Bardejowa-Zdroju. To budowla zrębowa o trzech przestrzeniach z kwadratowym prezbiterium. Jest jedną z niewiele cerkwi w regionie z pomalowanym wnętrzem. Na wieży namalowany dekoracyjny zegar.

Na terenie skansenu znajduje się dzwonnica z bramą z Nižného Orlika z 1763 r., dzwonnica z Nemcovce i Kapliczka św. Jána Nepomuckého z drugiej połowy XVIII w..

dated to 1766, was transferred to the Bardejov Spa in 1967. It presents a three-section wood log building with three turrets. Part of it is an original complete Rococo iconostasis and icons, moved together with the church.

The Protection of the Mother of God Tserkva was built in 1730 in the village of Mikulášová; it was moved to the Bardejov Spa in 1931. It is a three-section wood log building with a square shrine. It is one of a few tserkvas in the region with a painted exterior. A decorative clock is painted on the tower.

On the site of the open-air museum, a belfry with a small gate from Nižný Orlík, dated to 1763, a belfry from Nemcovce, and a St. John of Nepomuk Chapel, dated to the mid-18th century, are placed.

Charakteristické remeslá a ich produkty spojené s valašskou kultúrou

Pastierska kultúra spočíva v jedinečnom prepojení hospodárskych, ekonomických, právnych a kultúrnych oblastí. Okrem každodenných pracovných povinností využívali pastieri čas oddychu a zim-

né obdobie na zhotovovanie rôznych predmetov. Pastierske umenie vzniklo na základe pevného vzťahu medzi pastierom a prírodným prostredím. Každý umelecký prejav spĺňal vždy aj praktickú účelnosť. Umelecké stvárnenie a výzdoba sa prejavovala na všetkých hmotných

Charakterystyczne rzemiosła i ich produkty związane z kulturą wołoską

Kultúra pasterska opiera się na wyjątkowym połączeniu stref gospodarczych, ekonomicznych, prawnych i kulturowych. Oprócz codziennych obowiązków związanych z pracą, pasterzy korzystali z czasu wolnego i okresu zimowego do robienia różnych przedmiotów. Sztuka pasterska powstała w oparciu o silny związek między pasterzem i środowiskiem naturalnym. Każda artystyczna ekspresja zawsze służyła celom praktycznym. Artystyczne kreowanie i dekoracja znalazły odzwierciedlenie we wszystkich przedmiotach materialnych używanych codziennie przez

Characteristic crafts and their products connected with Vlach culture

The pastoral culture lies in the unique interconnection of economic, legal, and cultural areas. Besides everyday work obligations, pastoralists used the time of resting and the winter time for making various objects. The pastoralist art was created on the basis of a strong relation between the pastoralist and the natural environment. Each artistic expression always also fulfilled a practical

predmetoch, ktoré pastieri denne používali. Bol to interiér koliby, zdobenie drevených nádob a pomôcok pri spracovaní mliečnych výrobkov, ako sú črpáky, lyžice, soľničky. Zdobili sa pastierske palice, valašky, biče. Sami si vyšívali vlnené kapsy drevenou ihlou. Z voľej kože si šili obuv - krpce. Kožené opasky si zdobili vybijaním cvokmi, retiazkami (Zámečníková, 2008).

pasterzy. Było to wewnątrz koliby, zdobienie drewnianych naczyń pomocników i pomocnicy przy przetwarzaniu produktów mlecznych, takich jak czerpaki, łyżki, solniczki. Ozdobiono pale pasterskie, ciupagi, bicze. Sami haftowali swoje wełniane kieszenie drewnianą igłą. Ze skóry wola szyli obuwie – krpce. Paski skórzane zostały ozdobione poprzez wybijanie ćwieków, łańcuszki (Zámečníková, 2008).

purpose. Artistic shaping and decoration showed on all material objects pastoralists used on a daily basis. They included the interior of the log cabin, decoration of wooden containers, and aids for the processing of milk products, such as črpáky (wood-

en mugs), spoons, and salt shakers. They decorated shepherd's sticks, valaškas and whips. They themselves embroidered wool bags with a wooden needle. They sew footwear – krpce (leather shoes). They decorated leather belts with studs and small chains (Zámečníková, 2008).

Ludové piesne, muzika a tance rusínskeho etnika žijúceho v pohraničnom regióne

Ludové piesne sú významným prejavom duchovného života každého národa, vznikali od najstarších čias a pri rôznych príležitostiach. Ludová pieseň je druh piesne, ktorá je výtvorom neznámeho kolektívneho autora a zachovala sa ústnym podaním. Obsahom a melódiou ľudová pieseň vyjadruje city, nálady, myšlienky a túžby ľudí. Patrí medzi najstarší druh lyriky. Poznáme niekoľko druhov ľudových piesní: uspávanky, ľúbostné, zbojnícke, pracovné (pastierske, valašské...), obradové, regrútske a vojenské, žartovné. Ludové piesne sú zväčša lyrické a stali sa základom pre umelú poéziu.

Dôležité udalosti z minulosti skúmaného regiónu sú obsahom historických piesní. Historické ľudové piesne zobrazujú významné historické udalosti alebo historické postavy. Ich častou témou bol boj proti Turkom, povstania proti feudálom, život zbojníkov...

Pieśni ludowe, muzyka i tańce ludu rusińskiego zamieszkującego region przygraniczny

Pieśni ludowe są ważnym przejawem życia duchowego każdego narodu, pochodzili z najwcześniejszych czasów i powstawali przy różnych okazjach. Pieśń ludowa to rodzaj pieśni, która jest dziełem nieznanego autora zbiorowego i zachowana przez podawanie do ustne. Poprzez treść i melodie pieśni ludowa wyraża uczucia, nastroje, myśli i pragnienia ludzi. Należy do najstarszych rodzajów lyriki. Poznamy kilka rodzajów pieśni ludowych: kołysanki, miłosne, zbójnicze, pracownicze (pasterskie, wołoskie...), ceremonialne, rekrutów i żołnierzy, figlarne. Pieśni ludowe są w większości liryczne i stały się podstawą poezji sztucznej.

Ważnymi wydarzeniami z przeszłości rozpatrywanego regionu są wg treści piosenki historyczne. Historyczne pieśni ludowe pokazują znaczące wydarzenia historyczne lub postacie historyczne. Ich czę-

Folk songs, music, and dances of the Rusyn ethnic group living in the border region

Folk songs are a significant expression of the spiritual life of every nation; they have been created since ancient times and at various opportunities. The folk song is a type of song that is the creation of an unknown author, it has been preserved by oral presentation. By its content and melody, the folk song expresses feelings, moods, ideas, and desires of people. It belongs to the oldest type of lyrics. We know several types of folk songs: lullabies, love ones, robber ones, work ones (pastoral, Vlach...), ceremonial, recruiting and military, and humorous ones. Folk songs are mostly lyrical and have become the basis for artificial poetry.

Important events from the past of the examined region make the content of historical songs. Historical folk songs depict major historical events or historical figures. Their frequent theme was the fight

S obradnými piesňami sa spájali dôležité medzníky v živote človeka, ako je narodenie človeka, svadba, smrť a pod. **Pastierske** a valašské piesne vznikali hlavne pri pasení dobytká, na lúkach, v lese. Ospevovali hory, ich krásu, spojenie človeka s prírodou. Mali ťahavú melódiu, často boli sprevádzané hrou na píšťalke. Boli pomerne dlhé.

Viachlasný spev sa vďaka valašskej kolonizácii na Slovensku rozšíril v hornatých regiónoch. A práve hory vplývajú na ozvenu, či hlasovú nosnosť, čo je pri viachlasnom spevaní nesmierne dôležité. Tradičia tohto typu spevania bola daná aj psychologickými danosťami spevákov z ľudu, ich bojovnosťou, vitalitou, ovplyvnenou etnickým pôvodom a náboženským cítením, ale aj životom v tvrdých prírodných podmienkach. Podstatnú úlohu tu hrá aj hudobný folklór okolitých

stým tematom bola walka z Turkami, powstania przeciwko feudalnym panom, życie zbójników...

Z piesňami ceremonialnymi kojarzone były ważne kamienie milowe w życiu ludzkim, takie jak narodzenie człowieka, wesele, śmierć itp. Pieśni **pasterskie** i wołoskie powstały głównie podczas wypasu bydła, na łąkach, w lesie. Ośpiewali góry, ich piękno, połączenie człowieka z naturą. Mieli przeciągłą melodię, często towarzyszyła im gra na piszczałce. Były dość długie.

Wielogłosowy śpiew dzięki kolonizacji wołoskiej na Słowacji rozprzestrzenił się na regiony górskie. A to właśnie góry wpływają na echo lub przenoszenie głosu, co jest niezmiernie ważne w przypadku wielogłosowego śpiewu. Tradycja tego rodzaju śpiewania została nadana również poprzez zdolności psychiczne śpiewaków z ľudu, ich wojowniczość, wi-

against the Ottomans, uprisings against landlords, life of robbers...

Ceremonial songs were connected with important milestones in the life of a human, such as the birth of a human, wedding, death, etc. **Shepherd** and Vlach songs were created mainly during the grazing of livestock, on meadows, in the forest. They sang about mountains, their beauty, connection of the man with the nature. They had a slow melody, they were often accompanied by playing a flute. They were relatively long.

Multi-voice singing, thanks to the Vlach colonization in Slovakia, spread in mountainous regions. And mountains influence echo and voice spreading, which is immensely important in multi-voice singing. The tradition of this type of singing was also given by psychological characteristics of folk singers, their fight-

národov, ktoré sa podieľali na kolonizácii daného územia. Viachlas reprezentuje tak pastiersku, ako aj pastiersko-roľnícku kultúru, ktorá sa do oblasti dostala príchodom Rusínov a valašskou kolonizáciou.

Pastiersky hudobný štýl, ktorý sa formoval medzi 14. a 18. stor., významne ovplyvnil hudobnú kultúru. U pastierov nachádzame archaické prvky nielen v technike výroby a výzdoby hudobných a zvukových nástrojov, ako sú zvonce, rohy, trúbky, píšťaly, gajdy, ale tiež v hudobnej a tanečnej interpretácii. Celý svoj život vo všetkých jeho podobách vyspievali pastieri v piesňach, ktoré so svojou očarujúcou prostotou a krásou zarádajú medzi trvalé hodnoty duchovnej kultúry národa (Stračina, 1980).

talność, pod wpływem pochodzenia etnicznego i uczuciem religijnym, ale także życiem w trudnych warunkach naturalnych. Istotną rolę tu odgrywa także folklor muzyczny sąsiednich narodów zaangażowanych w kolonizację danego terytorium. Śpiew wielogłosowy reprezentuje kulturę zarówno pasterską, jak i pastersko-rolniczą, która pojawiła się na tym obszarze dzięki przybyciu Rusinów i kolonizacji wołoskiej.

Pasterski styl muzyczny, który formował się między XIV i XVIII w., znacząco wpłynął na kulturę muzyczną. U pasterzy odnajdujemy archaiczne elementy nie tylko w technologii produkcji i dekoracji instrumentów muzycznych i dźwiękowych, takich jak dzwonki, rogi, trąby, piszczałki, dudy, ale także w interpretacji muzycznej i tancernej. Całe ich życie, we wszystkich jego postaciach, było wyśpiewano przez pasterzy w pieśniach, które ze swoją czarującą prostotą i pięknem zaliczają się do trwałych wartości kultury duchowej narodu (Stračina, 1980).

ing spirit, vitality, influenced by the ethnic origin and religious feeling, but also by the life in hard natural conditions. A substantial role is also played by the musical folklore of the surrounding nations that have participated in the colonization of the territory. A multi-voice presents the pastoral as well as the pastoral-peasant culture, which reached the area with the arrival of Rusyns and the Vlach colonization.

The pastoral music style, which formed between the 14th and 18th centuries, significantly influenced the musical culture. In pastoralists we find archaic elements not just in the techniques of the production and decoration of musical and sound instruments, such as bells, horns, trumpets, flutes, and bagpipes, but also in the musical and dance interpretation. Pastoralists sang about their whole lives, in all their forms, in songs that, by their charming simplicity and beauty, rank among permanent values of the spiritual culture of the nation (Stračina, 1980).

Kroje a ich rozmanitosť

Ludové kroje sú nosným atribútom ľudovej kultúry každého národa, aj národnostných menšín. Ludové kroje (*šaty, lachy*) slúžili ako odev, ako estetický a identifikačný prvok už z dávnych čias svojho vzniku, a to na každom stupni vývoja spoločnosti, na akom naši predkova žili. Záviselo to od dostupnosti prírodných materiálov, ako je vlna, konope a ľan, ktoré boli vhodné na vyhotovenie odevu.

Ťažisko domácej výroby plátna spočívalo v tom, že plátno bolo existenčne nevyhnutným predmetom dennej potreby každého člena rodiny, akým je ošatenie, posteľné

Stroje i ich różnorodność

Stroje ludowe to nośny atrybut kultury ludowej każdego narodu, a także mniejszości narodowych. Stroje ludowe (*ubrania, lachy*) służyły jako odzież, jako element estetyczny i identyfikujący już od dawnych czasów, na każdym etapie rozwoju społeczeństwa, na jakim żyli nasi przodkowie, zależało to od dostępności naturalnych materiałów, takich jak wełna, konopie i len, które były odpowiednie do produkcji odzieży.

Zakres domowej produkcji plótna polegał na tym, że płótno było niezbędną koniecznością dla co-

Folk costumes and their diversity

Folk costumes are a core attribute of folk culture of every nation, as well as of ethnic minorities. Folk costumes (clothes) served as clothing, as an aesthetic and identification element already in ancient times of their origin, and at every level of the development of the society at which our predecessors lived; that depended on the availability of natural materials, such as wool, cannabis and linen, which were suitable for making clothes.

The core of the local fabric production was in the fact that fabric was an existentially essential object of everyday use of each and every member of the family, such as clothes, bed covers of blankets and pillows (*zaholovkiv*), sheets used in farming work for the carrying of green grass (*zelenica*), hay, straw, for bags (*michy*) for grains and potatoes.

Peasants put strong emphasis on the growing of cannabis (*konopel'*) and linen already during sewing by sewing them on more fertile fields, so that the harvest was rich. From sewing to final processing, i.e. picking, selection, watering of cannabis and linen, drying, breaking, comb-

oblečenie perín, podhlavníkov (*zaholovkiv*), placht používaných pri poľnohospodárskych prácach na nosenie zelenej trávy (*zelenica*), sena, slamy, na vrecia (*michy*) na obilie, zemiaky.

dziennych potrzeb każdego członka rodziny, takich jak ubieranie się, pościelowe ubranie pierzyn, poduszek (*zaholovki*), płacht wykorzystywanych w pracach rolniczych do noszenia zielonej trawy

Pestovaniu konopy (*konopeľ*) a ľanu prideľovali gazdovia veľkú váhu už pri výseve, a to tým, že ich zasievali na úrodnejšie lány, aby úroda bola bohatá. Od vysiatia až po konečné spracovanie, teda prethávanie, vyberanie, močenie konopy a ľanu, sušenie, lámánie, česanie, pradenie, tkanie, bielenie plátna a šitie odevov - to bola robota najmä žien v rodine.

Ľudový odev alebo kroj označoval oblečenie ľudu žijúceho na dedinách, ktorý sa v minulosti zaoberal prevažne pastierstvom a roľníctvom. Na vznik a vývoj kroja vplývali najmä domáce suroviny, druh práce a zamestnania, spoloč-

(*zielenica*), siana, slomy, worków (*michy*) na ziarno, ziemniaki.

Uprawianiu konopi i ľnu gospodarze przydzielali wielką uwagę już w czasie siania, poprzez zasianie ich na bardziej żyzne lány, aby plony były bogate. Od siewu do ostatecznego przetworzenia, więc przerywanie, wybieranie, moczenie konopi i ľnu, wysuszenie, pękanie, czesanie, przędzenie, tkanie, bielenie płótna i szycie ubrań, to była robota zwłaszcza kobiet w rodzinie.

Ubrania lub stroje ludowe oznaczały ubrania ludności zamieszkującej wieś, która w przeszłości zajmowała się głównie pasterstwem i rolnictwem. Na powstanie

ing, spinning, weaving, whitening of fabric and sewing of clothes was in particular the work of women in the family.

A folk clothing or costume characterized the clothing of people living in villages, who, in the past, were involved mostly in pastoralism and farming. The creation and development of a folk costume was influenced in particular by domestic raw materials, type of work and education, social and class affiliation, religion and world view, contact with abroad and with historical fashion of higher social layers. Besides that, it was influenced by social functions – work, holiday,

česká a triedna príslušnosť, náboženstvo a svetonázor, styk s cudzinou a s historickou módou vyšších spoločenských vrstiev. Okrem toho naň pôsobili i spoločenské funkcie - odlišoval sa odev pracovný, sviatočný, obradový, svadobný, smútočný i na iné príležitosti. V Šariši sa z vlny robilo domáce súkno - postav, z ktorého sa šili pre mužov nohavice „chološne“ (*nohavký*) a vrchné oblečenie pre ženy a mužov „huňki“ (*huni, huňanký*). Z kože kožušníci šili pre mužov a ženy kožušky bez rukávov. Súkno hrúbky 1,80 - 2,30 mm, zloženie 100 % vlna, farba biela, dnes ešte vyrábajú v Rumunsku.

i rozvoj stroju vplývaly przede wszystkim miejscowe surowce, rodzaj pracy i zatrudnienia, przynależność społeczna i klasowa, religia i światopogląd, stosunki z zagranicą i moda historyczna wyższych warstw społecznych. Ponadto na stroje oddziaływały funkcje społeczne – wyróżniano ubrania robocze, świąteczne, ceremonialne, weselne, ślubne, żałobne i na inne okazje. Na Szaryszu z wełny wykonywano domowe płótno – dla mężczyzn szyto spodnie „chološne“ (*nohavki*) a wierzchnie ukrycie dla kobiet i mężczyzn „huňki“ (*huni, huňanki*). Ze skóry kuśnierzy szyli futra bez rękawów. Płótno o grubości 1,80 – 2,30 mm, skład 100 % wełna, kolor biały, dziś jeszcze nadal produkują w Rumunii.

ceremonial, wedding, and grieving clothing, and clothing for other occasions, were distinguished. In Šariš, home fabric was made of wool – *podstav* – from which trousers, „chološne“ (*nohavky*) were sewn for men and top clothing for women and men – „huňki“ (*huni, huňanky*). Furriers used to sew fur coats without sleeves for men and women. 1.8 to 2.3 mm thick fabric, containing 100% wool, of white colour, is still manufactured in Romania these days.

РРАМЕНЕ А ІІТЕРАТУРА:

- BEŇKO, J.: Osídlenie severného Slovenska. Košice 1985
- BEŇKO, J.: Doosídľovanie južných (slovenských) karpatských svahov valachmi a ich etnicita. In: Pogranicze etniczne polsko – rusko – slowackie w średniowieczu. Red. S. Czopek. Rzeszów 1996
- ČIŽMÁR, I.: Ludové piesne, muzika a tance Rusínov východného Slovenska 2, Svidník 2017
- HALAGA, O. R.: Slovanské osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci. Košice 1947
- HARAKSIM, Ľudovít: K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867. Bratislava 1961
- HÚŠČAVA, A.: O činnosti zbojníckych družín na severovýchodnom Slovensku na konci 15. storočia. In: Historické štúdie 2, 1956
- CHALOUPECKÝ, V.: Valaši na Slovensku. Praha 1947
- KADLEC, K.: Valaši a valašské právo. Praha 1916
- KAVULJAK, A.: Valasi na Slovensku. In: Sborník na počesť Jozefa Škultétyho. Martin 1933
- LUKÁČ, G.: Zborov a hradné panstvo Makovica. Krátky prehľad dejín do r. 1918. Spišské podhradie 1991
- LUKÁČ, G. – ADAM, J. (ed.): ZBOROV. Dejiny obce a makovického panstva. Zborov : Obecný úrad, 2005
- MARSINA, R. – KUŠÍK, M. (ed.): Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku. I. Bratislava 1959
- MARSINA, R. – KUŠÍK, M. (ed.): Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku. II. Bratislava 1959
- RÁBIK, V.: Osídlenie a národnostný ráz makovického panstva v stredoveku. In: Historický zborník 2005, roč. 15
- RÁBIK, V.: Rusíni a valašské obyvateľstvo na východnom Slovensku v stredoveku. In: Historický časopis 2, 2005, s. 217 – 242
- RÁBIK, V.: Urbáre makovického panstva z roku 1507. In: Slovenská archivistika. Roč. XLI, 2006, č. 2, s. 22 - 40
- RATKOŠ, P.: Problematika kolonizácie na valašskom práve na území Slovenska. In: Historické štúdie 24, 1980, s. 181 – 222
- RATKOŠ, P.: O osídlení Čičvanského hradného panstva koncom 15. storočia. In: Nové obzory 6, 1964
- RATKOŠ, P.: Vznik a osídlenie Makovického hradného panstva do začiatku 18. storočia. In: Príspevky k dejinám východného Slovenska. Bratislava 1964
- SOPOLIGA, M.: Skanzen vo Svidníku, Svidník 2008
- СТАВРОВСКИЙ, О.: Словацько – польсько - українське прикордоння до 18. століття. Братіслава 1967
- STAVROVSKÝ, E.: Makovické panstvo v 16. – 18. storočí. (Príspevok k osídleniu, etnickej a cirkevnej príslušnosti obyvateľstva na severovýchodnom Slovensku). In: Zborník FFUK – Historica 37, 1987, s. 72 - 75
- ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Šariša. Košice 1990
- ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Užskej župy. Prešov 1995
- ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Zemplínskej župy. Michalovce 2001
- ULIČNÝ, F.: Podiel Rusov, Rusínov na doosídľovaní Slovenska v stredoveku. In: Slavica Slovaca 28, 1 – 2, 1993, s. 21 – 27
- ULIČNÝ, F.: Poľské vpády na Slovensko v druhej polovici 15. storočia. In: Historické štúdie 15, 1970, s. 250 - 264
- ULIČNÝ, F.: Začiatky Rusínov na Slovensku. In: Pogranicze etniczne polsko – rusko – slowackie w średniowieczu. Red. S. Czopek. Rzeszów 1996
- ULIČNÝ, F.: Pôvod Rusínov. In: Rusíni – história, súčasnosť a perspektívy. Spoločenskovedný seminár, Prešov. 29. – 30. júna 2006. Zostavovateľ: Duleba, A., Hlavinka, J., Konečný, S., Lipinský, J. Bratislava, Združenie inteligencie Rusínov Slovenska 2006
- VARSÍK, B.: Osídlenie Košickej kotliny III. Bratislava 1977
- ŽUDEĽ, J.: Vývoj osídlenia Slovenska od počiatkov valašskej kolonizácie do konca stredoveku. In: Archaeologia historica 13/1988, s. 7 - 15